

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЩОДО РОБОТИ З КРИВДНИКАМИ У ВИПАДКАХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЩОДО ЗАХОДІВ РАННЬОГО ВТРУЧАННЯ

РЕГІОН СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

**TOGETHER AGAINST
GENDER STEREOTYPES AND
GENDER-BASED VIOLENCE**
#eu4genderequality

Funded by
the European Union

Цей посібник був розроблений в рамках програми «ЄС за ґендерну рівність: разом проти ґендерних стереотипів та ґендерно зумовленого насильства», що фінансується Європейським Союзом і впроваджується спільно ООН Жінки та UNFPA, Фондом ООН у галузі народонаселення.

Цей звіт підготовлений за фінансової підтримки Європейського Союзу. Зміст цього документу є виключною відповідальністю ООН Жінки та UNFPA і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.

Цей звіт підготовлений Європейською мережею по роботі з кривдниками у випадках домашнього насильства (WWP EN).

АВТОРИ

Сандра Йовановіч Белотіч, Мелісса Петранджело Скайа, Берта Валл.

ПОДЯКА

Дослідження забезпечувала команда спеціально призначених фахівчинь у визначених країнах: Гаяне Говакімян (Вірменія), Гунель Мехдієва (Азербайджан), Ніно Ткешелашвілі (Грузія), Анета Беженар (Молдова) та Каріна Амбарцумова (Україна). Ці місцеві фахівчині надали величезну підтримку у проведенні дослідження, вони вклали свої знання і досвід у цю роботу. Ми високо цінуємо професіоналізм та відданість справі наших колег з України, місцевих фахівців і фахівчинь та команд ООН Жінки і UNFPA, які робили свій внесок у цю роботу навіть під час війни.

ПРИ ЦИТУВАННІ

РЕКОМЕНДУЄТЬСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПОСИЛАННЯ

UN Women / UNFPA (2022) Regional Guidance on Working with Perpetrators of Domestic Violence and Early Prevention: Eastern Partnership Region [ООН Жінки/ UNFPA, Фонд ООН у галузі народонаселення (2022 рік), Регіональний посібник щодо роботи з кривдниками у випадках домашнього насильства та щодо заходів раннього втручання, Регіон східного партнерства].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1: ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ 8

1.1. Що собою являє запобігання домашньому насильству та навіщо зосереджуватися на кривдниках?.....	9
1.2. Теоретичні засади програм для кривдників.....	11
1.3. Які різновиди програм для кривдників існують.....	13
1.4. Практики у рамках програм для кривдників, які можуть поставити під загрозу безпеку постраждалих осіб	14
1.5. Основні принципи програм для осіб, які вчинили домашнє насильство.....	15
1.6. Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників	17
1.7. Служби, які проводять програми для кривдників.....	19
1.8. Програми та тематичні плани програм щодо роботи з особами, які вчинили домашнє насильство	22
1.9. Програми для кривдників в умовах пандемії COVID-19	26
1.10. Корисні ресурси.....	28

РОЗДІЛ 2: ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В РЕГІОНІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА..... 29

2.1. Методологія.....	30
Цілі та запитання дослідження.....	30
Інструменти та цільові групи.....	31
Процедура дослідження та збір даних	33
Вибірка та представлення результатів	34
2.2. Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, на регіональному рівні	37
Регіональні тенденції: відсутність інтервенцій, орієнтованих на забезпечення безпеки постраждалих осіб	38
Регіональні тенденції: відсутність спеціалізованих інтервенцій для різних цільових груп.....	41
Регіональні тенденції: неналежне врахування ґендерних аспектів.....	42
Регіональні тенденції: відсутність механізмів забезпечення якості та оцінки програм	43
Регіональні тенденції: взаємозв'язок війни та насильства з боку інтимного партнера	45
2.3. Аналіз програм для кривдників в конкретних країнах.....	49
Вірменія	49
Азербайджан	52
Білорусь.....	56
Грузія	62
Молдова	72
Україна	78

РОЗДІЛ 3: РЕКОМЕНДАЦІЇ КРАЇНАМ-УЧАСНИЦЯМ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ 93

Вірменія	96
Азербайджан.....	100
Білорусь	102
Грузія.....	104
Молдова.....	106
Україна.....	107

ДОДАТОК..... 112

Додаток I: Міжнародний передовий досвід.....	112
Програми для кривдників в Албанії.....	112
Програма заходів для боротьби з домашнім насильством, Велика Британія	114
Центр по роботі з чоловіками, які виявляють агресію/Centro Uomini Maltrattanti (SAM), Італія	119
Каледонська система, Шотландія.....	125
Додаток II: Перелік установ та закладів, з якими проведені консультації.....	132

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ..... 136

ГЛОСАРІЙ

(в алфавітному порядку)

Домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні (Рада Європи, 2011а).

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами або Стамбульська конвенція – це перший обов'язковий для виконання міжнародний договір, який забезпечує комплексну нормативно-правову базу для боротьби з насильством щодо жінок. Хоча він не був ратифікований усіма країнами регіону Східного партнерства, він використовуватиметься як настанова щодо провідних практик та мінімальних стандартів у цій галузі.

Кривдник означає особу, яка вчиняє акти домашнього насильства або насильства щодо інтимного/-ї партнера/-ки. Визнано, що кривдниками, які вчиняють насильство, є переважно чоловіки, а постраждалими є переважно жінки, тому термін «кривдник» означає чоловіків, які застосовують насильство (якщо не зазначено інше).

Насильство з боку інтимного партнера означає будь-яку модель поведінки, що використовується для отримання або збереження влади і контролю над інтимним/-ою партнером/-ою. Воно охоплює всі дії фізичного, сексуального, емоційного, економічного і психологічного характеру або погрози такими діями, що впливають на іншу особу. У цьому посібнику увага фокусується передусім на насильстві з боку інтимного партнера, якщо не зазначено інше.

Насильство стосовно жінок за ґендерною ознакою або ґендерно зумовлене насильство (ГЗН) означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно (Рада Європи, 2011а).

Насильство щодо жінок і дівчат визначається як будь-який акт насильства, вчинений за ознакою статі, що спричиняє або може спричинити фізичну, сексуальну або психологічну шкоду чи страждання жінкам і дівчатам, а також погрози щодо вчинення таких актів, примус чи свавільне позбавлення свободи, у громадському чи приватному житті. Насильство щодо жінок і дівчат охоплює (але не виключно) акти фізичного, сексуального та психологічного насильства, яке відбувається в сім'ї або загалом у суспільстві і яке вчиняється державою або якому потурає держава.

Постраждала особа (анг. survivor) – це будь-яка особа, яка зазнала домашнього насильства або ґендерно зумовленого насильства. Значення цього терміну аналогічне терміну «потерпіла особа» (анг. victim), але перевага зазвичай віддається саме цьому терміну, оскільки він передбачає резильєнтність. У цьому документі термін «постраждала особа» стосується жінок і дітей, якщо не зазначено інше.

Програма для кривдників – це термін, що використовується для позначення спеціалізованих програм для кривдників, які вчиняють насильство щодо інтимного/-ї партнера/-ки і домашнє насильство. Такі програми можуть впроваджуватися державними установами або неурядовими організаціями.

Регіон Східного партнерства включає шість країн Східної Європи і Південного Кавказу: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна

Служби підтримки постраждалих – це спеціалізовані служби для жінок і дітей, які постраждали від насильства з боку інтимного партнера або домашнього насильства. Функціонування таких служб може забезпечуватися державними установами або неурядовими організаціями.

КОНТЕКСТ

Гендерно зумовлене насильство – це одне з найпоширеніших порушень прав людини у світі. Результати дослідження, проведеного Агентством Європейського Союзу з фундаментальних прав людини, свідчать про те, що 33% жінок у ЄС зазнавали фізичного чи сексуального насильства після досягнення п'ятнадцятирічного віку (АФП, 2014 рік)¹. Останні дослідження показали високий рівень поширеності насильства щодо жінок у Молдові та Україні (ОБСЕ, 2019 рік).² У Молдові 25% жінок після п'ятнадцятирічного віку зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку їхнього теперішнього партнера, а 37% – з боку колишнього партнера. В Україні 15% жінок після п'ятнадцятирічного віку зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку їхнього теперішнього партнера, а 28% – з боку колишнього партнера. За даними Національного дослідження з питань насильства щодо жінок в Азербайджані, 24% жінок у віці 15-59 років зазнавали насильства з боку особи, яка не є партнером або інтимного партнера після п'ятнадцятирічного віку (UNFPA, 2011 рік)³. У Грузії приблизно 6% жінок у віці 15-64 років, які коли-небудь були у стосунках, повідомили, що зазнавали фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимного партнера⁴ (ООН Жінки, 2018 рік). Аналогічна ситуація у Вірменії, де 9,5% жінок, які коли-небудь були у стосунках, зазнавали сексуального та фізичного насильства з боку свого інтимного партнера (UNFPA, 2011 рік)⁵.

Під час пандемії COVID-19 частота випадків вчинення насильства щодо жінок збільшилась, набувши масштабів тіньової пандемії, як зазначає ООН Жінки⁶, тоді як доступ до безпеки багатьох жінок додатково ускладнювався через обмежувальні заходи.

Регіон зараз сильно страждає від війни в Україні. Україна переживає війну на своїй території; під час війни спостерігається також збільшення випадків скоєння усіх форм насильства, включаючи сексуальне та гендерно зумовлене насильство. Багато країн регіону залучені до підтримки біженців. Жінкам та дітям в таких обставинах загрожує серйозний ризик гендерно зумовленого насильства, тому зростає необхідність у наданні їм підтримки. Жінки та діти в Білорусі, ймовірно, перебувають у групі додаткового ризику, оскільки основні служби підтримки постраждалих у країні були закриті. В регіоні існує високий запит на підтримку постраждалих та боротьбу з ГЗН.

Ставлення, що підтримує насильство за гендерною ознакою, доволі поширене в регіоні, причому Грузія, Білорусь та Україна мають більш прогресивні погляди на це питання (ООН Жінки, UNFPA, 2022 рік)⁷. Наприклад, більшість чоловіків і жінок у цих країнах висловили думку, що побиття жінки у сім'ї є неприйнятним і завжди повинно каратися законом (Грузія: 83% жінок і 74% чоловіків; Білорусь: 82% жінок і 58% чоловіків; Україна: 81% жінок і 73% чоловіків). Значно менший відсоток громадян Вірменії, Азербайджану та Молдови погоджуються з цим твердженням (Молдова: 50% жінок і 48% чоловіків; Вірменія: 52% жінок і 31% чоловіків; Азербайджан: 48% жінок і 36% чоловіків). З огляду на те, що гендерні переконання та ставлення щодо насильства є однією з основних причин цього явища, такі результати мають особливо важливе значення.

1 АФП (2019 рік). Насильство щодо жінок: Дослідження у країнах ЄС: Основні результати. Див. за посиланням: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

2 ОБСЕ (2019). OSCE-led Survey on Violence Against Women: Well-being and Safety of Women [Дослідження про насильство щодо жінок в Україні, проведене за сприяння ОБСЕ: Добробут і безпека жінок: Основний звіт. Див. за посиланням: https://www.osce.org/files/fdocuments/9/2/413237_0.pdf

3 UNFPA (2011 рік). Звіт про національне дослідження з питань насильства щодо жінок в Азербайджані – 2008 рік, Баку: 237. Цитується Ганною Геращенко, UNFPA / SCWFCA (2020) Економічні наслідки насильства щодо жінок в Азербайджані. Баку, Азербайджан

4 ООН Жінки (2018 рік). Національне дослідження з питань насильства щодо жінок у Грузії. Див. за посиланням: <https://georgia.un.org/sites/default/files/2020-05/national%20vaw%20study%20report%20eng.pdf>

5 UNFPA (2011 рік). Загальнонаціональне дослідження з питань домашнього насильства щодо жінок у Вірменії. Див. за посиланням: https://armenia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/DV_survey_eng.pdf

6 Issue-brief-COVID-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf (unwomen.org)

7 ООН Жінки, UNFPA (2022). Аналітична записка: базове дослідження щодо стереотипів у країнах Східного Партнерства. Див. за посиланням: https://eeeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/analytical_brief.pdf

Для припинення та запобігання насильству необхідне комплексне і скоординоване реагування громади, яке має передбачати підтримку постраждалих і одночасно притягнення до відповідальності кривдників. Програми для кривдників фокусуються на забезпеченні безпеки постраждалих шляхом проведення роботи з кривдниками, які вчинили насильство, та притягнення їх до відповідальності за скоєні ними неправомірні дії. Ці програми також спрямовані на те, щоб змінити ситуацію на краще.

У Посібнику мова йде про шість країн регіону Східного партнерства: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна. На регіональному рівні дані щодо осіб, які вчинили домашнє насильство, та заходи, вжиті для притягнення їх до відповідальності, відсутні. Так само немає вичерпних даних про наявні програми для кривдників у регіоні, їх характеристики та узгодженість з європейськими стандартами позитивної практики, або про потенціал для розробки таких програм у країнах, де вони відсутні.

У цьому посібнику міститься заснований на дослідженні аналіз програм для кривдників у регіоні або потенціал для їх розробки в рамках мінімальних стандартів практики, визначених Європейською мережею по роботі з кривдниками, які вчиняють домашнє насильство (2018 р.), та Стамбульською конвенцією (Рада Європи, 2011а;⁸ Hester & Lilley, 2016⁹). Як перший аналіз такого роду, документ містить рекомендації щодо (подальшої) розробки програм для кривдників, орієнтованих на безпеку постраждалих, з метою припинення насильства щодо жінок у регіоні.

8 Рада Європи (2011а). Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Див. за посиланням: <https://rm.coe.int/168008482e>

9 Hester, M., & Lilley, S. J. (2016). Domestic and Sexual Violence Perpetrator Programmes: Article 16 of the Istanbul Convention: A collection of papers on the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Див. за посиланням: <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/7144-domestic-and-sexual-violence-perpetrator-programmes-article-16-of-the-istanbul-convention.html>

РОЗДІЛ 1:

**ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ
ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПРОТИДІІ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ**

РОЗДІЛ 1: ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1.1. ЩО СОБОЮ ЯВЛЯЄ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА НАВІЩО ЗОСЕРЕДЖУВАТИСЯ НА КРИВДНИКАХ?

Робота над програмами для кривдників є важливим елементом протидії домашньому насильству, особливо насильству з боку інтимного партнера. Мета програм для кривдників – підвищити рівень безпеки та благополуччя постраждалих, перервавши насильницьку поведінку за рахунок проведення роботи з тими особами, які вчиняють насильство, переважно з чоловіками.

Щоб програми для кривдників були зосереджені на безпеці постраждалих осіб, в них необхідно брати до уваги точку зору постраждалих і керуватися нею в усіх інтервенціях. В Рекомендаціях Європейської мережі по роботі з кривдниками у випадках домашнього насильства (2018 рік)¹⁰ співпраця зі службами підтримки постраждалих визначається як один з основних принципів безпечної та підзвітної роботи з кривдниками і підкреслюється, що така співпраця може відбуватися у багатьох формах. Аналогічним чином, в статті 16 Стамбульської конвенції (Рада Європи, 2011а)¹¹ зазначається, що ці програми мають забезпечувати безпеку та підтримку жертв і що в зв'язку з цим необхідно звертатися по співпрацю до спеціалізованих служб підтримки. Зокрема, в статті 16 Стамбульської конвенції (Рада Європи, 2011а) зазначається:

- (1)** Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки програм, спрямованих на навчання осіб, що вчинили домашнє насильство, ненасильницькій поведінці в міжособистісних стосунках з метою запобігання подальшому насильству та зміни насильницьких манер поведінки.
- (2)** Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки лікувальних програм, спрямованих на профілактику рецидивів з боку кривдників, зокрема з боку осіб, що вчинили статеві злочини.
- (3)** Під час ужиття заходів, зазначених у пунктах 1 та 2, Сторони забезпечують, щоб першочергова увага приділялася безпеці, підтримці та правам людини жертв і щоб, де це доречно, ці програми запроваджувалися та виконувалися в тісному співробітництві зі спеціалізованими службами підтримки жертв.

Запобігання домашньому насильству вимагає взаємозалежних та взаємопідсилюючих інтервенцій на трьох основних рівнях, що описуються нижче. Всі рівні запобігання мають важливе значення для комплексного підходу. Програми для кривдників відносяться до сфери вторинного запобігання.

Первинне запобігання – це заходи, призначені для зменшення рівня насильства або його припинення до того, як воно розпочнеться, а не втручання після того, як інцидент вже трапився.

10 WWP EN (2018). Guidelines to Develop Standards for Programmes Working with Perpetrators of Domestic Violence [Європейська мережа по роботі з кривдниками (2018 рік). Рекомендації щодо розробки стандартів для програм, що працюють з особами, які вчинили домашнє насильство]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Guidelines/WWP_EN_Guidelines_for_Standards_v3_2018.pdf

11 Стамбульська конвенція – це міжнародний договір, обов'язковий з юридичної точки зору, в якому пропонується комплексна нормативно-правова база для протидії та запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству, а також для програм для кривдників як однієї з інтервенцій у сфері запобігання насильству. Стамбульська конвенція ратифікована Грузією (2017 рік) Молдовою та Україною (2022 рік) і підписана, але не ратифікована Вірменією (2018 рік). Оскільки вважається, що Стамбульська конвенція та документи Ради Європи, які додатково її деталізують, є мінімальними стандартами хорошої практики у сфері роботи з кривдниками, вони використовуються в цьому документі як база для аналізу програм для кривдників.

Наприклад, робота з цілими громадами, спрямована на усунення глибинних першопричин насильства, а також ставлення, поведінки, норм і практик, які спричиняють поширення домашнього насильства і насильства щодо жінок та дівчат. Такий профілактичний підхід вимагає зміни соціальних умов, які виправдовують, обґрунтовують або навіть заохочують практику насильства щодо жінок та дівчат, і, як наслідок, передусім забезпечує запобігання насильству.

Вторинне запобігання – це послуги з реагування, спрямовані на припинення повторюваної практики насильства після того, як воно вже мало місце. До прикладів вторинного запобігання відносяться захист поліції, програми для кривдників та звернення до системи правосуддя. Ці зусилля спрямовані на те, щоб запобігти рецидиву насильства за рахунок підтримки постраждалих та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили насильство. Цей рівень запобігання також передбачає усунення впливу соціальних норм та стереотипів на культуру та суспільство.

Третинне запобігання – це більш довгострокові заходи після того, як насильство мало місце. Наприклад, запобігання довгостроковій інвалідності у зв'язку з домашнім насильством.

Слід докладати зусиль для притягнення кривдників до відповідальності. Це має суттєве значення для остаточного припинення насильства щодо жінок. Забезпечення безпеки, підтримки та реагування на потреби постраждалих осіб – це пріоритетна задача. Крім того, якщо не приділяти увагу відповідальності кривдників за те, що вони скоїли, і забезпеченню безпеки постраждалої особи шляхом створення системи підзвітності для всієї системи (у складі якої ми маємо також і програми для кривдників, які можуть дати їм можливість змінитися), скоріше за все, насильство продовжиться – щодо тієї самої постраждалої особи, майбутніх партнерів/-рок та дітей кривдника.

Багато кривдників знову вдаються до насильства у своїх нових стосунках (Шорт та ін., 2012 рік)¹². Навіть коли жінки йдуть від партнера, насильство не обов'язково припиняється і до того ж може набувати більш жорстоких форм (Орнстайн та Рікне, 2013 рік;¹³ Статистична служба Канади¹⁴, 1993: 26). Досвід насильства з боку інтимного партнера, що його отримали діти, вчить їх насильницькій поведінці, і вони повторюють таку поведінку у своїх дорослих відносинах (Мюррелл, Крістофф та Хеннінг, 2007 рік)¹⁵. Тому зміна насильницької поведінки має важливе значення для того, щоб розірвати цикл насильства для наступних поколінь. Аналогічним чином, багато постраждалих хочуть, щоб кривдники змінилися і насильство припинилося. Кривдники також стикаються з наслідками насильства на особистому рівні, і деякі з них хочуть бути здатними мати більш змістовні стосунки зі своїми партнерами/-ками та дітьми і більше не використовувати насильство (Роллеро, 2020 рік)¹⁶.

12 Shortt, J. W., Capaldi, D. M., Kim, H. K., Kerr, D. C., Owen, L. D., & Feingold, A. (2012). Stability of Intimate Partner Violence by Men across 12 Years in Young Adulthood: Effects of Relationship Transitions. *Prevention Science*, 13(4), 360-369 [Д. В. Шорт, Д. М. Капальді, Х. К. Кім, Д. К. Керр, Л. Д. Оуен та А. Фейнголд (2012 рік). Стабільність рівнів насильства з боку інтимного партнера, що його вчиняють чоловіки, серед молодих людей протягом 12 років: ефекти переходу до інших стосунків. Журнал «Prevention Science», 13(4), 360 - 369]. Доступ за адресою: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11121-011-0202-0>

13 Ornstein, P., & Rickne, J. (2013). When Does Intimate Partner Violence Continue after Separation? *Violence against Women*, 19(5), 617-633 [П. Орнстайн та Д. Рікне (2013 рік). Коли насильство з боку інтимного партнера продовжується після початку окремого проживання? Журнал «Violence against Women», 19(5), 617 - 633].

14 Statistics Canada (1993). The Violence against Women Survey. The Daily [Статистична служба Канади (1993 рік). Дослідження стосовно насильства щодо жінок. Бюлетень «The Daily»].

15 Murrell, A. R., Christoff, K. A., & Henning, K. R. (2007). Characteristics of Domestic Violence Offenders: Associations with Childhood Exposure to Violence. *Journal of Family Violence*, 22(7), 523-532 [Е. Р. Мюррелл, К. А. Крістофф та К. Р. Хеннінг (2007 рік). Характеристики правопорушників, що вчинили домашнє насильство: зв'язки з досвідом насильства в дитячому віці. Видання «Journal of Family Violence», 22(7), 523 - 532].

16 Rollero, C. (2020). The Social Dimensions of Intimate Partner Violence: A Qualitative Study with Male Perpetrators. *Sexuality & Culture*, 24(3), 749-763 [К. Роллеро (2020 рік). Соціальні виміри насильства з боку інтимного партнера: якісне дослідження з кривдниками чоловічої статі. Журнал «Sexuality & Culture», 24(3), 749 - 763].

1.2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Домашнє насильство та насильство з боку інтимного партнера – це складні явища, і інтервенції для протидії цим явищам потребують комплексного теоретичного підґрунтя, на основі якого здійснюватимуться практичні заходи. Проведення програми для кривдників не є нейтральним заходом. Кожен виконавець проводить заняття в громаді, виконує програму та несе особисті філософські погляди, які або сприяють переходу чоловіка до ненасильницької поведінки, або укріплюють його домінування над жінкою, щодо якої він вчиняє насильство (підтверджують вже наявні у кривдника переконання). В основі кожного твердження, завдання, рольової гри, відео або розповіді, що використовується у програмі для кривдників, лежать теоретичні засади. Існує декілька теоретичних підходів, які вважаються основою безпечної та підзвітної роботи з кривдниками у сфері насильства з боку інтимного партнера.

Програми мають працювати з **екологічними моделями**, які описують складні фактори на рівні суспільства, інституцій, громад та окремих осіб (Хестер та Лілі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік). Хоча програми здебільшого сприяють перериванню насильства на індивідуальному рівні – завдяки роботі з кривдником, важливо розуміти складність насильства та фактори, які сприяють йому на всіх рівнях. Наприклад, хоча інтервенції щодо кривдників зосереджуються на відповідальності кривдника та його переконаннях, важливо усвідомлювати практику загального прийняття насильства щодо жінок в суспільстві, що взаємопов'язано з тим, як ця практика проявляється на індивідуальному рівні. Аналогічним чином, в програмах слід враховувати те, як збільшити їхній вплив на всіх рівнях – за рахунок підтримки змін у громаді, інституціях та суспільстві в цілому, шляхом забезпечення відповідальності кривдників та зміни традиційних наративів щодо насильства.

У програмах для кривдників необхідно **враховувати гендерні аспекти** (Хестер та Лілі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік; організація «Respect», 2017 рік)¹⁷. Оскільки насильство щодо жінок є результатом нерівності та дисбалансу влади між чоловіками і жінками, програми мають працювати з огляду на ці аспекти і розбирати їхнє значення, щоб змістовним чином впливати на зміну насильницької поведінки. Ця практика застосовується щодо багатьох аспектів інтервенції: визначення насильства, способи вибору та розгляду змісту (наприклад, зміст може зосереджуватися на видах маскулітності), вибір цільової групи програми (програма може бути розроблена спеціально для чоловіків або жінок, які здійснюють насильство, тощо), вибір фахівців/-чинь, які виконують програму (може передбачати співвиконавців чоловічої та жіночої статі для моделювання рівних відносин між представниками різних ґендерів і розуміння традиційних ґендерних ролей) та багато інших. Програми мають містити такий засадний компонент: насильство з боку інтимного партнера бере свій початок від засвоєного чоловіками переконання у наявності права на це, що згодом виправдовує застосування певних аб'юзивних тактик. Коли ми не приділяємо уваги основоположним переконанням щодо наявності права, ми неявно сприяємо насильству і пропускаємо можливість притягнути кривдників до відповідальності. Зазначена практика також узгоджується з **підходами, орієнтованими на дотримання прав людини**, відповідно до яких наголошується на тому, що насильство щодо жінок є результатом структурної, глибоко укоріненої дискримінації, і підкреслюється обов'язок держави усунути її (ЮНФПА, 2020 рік)¹⁸. Такий підхід наголошує на важливості забезпечення того, щоб послуги та інтервенції вирішували проблеми патріархальних установок, стереотипів та соціальних норм і нехтування правами жінок.

Програми мають працювати з розумінням таких аспектів, як **влада та контроль**, і їхнього зв'язку з насильством (Програми інтервенцій для протидії домашнім зловживанням, 2008 рік)¹⁹.

17 RESPECT (2017). The RESPECT Standard, third edition [Організація «RESPECT» (2017 рік). Стандарт RESPECT, третя редакція]. Доступ за адресою: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/redactor2_assets/files/105/Respect_Standard_FINAL.pdf

18 UNFPA (2020). Guidance Note for Applying a Human Rights-Based Approach to Programming in UNFPA [ЮНФПА (2020 рік). Керівництво щодо застосування підходу, орієнтованого на дотримання прав людини, у процесі розробки програм в ЮНФПА]. Доступ за адресою: <https://www.unfpa.org/publications/guidance-note-applying-human-rights-based-approach-programming-unfpa>

19 Domestic Abuse Intervention Programmes. (2008). Wheel gallery [Програми інтервенцій для протидії домашнім зловживанням. (2008 рік). Галерея інформаційного центру Wheel]. Отримано 14 грудня 2009 року з www.theduluthmodel.org/wheelgallery.php

Насильство з боку інтимного партнера – це скоріше модель поведінки, а не окремі інциденти зловживань чи циклічні вибухи стримуваного гніву, невдоволення або болю. Кривдники часто можуть використовувати фізичний напад або ні, але тактичні заходи влади та контролю підривають здатність постраждалих діяти незалежно.

Хоча, вчиняючи домашнє насильство, багато кривдників втрачають контроль або перебувають під владою емоційних сплесків, їхня поведінка не позбавлена мети. Їхні дії можуть стати практично автоматичними, але, за декількома винятками, кожен аб'юзивний акт має намір. Наприклад, кривдник може використовувати принизливі слова, називаючи свою партнерку повією або шльондрою, перш ніж почати хапати її, трясти або ляскати. І хоча він не думає «Спершу я об'єктивую її, а потім вдарю», об'єктивування партнерки за рахунок використання принизливих слів дозволяє йому бити створений ним об'єкт, а не його партнерку. Ці моделі можуть бути настільки вкорінені в його минуле та культурний досвід, що це видається йому його другою натурою. Більшість кривдників керуються культурними меседжами, які виправдовують домінування, і завзято захищають беззаперечну вірність їхніх переконань з використанням таких тверджень, як «Хтось має бути головним», «На одному кораблі не може бути двох капітанів», «Якщо я не контролюватиму свою дитину/дружину/партнерку, вона контролюватиме мене», «Бог створив чоловіка першим, тож він повинен панувати над жінками» або «Це мої діти, і контролювати їх – це мій обов'язок».

В деяких програмах, разом з розумінням складності домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера, застосовуються **підходи, орієнтовані на врахування аспектів психологічної травми** (Уряд Шотландії, 2022 рік)²⁰. Багатьом кривдникам необхідно знайти способи зцілитися від сексуальних та фізичних зловживань, з якими вони стикнулися у дитячому віці. Програми для кривдників не повинні ігнорувати їхній біль та шрами. В таких випадках фахівці працюють з кривдниками з усвідомленням їхньої психологічної травми та її наслідків, проте водночас визнають, що вони є дорослими людьми, які використовують моделі поведінки, що завдають шкоди їхнім партнеркам/-рам та дітям. Цей підхід також актуальний для роботи з кривдниками, які брали участь в збройних конфліктах. Оскільки жінки, які здійснюють насильство щодо інтимного партнера, раніше стикалися з жорстоким та тривалим насильством з боку їхніх партнерів, для роботи з цією категорією також є актуальним застосування підходу, орієнтованого на врахування аспектів психологічної травми.

Важливо відзначити, що всі інтервенції щодо кривдників мають бути **орієнтовані на потреби постраждалої особи**. Відповідно до підходів, орієнтованих на потреби постраждалої особи, правам, потребам та бажанням жінок і дівчат надається провідне значення у процесі надання послуг. У публікації «Пакет базових послуг для жінок та дівчат, які зазнали насильства» (ООН Жінки, ЮНФПА, ВООЗ, ПРООН та УНЗ ООН, 2015 рік)²¹ висвітлюється цей аспект стосовно роботи у сфері насильства щодо жінок та дівчат, і він застосовується також і щодо програм для кривдників. Відповідно до вимог цього керівного документу, кривдників необхідно притягати до відповідальності у рамках всіх послуг, особливо під час забезпечення справедливості у рамках заходів з правосуддя.

В європейських та світових програмах використовуються різноманітні теоретичні підходи, наприклад когнітивно-поведінковий підхід, підхід, орієнтований на сильні сторони, феміністичний підхід і таке інше. Робота з кривдниками може збагатитися за рахунок застосування чималої кількості теоретичних підходів. Однак, перелічені вище підходи лежать в основі цієї роботи і потребують включення до інших застосовуваних підходів, щоб забезпечити безпеку та ефективність роботи з кривдниками.

20 Scottish Government (2022). Domestic abuse- and trauma-informed practice: companion document [Уряд Шотландії (2022 рік). Практика роботи з урахуванням аспектів домашніх зловживань та психологічної травми: супровідний документ]. Доступ за адресою: <https://education.gov.scot/media/kwilejb4/da-trauma-companion-pack.pdf>

21 UN Women, UNFPA, WHO, UNDP & UNODC (2015). Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence [ООН Жінки, ЮНФПА, ВООЗ, ПРООН та УНЗ ООН (2015 рік). Пакет базових послуг для жінок та дівчат, які зазнали насильства]. Доступ за адресою: <https://www.unfpa.org/essential-services-package-women-and-girls-subject-violence>

1.3. ЯКІ РІЗНОВИДИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ ІСНУЮТЬ

У країнах Європи існують різноманітні програми для кривдників. В цілях цих Рекомендацій, програми представляються з розподілом за декількома критеріями: за місцем проведення програми, за видом надавача послуг, за видом направлення та за характеристиками кривдників.

Щодо **місця проведення**, то програми для кривдників можуть проводитися в умовах тюремного ув'язнення, пробації або в громаді. Проведення програм для кривдників, які перебувають в тюрмі або є суб'єктами пробації, може здійснюватися силами відповідних інституцій або доручатися певному державному відомству чи НУО. Наприклад, Служба тюрем і пробації Швеції проводить дві загальнонаціональні програми для кривдників (Секретаріат ГРЕВІО, 2017 рік)²², а в Австрії надання цих послуг доручено НУО «Neustart», яка працює від імені Міністерства юстиції (Секретаріат ГРЕВІО, 2016 рік)²³. Програми можуть проводитися в громаді, знов-таки державними відомствами або НУО. Рекомендується забезпечити доступність програм в усіх цих місцях, адже вони охоплюють різні категорії кривдників: особи, визначені системою кримінального правосуддя, особи, визначені системою цивільного правосуддя, особи, визначені іншими стейкхолдерами (наприклад, центрами соціальної роботи), та особи, які приходять добровільно.

Надавачі послуг також можуть бути різними. Програми для кривдників можуть проводити державні відомства та/або НУО (громадські програми). НУО, які проводять програми для кривдників, часто являють собою служби підтримки жінок, які пропонують програми як одну з послуг, призначених для забезпечення безпеки постраждалих. Такі практики можна зустріти, наприклад, в Албанії, Боснії і Герцеговині, Північній Македонії (Йовановіч та Волл, 2022 рік)²⁴, Хорватії, Молдові, Грузії та Болгарії. В багатьох випадках програми для кривдників проводять НУО, що спеціалізуються на роботі з чоловіками, які здійснюють насильство, – така практика, наприклад, існує в Італії, Іспанії, Ірландії, Швейцарії та Норвегії.

Щодо **направлення**, то програми можуть працювати з клієнтами, направленими судом, з добровільними клієнтами (їх можуть рекомендувати стейкхолдери, наприклад центр соціальної роботи, або вони можуть звертатися самостійно) та з обома видами клієнтів. За результатами аналізу європейських програм для кривдників (Гельдшлегер та ін., 2014 рік)²⁵ визначено, що 39,1% існуючих програм працюють переважно з направленими судом клієнтами, 45,9% програм працюють переважно з добровільними клієнтами і 15% програм працюють з обома категоріями. Щоб забезпечити широку доступність програм, важливо переконатися у тому, що в одній країні доступні всі маршрути направлення (Хестер та Лілі, 2016 рік).

Програми адаптуються з урахуванням різних **характеристик кривдників**. Більшість програм спеціально призначені для чоловіків, які здійснюють насильство у стосунках з інтимним партнером/-кою (Акоенсі та ін., 2012 рік).²⁶ Деякі програми адаптовані для конкретних груп кривдників

22 GREVIO Secretariat (2017). Baseline report by the Government of Sweden on measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence [Секретаріат Групи експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (2017 рік). Базовий звіт Уряду Швеції щодо заходів з введення у дію положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами]. Доступ за адресою: <https://rm.coe.int/state-report-on-sweden/168073fff6>

23 GREVIO Secretariat (2016). First Country Report Austria [Секретаріат Групи експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (2016 рік). Перший звіт країни: Австрія]. Доступ за адресою: <https://rm.coe.int/16806ee8b2>

24 Jovanović, S. & Vall, B. (2022). Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward. Berlin: The European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN) [С. Йовановіч та Б. Волл (2022 рік). Програми для кривдників в країнах Західних Балкан; аналіз існуючих практик та шляхи подальшого розвитку. Берлін: Європейська мережа по роботі з кривдниками].

25 Geldschläger, H., Ginés, O., Nax, D., & Ponce, A. (2014). Outcome Measurement in European Perpetrator Programmes: A Survey [Х. Гельдшлегер, К. Джінес, Д. Накс та А. Понс (2014 рік). Вимірювання результатів європейських програм для кривдників: дослідження]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/IMPACT/Daphne_III_Impact_-_Working_paper_1_-_Outcome_Measurement_in_European_Perpetrator_Programmes_-_A_Survey.pdf

26 Akoensi, T. D., Koehler, J. A., Lösel, F., & Humphreys, D. K. (2013). Domestic violence perpetrator programmes in Europe, Part II: A systematic review of the state of evidence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(10), 1206-1225 [Т. Д. Акоенсі, Й. А. Келер, Ф. Лозель та Д. К. Хамфріс (2013 рік). Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, в Європі, Частина II: Системний аналіз стану доказової бази. Видання «International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology», 57(10), 1206 - 1225].

(Стовер та ін., 2009 рік)²⁷, наприклад для кривдників з високим ризиком рецидивів (Проект «Drive», 2021 рік)²⁸, для жінок-кривдниць (Карні та ін., 2007 рік)²⁹, для роботи з кривдниками, які мають проблеми з залежністю³⁰, для роботи з батьками (татами), які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки³¹, і таке інше.

1.4. ЗАСТОСОВУВАНІ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ ПРАКТИКИ, ЯКІ МОЖУТЬ ПОСТАВИТИ ПІД ЗАГРОЗУ БЕЗПЕКУ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ

Мета програм для кривдників – забезпечити безпеку постраждалих осіб. Однак, існує низка практик, застосовуваних у програмах для кривдників, через які безпека постраждалих може опинитися під загрозою.

Одна з таких практик – **групи управління гнівом**. Багато кривдників схильні вважати, що вони мають краще контролювати свій гнів і що це вирішить проблему з насильством. Проте, неефективне управління гнівом зазвичай не є ані причиною насильства з боку інтимного партнера, ані способом протидіяти такому насильству (Джукс, 2002 рік)³².

Особи, які вчинили насильство щодо інтимних партнерів/-ок, зазвичай не мають проблем з управлінням гнівом за інших обставин, наприклад, коли вони чимось невдоволені на роботі. Крім того, кривдники зазвичай вибирають коли та яким чином застосовувати насильство, з огляду на обставини, в яких вони перебувають (наприклад, чекають, коли дістануться додому та залишаться наодинці з партнером/-ою, щоб почати фізичні зловживання), або на наслідки, з якими вони можуть стикнутися (наприклад, наносять удари по тим частинам тіла, на яких не лишається слідів). Все це свідчить про те, що застосування насильства у стосунках з інтимним партнером є здебільшого умисним актом і що кривдники насправді вибирають та контролюють свої дії.

Аналізуючи практики, до яких вдаються кривдники в різних країнах Європи, Комітет ГРЕВІО підкреслив, що роботу з протидії насильству не можна зводити до управління гнівом (Секретаріат ГРЕВІО, 2021 рік, пункт 199)³³. Хоча теми щодо управління гнівом можуть входити до програм для кривдників, їх необхідно позиціонувати як одну з технік запобігання ескалації насильства на початкових етапах програми, а не як основний або ключовий елементи програми. До того ж, робота над гнівом та іншими емоціями буде більш корисною, якщо враховувати у ній ґендерні аспекти і досліджувати емоції з урахуванням аспектів маскуліності та ґендерних ролей.

Аналогічним чином, домашнє насильство та насильство з боку інтимного партнера – це не проблема у стосунках, і **консультування пар** не є ані безпечною, ані ефективною інтервенцією (Роу та ін., 2011 рік)³⁴. Хоча пари, які проходять терапію пар, можуть отримати певні здобутки,

27 Stover, C. S., Meadows, A. L., & Kaufman, J. (2009). Interventions for intimate partner violence: Review and implications for evidence-based practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(3), 223 [К. С. Стовер, Е. Л. Медоуз та Д. Кауфман (2009 рік). Інтервенції у випадках насильства з боку інтимного партнера: аналіз та майбутні наслідки для фактологічно обґрунтованої практики. Видання «Professional Psychology: Research and Practice», 40(3), 223].

28 Project Drive in the UK [Проект «Drive» у Великій Британії]. Дізнатися більше: <https://driveproject.org.uk/>

29 Carney, M., Buttell, F., & Dutton, D. (2007). Women who perpetrate intimate partner violence: A review of the literature with recommendations for treatment. *Aggression and Violent Behaviour*, 12(1), 108-115 [М. Карні, Ф. Буттел та Д. Даттон (2007 рік). Жінки, які вчиняють насильство щодо інтимних партнерів: огляд літератури з рекомендаціями щодо лікування. Видання «Aggression and Violent Behaviour», 12(1), 108 - 115].

30 Project Advance in the UK [Проект «Advance» у Великій Британії]. Дізнатися більше: <https://www.kcl.ac.uk/research/advance>

31 Programme Caring Dads [Програма «Турботливі тати»], застосовується на міжнародному рівні. Дізнатися більше тут: <https://caringdads.org/>

32 Jewkes, R. (2002). Intimate partner violence: causes and prevention. *The Lancet*, 359(9315), 1423-1429 [Р. Джукс (2002 рік). Насильство з боку інтимного партнера: причини та запобігання. Журнал «The Lancet», 359(9315), 1423 - 1429].

33 GREVIO Secretariat (2021). Mid-term Horizontal Review of GREVIO baseline evaluation reports [Секретаріат Групи експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (2021 рік). Середньостроковий горизонтальний огляд звітів ГРЕВІО про базову оцінку]. Доступ за адресою: <https://rm.coe.int/prems-010522-gbr-grevio-mid-term-horizontal-review-rev-february-2022/1680a58499>

34 Rowe, L. S., Doss, B. D., Hsueh, A. C., Libet, J., & Mitchell, A. E. (2011). Coexisting Difficulties and Couple Therapy Outcomes: Psychopathology and Intimate Partner Violence. *Journal of Family Psychology*, 25, 455-458 [Л. С. Роу, Б. Д. Досс, Е. С. Сун, Д. Лібет та О. Е. Мітчелл (2011 рік). Співіснуючі труднощі та результати терапії для пар: психопатологія та насильство з боку інтимного партнера. Видання «Journal of Family Psychology», 25, 455 - 458].

для будь-якої особи, яка стикається з домашнім насильством, відвідування терапевтичних сеансів разом з кривдником може нести величезну небезпеку. Консультування з питань стосунків не може виправити нерівну структуру влади, що є ознакою аб'юзивних стосунків. До того ж, воно може піддати постраждалу особу додатковій небезпеці. Пізніше кривдник може використати сказане на терапевтичному сеансі проти своєї партнерки. Терапія може змусити особу почуватися уразливою. Якщо кривдник соромиться сказаного на терапії або відчуває гнів з цього приводу, він може змусити свою партнерку страждати, щоб повернути собі відчуття контролю. Терапевтичний сеанс часто вважають «безпечним місцем» для спілкування людей. Для постраждалих осіб ця безпека не завжди поширюється на їхній дім.

Ще однією причиною, з якої не рекомендується проводити терапію або консультування пар, є те, що фасилітатор/-ка може не знати про зловживання, через що весь процес стане неефективним. Кривдник може зробити так, що відповідальним за проблеми може здаватися його/її партнер/-ка, і якщо терапевт/-ка не усвідомлює наявності зловживань, він/вона може повірити аб'юзеру.

Аналогічним чином, парна/сімейна **медіація** не є ані безпечною, ані ефективною інтервенцією при роботі з домашнім насильством та насильством з боку інтимного партнера (Вер Стіг, 2003 рік)³⁵. Медіація не може вирішити проблему, притаманну відносинам між кривдником та постраждалою особою, – проблему дисбалансу у владі. Постраждалі часто не можуть безпечно визначити або висловити свої потреби внаслідок насильства, якого вони зазнали. Постраждалі можуть вправно відстоювати власні інтереси, але визнають, що їхні аб'юзери не цінуватимуть і не поважатимуть результати медіації. Через ці причини, повноцінна участь в медіації не є реалістичним варіантом для постраждалих осіб. Нейтралітет медіатора/-ки може завадити йому/їй виправити дисбаланс у владі, і медіація може дозволити кривднику продовжити маніпулювати і здійснювати контроль. Таким чином, часто нейтралітет медіатора/-ки має насправді зворотний ефект – додаткове розширення прав та можливостей кривдника, а отже збільшення, а не зменшення і без того непропорційного розподілу влади між сторонами. Цей аспект визнається і зображається відповідно до статті 48 Стамбульської конвенції (Рада Європи, 2011а).

1.5. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРОГРАМ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Розробляти програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, в країні або громаді необхідно відповідально. Важливо підкреслити, що до організації програми для кривдників в країні необхідно забезпечити певні попередні умови:

- Необхідно криміналізувати домашнє насильство; це мінімум відповідальності кривдників в країні.
- Необхідно забезпечити надання послуг підтримки постраждалим; якщо не забезпечити цей аспект, постраждалі не будуть захищені, тож цьому аспекту необхідно надати пріоритетне значення. В ідеалі, щоб забезпечити підзвітність інституцій, які працюють з постраждалими та кривдниками, мають бути незалежні жіночі НУО, доступні для постраждалих осіб.
- Необхідно впровадити процедури оцінки та управління ризиками, особливо у високо-ризикових випадках, в ідеалі – з використанням міжвідомчої співпраці.

35 Ver Steegh, N. (2003). Yes, No, and Maybe: Informed Decision Making about Divorce Mediation in the Presence of Domestic Violence. *William and Mary Journal of Women and the Law*, 9, 145-206 [Н. Вер Стіг (2003 рік). Так, ні та можливо: інформоване прийняття рішення щодо медіації розлучення за наявності домашнього насильства. Видання «William and Mary Journal of Women and the Law», 9, 145 – 206].

Для розробки ефективної та фактологічно обґрунтованої програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, обов'язковими є зазначені нижче принципи.

Пріоритезація безпеки постраждалих осіб та принцип «Не нашкодь»

У рамках програм для кривдників пріоритетне значення необхідно надавати благополуччю постраждалих осіб. Принцип «Не нашкодь» передусім передбачає застосування підходу, орієнтованого на потреби постраждалої особи, в усіх заходах, з метою запобігання будь-якому негативному впливу інтервенції на постраждалих або пом'якшення такого впливу. Потужний підхід «Не нашкодь» має ґрунтуватися на чіткому розумінні умов місцевої культури і враховувати думки та досвід жінок, щоб забезпечити, що ризики насильства не підвищуються через інтервенцію.

Враховання ґендерних та загальних аспектів в програмах для кривдників

В програмах для кривдників необхідно враховувати ґендерні аспекти, досліджуючи роль та вплив влади і контролю у стосунках. Право чоловіків домагатися свого є прийнятним у суспільстві, і цей аспект необхідно включати до змісту програми для кривдників. Крім того, програми мають працювати з комплексним розумінням насильства за допомогою екологічної моделі.

Відповідальність кривдників

Програми для кривдників мають забезпечувати відповідальність кривдників за їхню поведінку. Це означає, що відповідальність за насильство покладається виключно на кривдників і що механізми заперечення, мінімізації, покладання вини на жертву або екстерналізації ставляться під сумнів у рамках процесу самоаналізу.

Підзвітність програм для кривдників

Програми для кривдників повинні лишатися підзвітними постраждалим особам, їхнім родинам, службам підтримки постраждалих, організаціям, які працюють у сфері протидії ГЗН та домашньому насильству, місцевій громаді та суспільству в цілому. Програми для кривдників мають бути частиною широкої міжвідомчої системи, забезпечуючи висвітлення та вирішення проблеми відповідальності кривдників³⁶.

Ґрунтування на підході, орієнтованому на дотримання прав людини

В рамках таких програм домашнє насильство та насильство з боку інтимного партнера необхідно розуміти як порушення прав людини і діяти відповідним чином.

Включення до координованих заходів реагування громади

Програми для кривдників слід проводити не окремо, а у складі координованих заходів реагування громади на домашнє насильство.

Забезпечення фактологічної обґрунтованості та формування фактологічної бази

Робота у рамках програм має включати фактологічно обґрунтовані інтервенції. В свою чергу, програми мають сприяти поглибленню розуміння програм для кривдників за рахунок участі в дослідженнях та оцінках, а також за рахунок демонстрації результатів їхньої роботи на основі принципу прозорості.

Забезпечення інклюзивності та інтерсекціональності

Програми для кривдників мають бути адаптовані таким чином, щоб відповідати унікальному досвіду та потребам громад, які страждають від множинних форм дискримінації. Проблема ґендерної нерівності необхідно вирішувати разом з вирішенням проблеми пригнічення в інших формах.

36 Більше про нормативну базу щодо підзвітності Європейської мережі по роботі з кривдниками тут: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Network_documents/WWP_EN_Accountability_Framework_final.pdf

Забезпечення врахування контекстуальних особливостей

Програми повинні бути прийнятними з культурної точки зору в національних та місцевих умовах, водночас забезпечуючи дотримання всіх основних принципів безпечної роботи.

Забезпечення якості роботи

У рамках програм необхідно організувати системи та процедури для постійного моніторингу та оцінки їхньої роботи. В оцінці програм необхідно враховувати точку зору постраждалих осіб, а також інформацію з інших джерел (кривдники, офіційні дані, виконавці тощо).

1.6. СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОГРАМАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Координовані заходи реагування громади

Щоб бути в змозі забезпечити безпеку постраждалих осіб, програми для кривдників мають входити до складу координованих заходів реагування громади на домашнє насильство в конкретній країні та громаді (Хестер та Ліллі, 2016 рік; організація «Respect», 2017 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік). Програми для кривдників не можуть бути єдиною структурою в житті кривдника, що забезпечує його відповідальність. Інші суб'єкти, які діють в рамках координованого реагування на насильство, мають поділяти цю точку зору та тісно співпрацювати.

Програми для кривдників створюють додаткові переваги для всіх суб'єктів, залучених до координованих заходів реагування громади. Оскільки програми для кривдників взаємодіють з кривдниками на щотижневій основі і набагато щільніше, ніж будь-який інший стейкхолдер, вони мають унікальну можливість для надання інформації, що має значення для оцінки ризику для постраждалих осіб та планування інтервенцій. Крім того, програми для кривдників можуть підтримувати вплив інших заходів, застосованих до кривдників, оскільки можуть працювати з кривдниками над розумінням та прийняттям таких заходів. Наприклад, кривдник може вважати захисний припис з виселенням актом нападу, внаслідок чого постраждалим особам загрожує додаткова небезпека того, що кривдник спробує отримати контроль через посилення насильства. Програми для кривдників мають можливість дослідити це питання разом з кривдником та допомогти йому змінити точку зору або ініціювати інші заходи для забезпечення безпеки постраждалих осіб у випадках високого ризику.

Програми для кривдників слід організовувати у рамках координованих заходів реагування громади, зосереджених на досягненні двох цілей, які визначають спосіб реагування систем на вчинення чоловіком домашнього насильства: 1) підвищення рівня безпеки жінок та дітей; та 2) притягнення чоловіків до відповідальності за вчинюване ними насильство. Програми для кривдників, разом з іншими відомствами, залученими до реагування громади, наголошують на наступних аспектах: держава має застосовувати до кривдника відповідні заходи, щоб зупинити насильство; примусові повноваження держави мають поширюватися лише на протиправну діяльність кривдника; постраждалі особи мають обмежені можливості щодо притягнення кривдників до відповідальності; домашнє насильство створює владний дисбаланс, що необхідно враховувати у кожній інтервенції. Програми для кривдників, у рамках координованих заходів реагування громади, повинні надавати системну інформацію відомствам, залученим до ширших заходів, та брати участь в організації таких заходів реагування, щоб досягти визначених цілей – забезпечити безпеку постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності.

У національному законодавстві програми для кривдників слід визнати одним з ключових елементів міжвідомчої роботи в країні, визначити їхню роль та обов'язки. Крім того, програми для кривдників мають ініціювати розробку протоколів, які зміцнять їхню співпрацю в громаді.

Законодавча база програм для кривдників

У законодавчій базі країни визначаються основні елементи відповідальності кривдників, програм для кривдників та їхньої якості. Тим не менш, просто існування законодавчої бази, навіть хорошої, не принесе результатів, якщо така база не буде застосовуватися на практиці (Йовановіч та Волл,

2022 рік). Необхідно впроваджувати заходи для створення комплексної нормативно-правової бази і для моніторингу та підвищення ефективності її виконання.

У країнах Європи діють різні законодавчі бази. Однак, є деякі основні елементи, які забезпечують безпечне та ефективне включення програм для кривдників до системи, що діє в країні.

Такі аспекти, як відповідальність кривдників та нульова толерантність до насильства, необхідно окреслити у відповідному законодавстві і передбачити в практиці виконання такого законодавства. Насильство з боку інтимного партнера та домашнє насильство, в усіх їхніх формах (не тільки фізичне насильство), необхідно визнати кримінальним правопорушенням, передбачити та застосувати належні санкції. Крім того, у законодавстві необхідно передбачити заходи із забезпечення безпеки постраждалих осіб, які застосовуються негайно за наявності ризику завдання шкоди постраждалим особам (захисні приписи). Важливо відзначити, що всіх залучених стейкхолдерів необхідно ознайомити з існуючою нормативно-правовою базою, провести відповідне навчання та підготувати до застосування такої бази.

Програми для кривдників також мають бути визначені у законодавчій базі. Країни Європи знайшли різні рішення, але програми для кривдників мають бути включені до існуючих законодавчих баз. Є декілька актуальних моментів щодо законодавчих баз, які стосуються програм для кривдників:

- У законодавчих базах слід передбачити як обов'язкове, так і добровільне направлення на проходження програм для кривдників. Це означає, що захід з направлення кривдників має застосовувати суд (в рамках кримінального та/або цивільного провадження). Більшість кривдників не вважають вчинюване ними насильство проблемою (вони екстерналізують, мінімізують його тощо) і неохоче беруть участь в інтенсивних та тривалих програмах (які зазвичай тривають понад 6 місяців на щотижневій основі). Якщо вони зобов'язані брати участь в програмі, то виконавці програми отримують можливість сприяти перетворенню цієї зовнішньої мотивації на внутрішню, що важливо для забезпечення змін (Шихан та ін., 2012 рік)³⁷. Окрім цього, законодавча база має створити можливості для добровільної участі в програмах та заохочувати таку участь.
- У законодавчих базах необхідно забезпечити направлення на проходження програм для кривдників у рамках кримінального і цивільного законодавства. Цей момент має важливе значення, оскільки таким чином забезпечується можливість доступу до програм ширшого кола кривдників: як засуджених за вчинення злочину, так і виявлених в рамках цивільного законодавства. Хорошою практикою є прийняття рішення щодо направлення на проходження програми для кривдників як заходу забезпечення захисту (разом з виселенням, обмежувальними приписами і тому подібними заходами), оскільки таке рішення забезпечує своєчасність запису кривдників до програм (невдовзі після інциденту насильства) та сприяє ефективності інших застосованих заходів.
- У законодавчих базах необхідно визначити основні елементи програм для кривдників та стандарти якості роботи. Ці стандарти мають відповідати фактологічно обґрунтованим практикам і створювати основу для роботи з кривдниками, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб.

Направлення

Як зазначається в розділі 1.3, програми можуть працювати з клієнтами, направленими судом, з добровільними клієнтами (їх можуть рекомендувати стейкхолдери, наприклад центр соціальної роботи, або вони можуть звертатися самостійно) та з обома видами клієнтів. За результатами аналізу європейських програм для кривдників (Гельдшлегер та ін., 2014 рік) визначено, що 39,1% існуючих програм працюють переважно з направленими судом клієнтами, 45,9% програм

37 Sheehan, K. A., Thakor, S., & Stewart, D. E. (2012). Turning points for perpetrators of intimate partner violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 13(1), 30-40 [К. А. Шихан, С. Такор та Д. Е. Стюарт (2012 рік). Поворотні моменти для осіб, які вчинили насильство щодо інтимних партнерів. Видання «Trauma, Violence, & Abuse», 13(1), 30 - 40].

працюють переважно з добровільними клієнтами і 15% програм працюють з обома категоріями. Щоб забезпечити широку доступність програм, важливо переконатися у тому, що в одній країні доступні всі маршрути направлення (Хестер та Ліллі, 2016 рік).

У випадку добровільних направлень, необхідно ретельно виконувати всі нормативно-правові акти щодо порушення недоторканості приватного життя та конфіденційності, водночас приділяючи таку саму увагу питанням захисту постраждалих від насильства та правовим вимогам до фахівців, які мають справу з кримінальними правопорушеннями. Для програм, які працюють з добровільними клієнтами, необхідно визначити стратегії охоплення та мотивації таких клієнтів, що є непростою задачею. Крім того, особливу увагу необхідно приділяти тому, як рекламуються програми, тому що їм потрібен план комунікації, який передбачає звернення до чоловіків у незагрозливій манері³⁸. Хоча деякі чоловіки записуються до програм добровільно, це не означає, що вони більше мотивовані змінитися. Часто чоловіки опиняються на межі кризи, яка загрожує розривом стосунків, або іншої кризи. Тому мотивація нерідко носить доволі зовнішній характер, і необхідно провести послідовну початкову роботу, щоб мотивація до змін стала справжнім рушієм завершення програми.

Фінансування програм для кривдників

Фінансування є одним з основних елементів забезпечення сталості результатів програм для кривдників в країні. Фінансування програм для кривдників може здійснюватися національним урядом, місцевим органом урядування або через донорську підтримку, за допомогою стабільних довгострокових потоків фінансування або короткострокових проектних коштів. Наполегливо рекомендується забезпечити стабільне фінансування основної роботи програм для кривдників.

Якщо запитуються або надаються державні кошти, програмам для кривдників дуже важливо розуміти вплив фінансування організацій, які надають підтримку постраждалим особам, і не забирати фінансування у таких служб підтримки. Важливо підкреслити, що за відсутності служб підтримки постраждалих осіб програми для кривдників організувати не варто.

Кривдників можуть зобов'язувати самостійно платити збори за відвідування програм; проте, така практика не поширена в Європі. Крім того, це може мати негативні наслідки для постраждалих, оскільки відповідні кошти зазвичай беруться з сімейного бюджету.

1.7. СЛУЖБИ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Програми для кривдників можуть проводити державні відомства та/або НУО (громадські програми). В багатьох країнах існують різноманітні надавачі послуг – як державні програми, так і НУО.

В різних країнах Європи програми для кривдників проводять різні види державних відомств. Це можуть бути установи при міністерстві юстиції (підрозділи в тюрмах або службах пробації), медичні установи (як в деяких частинах Італії³⁹, Чорногорії, Боснії і Герцеговини⁴⁰), служби соціального забезпечення (наприклад, в деяких частинах Хорватії, Естонії)⁴¹ або університети (як в

38 З цікавими прикладами можна ознайомитися на сторінці Respect's Phoneline: <https://respectphoneline.org.uk/>

39 Центр «LDV» (Liberi dalla violenza) в регіоні Емілія-Романья, програми для кривдників в медичних центрах в Гроссето, Тоскані, Венето.

40 В Албанії такі види програм проводять такі організації, як «Women to Women» (<https://www.gruajatekgruaja.org/>), Консультаційна лінія для жінок та дівчат (Counselling Line for Women and Girls) (<https://hotlinealbania.org/>), в Боснії і Герцеговині – НУО «Buducnost» (<https://buducnost-md.org/>), «Vive Zene» (<https://vivezene.ba/>). Ситуація в Чорногорії та Боснії і Герцеговині була досліджена в публікації Jovanović, S. & Vall, B. (2022). Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward. Berlin: The European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN) [С. Іванович та Б. Волл (2022 рік). Програми для кривдників в країнах Західних Балкан; аналіз існуючих практик та шляхи подальшого розвитку. Берлін: Європейська мережа по роботі з кривдниками].

41 В Хорватії програми для кривдників проводять такі організації, як «Dom Duga» в Загребі (<https://www.duga-zagreb.hr/en/home/>) або «Uzor» в Рієці (<http://www.udruga-uzor-rijeka.hr/>), а в Естонії – Рада соціального страхування Республіки Естонія (Republic of Estonia Social Insurance Board) (<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/en>)

деяких частинах Іспанії або Фінляндії)⁴². Важливо відзначити, що програми для кривдників мають являти собою спеціалізовані послуги, а не лише додаткове робоче навантаження для фахівців, які вже працюють в будь-якій державній інституції.

НУО, які проводять програми для кривдників, часто являють собою служби підтримки жінок, які пропонують програми як одну з послуг для забезпечення безпеки постраждалих. Такі практики можна зустріти, наприклад, в Албанії, Боснії і Герцеговині, Північній Македонії (Йовановіч та Волл, 2022 рік), Молдові та Грузії. У багатьох випадках програми для кривдників проводять НУО, що спеціалізуються на роботі з чоловіками, які здійснюють насильство, – така практика, наприклад, існує в Італії, Норвегії та Ірландії⁴³.

Незалежно від виду надавача послуг, співробітники/-ці, які проводять програми для кривдників, повинні бути компетентними для виконання цієї роботи. В багатьох країнах існують вимоги щодо формальної освіти залучених співробітників, які залежать від відповідних національних нормативно-правових актів. Щодо компетенцій, то Європейська мережа по роботі з кривдниками (2018 рік) пропонує наступне:

Знання: (наприклад, отримані з письмових матеріалів, на семінарах, лекціях, презентаціях та вебінарах)

- Розуміння моделей аб'юзивної поведінки і основоположних переконань, їхній вплив на постраждалих і зловживання щодо дітей за цих умов.
- Розуміння теоретичного підходу програми.
- Розуміння процесів зміни і факторів, які можуть підтримувати або гальмувати ці процеси.
- Базове розуміння суті зловживань та проблем у сфері психічного здоров'я.
- Розуміння правових обов'язків, конфіденційності та всіх питань, пов'язаних з ризиком.

Навички: (наприклад, отримані завдяки практиці, спеціальному навчанню для здобуття навичок)

- Здатність працювати з урахуванням ґендерних аспектів, наприклад використовувати в роботі ґендерно трансформаційні підходи.
- Налагодження та підтримання відносин з клієнтами, зокрема здатність мотивувати та працювати з опором.
- Здатність працювати з повагою, не вдаючись до зловживань чи маніпуляцій.
- Здатність використовувати культурні та мовні навички в роботі з різними видами кривдників, які походять з різного культурного середовища.
- Реагування на вербальні та невербальні прояви, зокрема емоційні стани.
- Управління розвитком відносин в групі.
- Спроможність оцінювати та відстежувати придатність.
- Реагування на всі аспекти питань ризику та безпеки, зокрема розпізнавання важкої депресії, суїцидальних ідей та ризиків для партнера/-ки й дітей.

42 В Іспанії організацією такого виду, що проводить програми для кривдників, є «Contexto» (<https://www.programmeacontexto.org/>), а в Фінляндії – «Jyväskylä Model for Male Batterers» (<https://www.jyu.fi/edupsy/fi/laitokset/psykologia/en/research/research-areas/psychotherapy/violence-in-close-relationships>)

43 Прикладами програм такого виду є програма «CAM» в Італії (<https://www.centrouominimaltrattanti.org/>), програма «Alternative to Violence» в Норвегії (<https://atv-stiftelsen.no/english/>), програма «MEND and MOVE» в Ірландії (<https://mensnetwork.ie/mend/>, <https://www.moveireland.ie/>)

Цінності: (наприклад, сформовані завдяки нагляду, обговоренню, рефлексії, кодексам професійних цінностей та етики)

- Рішуча налаштованість підтримувати відносини, вільні від насильства, та забезпечувати ґендерну рівність.
- Визнання важливості саморефлексії і демонстрація спроможності отримувати та враховувати зауваження щодо власної роботи.
- Врахування власного досвіду, пов'язаного з насильством, та розуміння сутності насильства.
- Підзвітність на різних рівнях програми.

Робота в програмах для осіб, які вчинили домашнє насильство, – задача нелегка. Тому має бути впроваджений механізм підтримки, щоб усунути негативні наслідки цього виду роботи та постійно розвивати компетенції співробітників/-ць. Всі співробітники/-ці повинні мати доступ до нагляду, який може передбачати емоційну підтримку, консультації та професійний розвиток. Фахівцям/-чиням також необхідно проходити належну підготовку. В деяких країнах розробляється та/або акредитується національна навчальна програма, а в інших підготовка співробітників є обов'язком окремих організацій. В нещодавньому дослідженні Гельдшлегер та Айдукович (2021 рік)⁴⁴ проаналізували 12 європейських навчальних програм, присвячених питанням роботи з кривдниками, при цьому 75% з них були акредитовані зовнішнім органом, зазвичай державним. Навчальні години, необхідні для проходження основної підготовки для роботи в програмах для кривдників, відрізняються залежно від країни, але в середньому цей показник становить 106 навчальних годин.

Щоб проводити програми для кривдників, необхідні співробітники та виконавці програм. Загалом, бажано мати команду співвиконавців, до складу якої входять і чоловіки, і жінки. Оскільки у рамках програм для кривдників розглядається проблема ґендерної нерівності, важливо демонструвати ґендерну рівність за допомогою команди співвиконавців з чоловіками та жінками у складі.

Програмам для кривдників необхідні певні ресурси, зокрема простір для проведення роботи (у тому числі групової роботи).

У тих випадках, коли роботу з кривдниками проводять служби підтримки постраждалих, важливо, щоб кожна послуга надавалася в окремому місці із забезпеченням приватності, а також щоб кривдники та постраждалі не зустрічалися між собою. Так само важливо, щоб інтервенції для кривдників та заходи підтримки для постраждалих не проводив один і той самий/-а фахівець /-чиня, адже це єдиний спосіб забезпечити отримання постраждалими незалежної підтримки і мінімізувати ризики для постраждалих, що виникають внаслідок надання послуги (якщо підтримку забезпечує той самий фахівець, є велика ймовірність того, що кривдник почуватиметься більш налякано, знаючи, що виконавець контактує з його партнером/-кою або колишнім партнером/-кою, що може призвести до посилення контролю над постраждалою особою).

44 Ajdukovic, D. & Geldschläger, H. (2021). Guidance for developing the WWP EN Core Training for perpetrator programmes. Berlin: The European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN). Unpublished manuscript [Д. Айдукович та Х. Гельдшлегер (2021 рік). Рекомендації щодо розробки основної навчальної програми Європейської мережі по роботі з кривдниками для програм для кривдників. Берлін: Європейська мережа по роботі з кривдниками (WWP EN). Неопублікований манускрипт].

1.8. ПРОГРАМИ ТА ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ ПРОГРАМ ЩОДО РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Тісна співпраця зі службами підтримки жінок, контактування з постраждалими та підтримка постраждалих

Програми для кривдників повинні тісно співпрацювати зі службами підтримки жінок, щоб переконатися у тому, що потребам та інтересам постраждалих приділяється першочергова увага в усіх їхніх інтервенціях. Цей момент також підкреслюється в Стамбульській конвенції (Рада Європи, 2011а) як один з ключових аспектів роботи. Програми для кривдників – це лише одна складова системи інтервенцій, призначених для вирішення проблеми домашнього насильства, і їх не слід впроваджувати самі по собі або виконувати за відсутності служб підтримки жінок.

Співпраця зі службами підтримки постраждалих може відбуватися в різних формах. Як зазначається в Рекомендаціях щодо стандартів Європейської мережі по роботі з кривдниками (2018 рік), налагодити таку співпрацю можна шляхом залучення представників служб підтримки жінок у якості експертів до координаційних комітетів або консультативних рад програм для кривдників. Співпраця може відбуватися у формі спільних заходів, адвокації та лобіювання, а також у формі взаємодії в рамках спільних справ. Однак, налагодити таку співпрацю нелегко. Як зазначає ГРЕВІО, хоча співпраця зі службами підтримки жінок є ключовим елементом роботи з кривдниками, її реалізація в країнах Європи постійно супроводжується труднощами (Секретаріат ГРЕВІО, 2021 рік).

Запис кривдника до програми може дати постраждалій особі хибне відчуття безпеки, вплинути на її рішення розірвати або зберегти стосунки, через що вона наражається на підвищену небезпеку (Рада Європи, 2011b)⁴⁵. Тому дуже важливо пам'ятати про ризики, що виникають внаслідок надання послуги, і усунути їх під час роботи з кривдниками. Основним елементом безпечної роботи з кривдниками є впровадження безпечних процедур контактування з постраждалими і підтримки постраждалих. Європейська мережа по роботі з кривдниками (2018 рік), організація «Respect» (2017 рік)⁴⁶ та багато інших (наприклад, це зазначається в німецьких⁴⁷ та італійських⁴⁸ стандартах роботи з кривдниками) вважають, що це основний елемент роботи з кривдниками, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб. Наприклад, у Великій Британії програми, в яких не впроваджені процедури контактування з постраждалими і підтримки постраждалих, не можуть отримати акредитацію організації «Respect».

У контексті роботи з кривдниками послуги постраждалим особам можуть надаватися трьома основними способами: а) у рамках тісних партнерських відносин між незалежними програмами для кривдників та службами підтримки жінок; б) шляхом організації незалежних служб підтримки жінок програмами для кривдників; або с) шляхом організації програм для кривдників службами підтримки жінок (Паунч, 2018 рік)⁴⁹. Незалежно від застосовуваної моделі, існує декілька питань, які необхідно враховувати у цьому контексті в процесі забезпечення підтримки постраждалих осіб. Участь постраждалих осіб є добровільною, і вони мають приймати інформовані рішення щодо того, брати участь чи ні. Важливо, щоб постраждалі були поінформовані про програму, її

45 CoE (2011b). Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (p.26-65) [Рада Європи (2011b). Пояснювальна доповідь до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (стор. 26 – 65)]. Доступ за адресою: <https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6>

46 Організація «Respect» – це НУО у Великій Британії, яка зосереджується на роботі з особами, які вчинили домашнє насильство, жертвами чоловічої статі та молодими людьми, які використовують насильство. Організація «Respect» розробила комплексні стандарти роботи з кривдниками і проводить акредитацію у Великій Британії. Дізнатися більше: <https://www.respect.uk.net/pages/about-us>

47 <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/publikationen/arbeit-mit-taetern-in-faellen-haesuslicher-gewalt-80734>

48 <https://www.associazionerelive.it/joomla/images/LineeGuidaRelivea.pdf>

49 Pauncz, A. (2018), Who should provide victim support services? A review of documents and working papers on collaboration between perpetrator programmes and women's support, European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence [А. Паунч (2018 рік), Хто має надавати послуги підтримки жертвам? Огляд документів та робочих паперів щодо співпраці між програмами для кривдників та службами підтримки жінок, Європейська мережа по роботі з кривдниками]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/user_upload/FINAL_WWP_EN_Paper_on_Collaboration_Between_DVPP_and_WSS.pdf

зміст та обмеження. Крім того, постраждалі повинні мати доступ до процесів планування заходів безпеки, оцінки ризиків та управління ризиками, а також доступ до допомоги для оцінки їхніх сподівань та страхів.

Оцінка ризиків та управління ризиками

Робота у сфері протидії насильству означає постійну роботу з ризиком завдання шкоди, передусім жінкам та дітям. Жодна інтервенція в цій сфері не є безризиковою, хоча здебільшого вони спрямовані на підвищення рівня безпеки постраждалих. Тому у рамках програм для кривдників необхідно запроваджувати систематичний процес оцінки ризиків та управління ними (Хестер та Лілі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік; організація «Respect», 2017 рік).

Підкреслюється, що цей процес має бути безперервним і починатися з етапу прийому до програми та піддаватися моніторингу на всіх етапах програми. Крім того, у цьому процесі необхідно враховувати інформацію з різних джерел, зокрема точку зору постраждалих осіб. Оцінка ризиків має базуватися на застосуванні моделі структурованого професійного судження, яка спирається на фактологічно обґрунтовані фактори ризику, інструменти оцінки ризиків, збір інформації з різних джерел та індивідуальний підхід до кожного випадку (Ньюман, 2010 рік⁵⁰; Партнерство «E-Maria», 2013 рік⁵¹; Кропп та Харт, 2015 рік⁵²). Важливо відзначити, що оцінку ризиків не можна зводити до психологічної оцінки. Хоча психологічна оцінка може допомогти глибше зрозуміти індивідуальні риси кривдника, доведено, що навіть досвідчені клініцисти не можуть оцінити ризик насильства і що психологічні тести (тести особистості, тести на агресивність і таке інше) не є ефективними інструментами для оцінки насильницької поведінки та можливості завдання шкоди в контексті домашнього насильства (Ньюман, 2010 рік).

У рамках програм для кривдників відбувається інтенсивне контактування з кривдниками. Внаслідок цього програми несуть певну відповідальність, адже зазвичай вони можуть відстежувати фактори ризиків (статичні та динамічні) і отримувати більш надійну інформацію, ніж інші стейкхолдери (у зв'язку з розбудовою довіри кривдники та/або постраждалі можуть поділитися додатковою інформацією, яка має значення для оцінки ризиків).

В програмах для кривдників мають бути впроваджені процедури управління ризиками, як у рамках, так і поза рамками програм, в контексті міжвідомчої роботи.

Структура та формат програм

Загальна структура програм для кривдників зазвичай включає три етапи: прийом (оцінка), лікування та завершення програми з проведенням оцінки (Айдукович та Паунч, 2015 рік)⁵³. Деякі програми також мають контрольний етап, на якому після завершення лікування продовжуються певні моніторингові заходи та менш інтенсивні інтервенції.

50 Newman, C. (2010). Expert Domestic Violence Risk Assessments in the Family Courts. Respect [К. Ньюман (2010 рік). Експертні оцінки ризику домашнього насильства в сімейних судах. Організація «Respect»]. Доступ за адресою: http://bds-research.com/Assessments/DVI/Research/domestic_violence_risk_assessment_in_family_court.pdf

51 Albuquerque, M., Basinskaite, D., Martins, M. M., Mira, R., Pautasso, E., Polzin, I., (...) and Wiemann, S. (2013). European manual for risk assessment. Göttingen, Germany: E-Maria Partnership [М. Альбукерке, Д. Басінскайте, М. М. Мартінс, Р. Міра, Е. Паутассо, І. Ползін, (...) та С. Віман (2013 рік). Європейський посібник з оцінки ризиків. Геттінген, Німеччина: партнерство «E-Maria»]. Доступ за адресою: <https://e-maria.eu/wp-content/uploads/2011/10/Manual-latest-version-light-colours.pdf>

52 Kropp, P.R., & Hart, S.D. (2015). SARA V-3. User guide for the Third Edition of the Spousal Assault Risk Assessment Guide. ProActive ReSolutions Inc. [Ф. Р. Кропп та С. Д. Харт (2015 рік). Посібник користувача для третьої редакції Керівництва з оцінки ризику нападу з боку подружжя. ProActive ReSolutions Inc.]

53 Ajdukovic, D. & Pauncz, A. (2015). How to Start a Perpetrator Programme? Issues and Dilemmas of the "Start Up" Process [Д. Айдукович та А. Паунч (2015 рік). Як розпочати програму для кривдників? Проблеми та дилеми процесу започаткування]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Expert%20Essays/WWP-EN%20Expert%20Essay%20-%20How%20to%20Start.pdf

Етап прийому зазвичай передбачає декілька індивідуальних занять з кривдником, які проводяться з такими цілями: провести оцінку та зрозуміти, чи відповідає кривдник критеріям прийому до програми; налагодити відносини з клієнтом та розпочати роботу над його мотивацією; пояснити суть програми та розглянути всі питання і переживання, які можуть виникнути у кривдників; поінформувати про конфіденційність; провести оцінку ризиків тощо. На цьому етапі слід налагодити контакт з партнером/-кою.

Важливо, щоб в кожній програмі були свої критерії прийому, що визначають основні характеристики цільової групи, з якою проводиться робота у рамках програми. Ці критерії різняться залежно від програми, оскільки у рамках кожної програми може проводитися робота з різними цільовими групами. Наприклад, критерієм прийому до деяких програм є те, що клієнтом є чоловік, який вчинив насильство щодо інтимної партнерки. Критерієм прийому до інших програм може бути те, що клієнтом є жінка, яка вчинила насильство щодо інтимного партнера, оскільки ці програми спеціалізуються на таких типах справ. Так само, деякі програми можуть призначатися лише для високоризикових кривдників, натомість для інших програм цей аспект може бути критерієм виключення. Більшість програм в Європі, що працюють з чоловіками, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки, мають схожі критерії прийому: відсутність психічних розладів (76,9% програм), відсутність зловживань алкоголем та наркотиками (75,4%), мінімальна мотивація для участі в програмі (63,4%) та мінімум відповідальності за насильство (52,2%) (Гельдшлегер та ін., 2014 рік).

Етап лікування – це основна частина програми, яка передбачає низку занять, зазвичай групових інтервенцій (відкриті або закриті групи), адже такий варіант вважається більш ефективним (Мерфі та ін., 2020 рік)⁵⁴. Крім того, робота в групі є більш вигідною з економічної точки зору, ніж індивідуальна робота. Зміст занять залежить від теоретичної підготовки надавачів послуг. Програма часто націлена на систему переконань кривдників. Виконавці використовують діалогічні інструменти, які допомагають учасникам дослідити їхню власну поведінку.

Етап завершення зазвичай присвячується оцінці результатів програми, висловленню зауважень кривднику та звітуванню (якщо кривдників направила якась інституція). Після цього проводиться оцінка. Як зазначається в публікації Хестер та Лілі (2016 рік), оцінка має зосереджуватися на «успіху» у ширшому визначенні цього терміну та на факторах/змінних, які можуть бути змінені (не обмежуватися загальною зміною поведінки кривдників). У процесі оцінки важливо отримати зауваження постраждалих осіб.

Зміст програм

Для кожної програми розробляється її власний зміст. Однак важливо, щоб зміст дозволяв працювати з комплексом індивідуальних факторів, які сприяють насильству, з урахуванням, водночас, поєднання цих факторів з факторами на інших рівнях, наприклад на рівні суспільства, інституцій та громад. Зміст тісно пов'язаний з теоретичним підходом, застосовуваним в рамках програми, і в його основі мають бути екологічна модель, ґендерна перспектива, питання влади та контролю. Водночас, додатково збагатити зміст можуть запозичення з інших теоретичних підходів (див. розділ 1.2).

Індивідуальні фактори, яким слід приділяти увагу в рамках програм для кривдників, можна розділити на декілька категорій (Айдукович та Паунч, 2015 рік, стор. 7):

54 Murphy, C. M., Eckhardt, C. I., Clifford, J. M., LaMotte, A. D., & Meis, L. A. (2017). Individual versus group cognitive-behavioural therapy for partner-violent men: A preliminary randomised trial. *Journal of Interpersonal Violence*, 35, 2846-2868 [К. М. Мерфі, К. І. Екхардт, Д. М. Кліффорд, А. Д. ЛаМотт, Л. А. Мейс (2017 рік). Індивідуальна та групова когнітивно-поведінкова терапія для чоловіків, які вчинили насильство щодо партнерів/-ок: попереднє рандомізоване дослідження. Видання «*Journal of Interpersonal Violence*», 35, 2846 - 2868]. <https://doi.org/10.1177/0886260517705666>

- a. Когнітивні фактори, до яких відносяться переконання та установки щодо ґендерних відносин і ролей, очікування від стосунків (наприклад, романтичне кохання), партнера/-ки та дітей (наприклад, право на послуги), а також від самих себе (наприклад, маскуліність, ідентичність).
- b. Емоційні фактори, зокрема ґендерно зумовлена регуляція (виявлення, розуміння та вираження) почуттів гніву, невдоволення, невдачі, сорому, ревності, страху тощо і емпіричні моделі, на яких вони базуються (стилі прив'язаності, відчуття ідентичності, очікування тощо).
- c. Поведінкові фактори, зокрема заміна насильницької та контролюючої ґендерно зумовленої поведінки навичками та уміннями підтримувати сповнені поваги та рівноправні стосунки, наприклад емпатія, комунікація, розв'язання конфліктів, управління стресом та гнівом тощо.

Важливо підкреслити, що когнітивні фактори (переконання, здебільшого традиційні щодо ґендерних аспектів) підкріплюють емоційні та поведінкові фактори. Наприклад, навіть якщо особа відчуває гнів, для його прояву через насильницьку поведінку, як правило, має бути наявна система переконань у праві на це, яка підтримує акт насильства по відношенню до іншої особи (зазвичай по відношенню до партнерки, а не до будь-якої іншої особи, наприклад колеги) за певних обставин (наприклад, коли вони вдома, а не на публіці). Розвінчання цих переконань має бути основним елементом змісту програм для кривдників.

Якщо забагато уваги приділяється емоційним та поведінковим факторам (наприклад, управлінню емоціями або розбудові соціальних навичок), а роботі над когнітивними факторами не надається пріоритетне значення, основоположні причини насильства залишаються незмінними. Крім того, якщо робота над когнітивними, емоційними та поведінковими факторами проводиться у ґендерно нейтральному ключі (наприклад, робота над гнівом як над емоцією, без врахування того, як чоловіки відчувають та виражають гнів), вона не буде ефективною у тому, що стосується зупинення насильства, яке пов'язане з ґендерними аспектами.

У програмах для кривдників також слід враховувати тему дітей, як у рамках безпосередньої роботи з чоловіками за змістом програми, так і на рівні інтеграції з іншими відомствами в громаді (Хестер та Ліллі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік). Наразі розробляється багато програм, до яких з декількох причин включаються теми дітей, і в цій сфері потрібно зробити більше. Як зазначається в публікації Алдерсон, Вестмарланд та Келлі (2012 рік)⁵⁵, діти надзвичайно важливі, коли йдеться про домашнє насильство, але часто їм приділяється недостатньо уваги в рамках роботи з кривдниками. Автори дійшли висновку, що результати позитивних для дітей програм для кривдників мають декілька вимірів: зміни, що відбуваються з батьком та йдуть на користь дітям (через зупинення або зменшення насильства з боку інтимного партнера), зміни у відносинах дитина-батько (поліпшення відносин завдяки поліпшенню навичок виховання дітей) і зміни функціонування дитини (емоційне функціонування, когнітивне функціонування тощо). У публікації Вестмарланд та Келлі (2015 рік)⁵⁶ зроблено висновок про поліпшення виховного стилю чоловіків, які брали участь в програмі, про приділення більшої уваги дітям, спілкуванню та іграм з ними, а також про підвищення обізнаності щодо страхів та тривоги дітей, пов'язаних з насильством з боку інтимного партнера.

До роботи з кривдниками у рамках програм включаються теми, центральна увага в яких приділяється дітям. Діти та їхнє благополуччя часто є основним внутрішнім мотивуючим фактором,

55 Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013). The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programmes. *Child Abuse Review*, 22(3), 182-193 [С. Алдерсон, Н. Вестмарланд та Л. Келлі (2013 рік). Необхідність підзвітності перед дітьми чоловіків, які беруть участь в програмах для кривдників, та підтримки таких дітей. Видання «Child Abuse Review, 22(3), 182 - 193]. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/car.2223>

56 Kelly, L., & Westmarland, N. (2015). Domestic violence perpetrator programmes: Steps towards change. Project Mirabal final report [Л. Келлі та Н. Вестмарланд (2015 рік). Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство: кроки до змін. Фінальний звіт за проектом «Мірабаль»]. <https://projectmirabal.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/ProjectMirabalfinalreport.pdf>

який підтримує чоловіків у процесі змін (Ді Наполі та ін., 2019 рік)⁵⁷. У публікації Гендерсон та Ареан (2004 рік, стор. 13)⁵⁸ зазначається: *«Багатьом чоловікам, здається, легше розвинути емпатію, визнати шкоду та взяти на себе відповідальність за насильство щодо їхніх дітей, ніж щодо їхніх партнерок. Якщо чоловіки, які беруть участь в програмах інтервенцій для кривдників, зрозуміють руйнівні ефекти вчинюваного ними насильства для дітей, навіть якщо ті не зазнають жорстокого поводження, це може бути потужним мотивуючим стимулом для відмови від насильницької поведінки»*. Більшість програм в Європі мають спеціальні теми, присвячені дітям та ролі батька; водночас протягом лікування в рамках таких програм застосовується підхід, орієнтований на потреби дітей, наприклад в норвезькій програмі «Alternative to Violence» (Хеннінг, 2020 рік)⁵⁹ та в акредитованих організацією «Respect» програмах для кривдників у Великій Британії (2018 рік). У рамках деяких програм розробляються спеціалізовані курси для батьків, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки (наприклад, програма «SAM» в Італії). Щодо багатьох з цих програм проводилася оцінка, і вони продемонстрували значні позитивні результати, як-от програма «Caring Dads» (Хеннінг, 2020 рік). Модель Уряду Шотландії, Каледонська модель, передбачає наявність програм для дітей, які пов'язані з програмами для кривдників та програмами для жінок⁶⁰.

1.9. ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Під час пандемії COVID-19 випадків насильства щодо жінок збільшалося (ООН Жінки, 2020 рік), а доступ до безпеки для багатьох жінок ускладнився в зв'язку з обмежувальними заходами. Притягнення кривдників до відповідальності за вчинене ними насильство та проведення програм для кривдників також стало непростою задачею. В аналізі, проведеному у 2021 році, були визначені різні стратегії програм для кривдників під час пандемії COVID-19 (Паунч, Волл та Йованович, 2021 рік)⁶¹. Деякі програми перейшли в режим онлайн, продовжуючи роботу в групах або змінивши форму роботи на індивідуальну. Деякі програми почали застосовувати «стратегії утримання», які зазвичай зводилися до періодичних телефонних дзвінків з метою збереження контакту та підтримання мотивації до того часу, доки ситуація не дозволить особисте спілкування. Деяким програмам вдалося домогтися того, що в їхніх країнах вони були визнані основними послугами, що дозволяло їм працювати в очному режимі навіть під час дії обмежень. А деякі програми поєднували всі описані вище підходи.

Робота з кривдниками в режимі онлайн була і лишається доволі цікавим рішенням (навіть після завершення пандемії), оскільки, очевидно, вона має певні переваги, як-от охоплення тих учасників, які б зазвичай лишалися неохопленими через ненормований робочий день, або тих, які живуть в регіонах, де немає діючих програм для кривдників. Однак, нам необхідно усвідомлювати, що онлайн-програми – це більше ніж просто робота в очному режимі з різних місць (Хоцький, 2020 рік)⁶². Наразі ще немає переконливого дослідження, присвяченого результатам онлайн-програм та основним елементам їх безпечності. Деякі організації опублікували рекомен-

57 Di Napoli, I., Procentese, F., Carnevale, S., Esposito, C., & Arcidiacono, C. (2019). Ending intimate partner violence (IPV) and locating men at stake: An ecological approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(9), 1652 [I. Ді Наполі, Ф. Просентезе, С. Карневале, Ч. Еспозіто та К. Арцідіаконо (2019 рік). Припинення насильства з боку інтимного партнера та виявлення відповідних чоловіків: екологічний підхід. Видання «International Journal of Environmental Research and Public Health», 16(9), 1652].

58 Henderson, A. F., & Areal, J. C. (2004). *Fathering After Violence: Curriculum Guidelines and Tools for Batterer Intervention Programmes* [Е. Ф. Гендерсон та Х. К. Ареан (2004 рік). *Бути батьком після насильства: рекомендації щодо тематичного плану та інформаційно-методичні посібники для програм інтервенцій для кривдників*]. Доступ за адресою: http://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/FAV%20Guidelines%202011.pdf

59 Henning, M. (2020). *Fathering in the context of family violence. Challenges, interventions and collaboration towards child protection* [М. Хеннінг (2020 рік). *Батьківство в контексті насильства в сім'ї. Труднощі, інтервенції та співпраця з метою захисту дітей*]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Expert%20Essays/final_fathers_expert_paper.pdf

60 Докладніше у розділі 4 цього документа

61 Pauncz, A., Vall, B., & Jovanovic, S. (2021). *COVID-19 Revision of Practice. European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN)* [А. Паунч, Б. Волл та С. Йованович (2021 рік). *COVID-19: аналіз практики. Європейська мережа по роботі з кривдниками*]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/user_upload/COVID-19_Revision_of_Practice_Toolkit.pdf

62 Khotckii, S. (2020). *Online Counselling for Violent Men - Necessary preparations and reflections* [С. Хоцький (2020 рік). *Консультавання в режимі онлайн чоловіків, які використовують насильство – необхідні заходи з підготовки та рефлексії*]. Доступ за адресою: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/COVID_19/M21_Article_final.pdf

дації щодо роботи під час пандемії COVID-19 (Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2020 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2021 рік; організація «Respect», 2021 рік)⁶³, які містять положення щодо роботи з кривдниками в режимі онлайн.

Попередні висновки за результатами нещодавнього дослідження (Белліні та Вестмарланд, 2022 рік)⁶⁴ свідчать про певні переваги та певні обмеження роботи з кривдниками в режимі онлайн:

1. Групова робота з кривдниками в режимі онлайн є не найкращим варіантом, який слід використовувати лише, якщо він оцінюється як безпечний.

На даний момент немає дослідження, яке свідчило б про ефективність та безпечність роботи з кривдниками в режимі онлайн, тому наразі автори рекомендують лишати використання онлайн-роботи з кривдниками як другий варіант і застосовувати його лише у тому випадку, якщо він вважається безпечним для конкретної сім'ї, і лише у разі відсутності очних альтернатив.

2. Фізичне середовище та цифрові речі мають значення.

Кожному учаснику програми необхідний планшет або комп'ютер⁶⁵. Проаналізовані програми стикалися з багатьма труднощами у процесі забезпечення цих технічних аспектів роботи. Автори рекомендують виконавцям допомагати учасникам розвивати необхідні цифрові навички (наприклад, організувати початкове «пробне заняття») та/або надавати доступ до відповідних пристроїв (наприклад, доступ до громадських центрів, бібліотек або офісів служби працевлаштування).

3. Учасники схильні менше спілкуватися один з одним і більше з виконавцем, коли програми для кривдників проводяться в режимі онлайн.

Дослідники відзначили, що учасники менше взаємодіють між собою, оскільки схильні більше зосереджуватися на виконавцях, внаслідок чого втрачається такий важливий елемент, як згуртованість групи та навчання в груповому контексті. Автори пропонують зменшувати кількість учасників (до 6 - 8). Деякі програми в Європі також використовують сесійні зали для учасників і лишують їм можливості для знайомства та спілкування (Паунч, Волл та Йованович, 2021 рік).

4. Проведення програми в режимі онлайн дуже відрізняється від програми в очному режимі.

Цей аспект стосується змісту програм, а також навичок фахівців щодо проведення програм. Представники програм дійшли висновку, що не всі матеріали, які вони використовують під час очних занять, можна з легкістю використовувати онлайн (наприклад, рольові ігри, постановки або письмові завдання). Крім того, виконавцям необхідні додаткові навички (як впоратися з технічними аспектами).

5. Виконання програм у цифровому режимі все одно має бути включене до координуваних заходів реагування громади.

Всі основні аспекти безпечної роботи з кривдниками мають бути впроваджені в онлайн-середовищі. Це передбачає контакти з партнером/-кою та підтримку партнера/-ки, оцінку ризиків та міжвідомчу роботу. Важливо, щоб всі суб'єкти були поінформовані про те, що кривдник проходить програму в режимі онлайн, особливо служби підтримки постраждалих/відповідні фахівці, з метою моніторингу впливу програми на постраждалих осіб та оцінки ризиків.

63 Respect (2021). Responding to the challenges of Covid-19. Guidance for domestic abuse & safeguarding practitioners working with domestic abuse perpetrators [Організація «Respect» (2021 рік). Реагування на виклики пандемії Covid-19. Рекомендації для фахівців з питань домашніх зловживань та захисту, які працюють з особами, які вчинили домашні зловживання]. Доступ за адресою: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/redactor2_assets/files/678/Respect_Guidance_for_DA_Perpetrators_Practitioners_January_2021.pdf

64 Bellini, R. & Westmarland, N. (2022). Initial Lessons Learned from using Video Conferencing Software to Deliver Interventions for Men using Violence in Intimate Relationships [Р. Белліні та Н. Вестмарланд (2022 рік). Перші висновки за результатами використання програмного забезпечення для відеоконференцій для проведення інтервенцій з чоловіками, які використовують насильство в інтимних стосунках]. Доступ за адресою: https://hubble-live-assets.s3.amazonaws.com/respect/file_asset/file/92/Initial_Lessons.pdf

65 Досвід, описаний у цьому дослідженні, засвідчив, що це мають бути пристрої з розміром екрану не менше 18 см. Автори вважають цей момент актуальним, адже важливо, щоб виконавці бачили обличчя учасника та обстановку навколо нього.

6. Із впровадженням технологій виникають нові труднощі.

Автори розглянули питання про те, що технології та робота в режимі онлайн дають певні переваги, як-от вирішення проблем участі та охоплення. Проте, вони також створюють додаткові труднощі. В процесі роботи в режимі онлайн необхідно брати до уваги і переваги, і труднощі.

Робота з кривдниками в режимі онлайн демонструє певний потенціал, і деякі програми включили її до своєї пропозиції (наприклад, програма «САМ» в Італії проводить онлайн-програму для батьків, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки, Консультативна лінія для чоловіків та хлопців в Албанії продовжує пропонувати такий варіант, як робота в режимі онлайн, деяким клієнтам). Щоб мати змогу сформулювати фактологічно обґрунтовану практику в цій сфері, необхідно провести додаткові дослідження.

1.10. КОРИСНІ РЕСУРСИ

Нижче наводиться перелік корисних ресурсів для розуміння програм для кривдників. Цей перелік не є вичерпним; однак, до нього увійшли основні документи, які містять цінну інформацію щодо того, як слід організувати програми, які їхні основні принципи та якими є результати програм для кривдників.

Ajdukovic, D. & Pauncz, A. (2015). *How to Start a Perpetrator Programme? Issues and Dilemmas of the "Start Up" Process* [Д. Айдукович та А. Паунч (2015 рік). Як розпочати програму для кривдників? Проблеми та дилеми процесу започаткування].

Iwi, K. & Newman, C. (2011). *Picking up the Pieces after Domestic Violence: A Practical Resource for Supporting Parenting Skills* [К. Іві та К. Ньюман (2011 рік). Зібратися до купи після домашнього насильства: практичний ресурс для підтримки навичок виховання].

Hester, M., & Lilley, S. J. (2016). Domestic and sexual violence perpetrator programmes: Article 16 of the Istanbul Convention: A collection of papers on the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [М. Хестер та І. Д. Лілі (2016 рік). Програми для осіб, які вчинили домашнє та сексуальне насильство: стаття 16 Стамбульської конвенції: добірка документів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами].

Kelly, L., & Westmarland, N. (2015). Domestic violence perpetrator programmes: Steps towards change. Project Mirabal final report [Л. Келлі та Н. Вестмарланд (2015 рік). Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство: кроки до змін. Фінальний звіт за проектом «Мірабаль»].

Pauncz, A. (2018). Who should provide victim support services? A review of documents and working papers on collaboration between perpetrator programmes and women's support, European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence [А. Паунч (2018 рік), Хто має надавати послуги підтримки жертвам? Огляд документів та робочих паперів щодо співпраці між програмами для кривдників та службами підтримки жінок, Європейська мережа по роботі з кривдниками].

Respect (2017). *The Respect Standard (Third edition)* [Організація «Respect» (2017 рік). Стандарт Respect (Третя редакція)].

WWP EN [European Network for Work with Perpetrators] (2018). Guidelines to Develop Standards for Programmes Working with Perpetrators of Domestic Violence – Working Document [Європейська мережа по роботі з кривдниками (2018 рік). Рекомендації щодо розробки стандартів для програм, що працюють з особами, які вчинили домашнє насильство – Робочий документ].

РОЗДІЛ 2:
**ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ
В РЕГІОНІ СХІДНОГО
ПАРТНЕРСТВА**

РОЗДІЛ 2: ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В РЕГІОНІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

2.1. МЕТОДОЛОГІЯ

В цьому дослідженні проаналізовані шість країн регіону Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Молдова, Грузія та Україна). Методологія була відкоригована для врахування різноманітної ситуації в регіоні стосовно програм для кривдників, тобто що в деяких країнах такі програми організовані, а в деяких ні.

Це дослідження фокусується на регіональному рівні та подібності ситуації в країнах, але також у ньому беруться до уваги існуючі різноманітні та відмінні аспекти, які стосуються рівня розвитку програм для кривдників, національних нормативно-правових баз та характеристик.

Цілі та запитання дослідження

Це дослідження переважно фокусується на розумінні рівня впровадження програм для кривдників в регіоні як одного з елементів забезпечення безпеки та благополуччя постраждалих осіб. Основні засади ґрунтуються на статті 16 Стамбульської конвенції, зокрема на пункті 1, в якому йдеться про програми для осіб, які вчинили домашнє насильство⁶⁶.

Це дослідження проводилося з такими цілями:

Ціль 1. Проаналізувати ситуацію з програмами для кривдників в регіоні. Мається на увазі аналіз існуючих або потенційних програм, зокрема державних та громадських програм, програм в тюрмах, в службах пробації та в громаді. Цей аналіз присвячено наступним запитанням дослідження:

- Яка нормативно-правова база та які основні засади політики діють в країнах стосовно до програм для кривдників?
- Скільки програм для кривдників існує та де вони організовані?
- Які основні характеристики цих програм?
- Які системи впроваджені і які прогалини існують в тих країнах, де немає програм для кривдників?

Ціль 2. Оцінити якість програм для кривдників в регіоні. Після того, як проведено аналіз ситуації з програмами для кривдників в регіоні, оцінюється якість цих програм, а також досліджуються схожі та відмінні аспекти в країнах регіону. Важливо відзначити, що проводилася оцінка не ефективності програм, а їх якості, з огляду на відповідність програм існуючим стандартам: Рекомендації щодо стандартів Європейської мережі по роботі з кривдниками (Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік), Стамбульська конвенція (Рада Європи, 2011 рік) та документ Ради Європи, в якому окреслюються програми для кривдників (Хестер та Лілі, 2016 рік). Ці стандарти можна узагальнити наступним чином (Хестер та Лілі, 2016 рік, стор. 16 – 18):

- Надавати пріоритетного значення безпеці партнерок/-рів та їхніх дітей, працюючи у спів-робітництві зі службами підтримки жертв та пропонуючи підтримку партнеркам/-рам.
- Враховувати точку зору дітей, які живуть в аб'юзивних стосунках, надаючи їй пріоритетне значення.
- Працювати, керуючись ясным та повним визначенням насильства щодо жінок і чітким принципом стосовно неприпустимості насильства щодо жінок та дітей і відповідальності кривдників за їхню аб'юзивну поведінку.

⁶⁶ Рада Європи (2011 рік), стаття 16, пункт 1: «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки програм, спрямованих на навчання осіб, що вчинили домашнє насильство, ненасильницькій поведінці в міжособистісних стосунках з метою запобігання подальшому насильству та зміни насильницьких манер поведінки».

- Допомогати кривдникам змінюватися і визнавати, що використання ними насильства є вибором, який вони роблять, а також розвінчати будь-які стратегії заперечення, виправдання або покладання вини на інших (при цьому ставлячись до кривдника з повагою).
- Використовувати екологічну модель для розуміння складних та різних шляхів, які можуть призводити до насильства, і способів завадити факторам вчинення насильства на рівні суспільства, інституцій, громад та окремих осіб.
- Програми мають бути адаптовані для різних груп або «видів» кривдників.
- Програми мають реалізовуватися в рамках комплексного/міжвідомчого підходу і виконуватися протягом двох років мінімум, а тому потребують значних інвестицій та довгострокових зобов'язань у тому, що стосується фінансових ресурсів.
- Вживати заходів для максимізації кількості учасників, які лишаються в програмах та завершують їх.
- Налагодити різні маршрути направлення або шляхи потрапляння в програми.
- Враховувати різні джерела мотивації на етапі прийому/початкової оцінки і відстежувати ці джерела на всіх етапах програми, щоб виявляти будь-які зміни в мотивації, які можуть відбутися з часом.
- Систематично проводити оцінку ризиків та здійснювати управління ризиками; в оцінці ризиків слід враховувати різноманітні джерела інформації, наприклад, як мінімум, точку зору постраждалої/партнерки та будь-які наявні офіційні дані (дані поліції та інших відомств).
- Забезпечувати високий рівень кваліфікації та підготовки виконавців.
- Здійснювати моніторинг, документальне оформлення і оцінку як щодо процесів, так і щодо результатів.

Заходи у рамках досягнення цієї цілі визначалися наступними запитаннями дослідження:

- Чи відповідають програми для кривдників стандартам щодо якості та безпечності програм для кривдників?
- Які ресурси існують для програм для кривдників та наскільки сталими є результати таких програм?

Ціль 3. Розробити рекомендації щодо поліпшення програм для кривдників в регіоні; зрештою, рекомендації розробляються на підставі результатів, досягнення яких передбачене відповідно до двох попередніх цілей. Цей аспект визначався наступними запитаннями дослідження:

- Як можна поліпшити програми для кривдників в регіоні?
- Які аспекти можна запровадити, щоб підвищити якість програм для кривдників в регіоні?
- Які рекомендації можна надати щодо кожної конкретної країни?

Інструменти та цільові групи

Методологія: Використовувалися змішані методи, зокрема якісний та кількісний аналіз. Дослідження проводилося з використанням інструментів та процедур збору даних, про які йдеться нижче:

- **Кабінетне дослідження**, яке дозволило зібрати інформацію про нормативно-правову базу у кожній країні, ситуацію з програмами для кривдників в регіоні та їхню якість. У рамках кабінетного дослідження було здійснено переклад та комплексний аналіз тематичних планів національних програм в Україні, Молдові, Грузії та Білорусі,

що дозволило глибоко зрозуміти їхні характеристики. Тематичні плани програм Азербайджану, Вірменії та тематичний план, який застосовується у громадському секторі в Грузії, були отримані, але не аналізувалися в рамках цього дослідження. Це пояснюється тим, що дослідники не знали про існування деяких з них (це з'ясувалося під час дослідження), і їхній переклад та комплексний аналіз було неможливо здійснити через фінансові та часові обмеження.

- **Анкети** були розроблені на основі Анкет проекту «Impact». ⁶⁷ Ці анкети були відкориговані з урахуванням регіональних умов, щоб уможливити збір кількісних даних щодо ситуації з програмами для кривдників в регіоні і щодо якості існуючих програм. Тому використовувалися дві версії анкет: для країн, в яких є програми для кривдників, і для країн, в яких таких програм немає. Деякі частини анкет є однаковими, щоб забезпечити отримання порівнянних даних в регіоні, а решта частин різниться залежно від країни. Анкети були перекладені місцевими мовами.
- **Фокус-групи з надавачами послуг/стейкхолдерами;** ці фокус-групи охоплюють фахівців, які працюють в програмах для кривдників, та фахівців, які працюють в службах підтримки постраждалих, з тих країн, в яких існують програми для кривдників, або стейкхолдерів з тих країн, в яких таких програм немає. Під час обговорення у фокус-групах результати, отримані у попередніх анкетах, досліджувалися більш глибоко за допомогою відкритих якісних запитань. Під час проведення цих фокус-груп забезпечувався синхронний переклад, щоб всі відвідувачі змогли взяти рівну участь в обговоренні.
- **Інтерв'ю з постраждалими** – збиралися думки та точки зору постраждалих осіб щодо роботи з кривдниками. Інтерв'ю проводилися з постраждалими з Грузії та Азербайджану ⁶⁸. Персональні дані постраждалих не збиралися. Забезпечувався синхронний переклад.
- **Інтерв'ю з кривдниками** – призначені для збору думок кривдників, які мають досвід проходження програм для кривдників. Однак, цей вид діяльності організувати було неможливо, оскільки кривдники погодилися на нього ⁶⁹. В Молдові були організовані інтерв'ю із записаними в програму кривдницями, до яких застосовується пробація. Насправді, всі вони є постраждалими від домашнього насильства, тому їхня участь аналізувалася з цієї точки зору. Персональні дані не збиралися. Забезпечувався синхронний переклад.

Цільові групи/учасники:

Дані перевірялися з використанням різноманітних джерел інформації, зокрема:

- Програми для кривдників та служби підтримки постраждалих або інші стейкхолдери (які відповіли на запитання анкет і взяли участь у роботі фокус-груп).
- Офіційні документи, посібники та вже опубліковані звіти (отримані в рамках кабінетного дослідження).
- Постраждалі особи з 3 країн (які взяли участь в інтерв'ю) ⁷⁰.

⁶⁷ Анкети були розроблені в рамках проекту «Робота з особами, які вчинили домашнє насильство, в Європі», що його фінансувала Програма «Дафне II», присвячена боротьбі з насильством щодо дітей, молоді та жінок, в 2007 році. Додаткова інформація за адресою: https://www.researchgate.net/publication/283805963_European_perpetrator_programmes_A_survey_on_day-to-day_outcome_measurement

⁶⁸ Заплановані інтерв'ю з постраждалими з України провести було неможливо через війну в Україні. Служби підтримки постраждалих з Молдови, з якими зв'язалися дослідники/-ці, не змогли взяти участь у цьому виді діяльності, оскільки на той момент були перевантажені підтримкою біженців. Служби підтримки постраждалих з Вірменії повідомили, що наразі в країні неможливо безпечно проводити програми для кривдників і що вони не хочуть погіршувати цю ситуацію, залучаючи постраждалих до дослідження.

⁶⁹ Була можливість організувати інтерв'ю з кривдниками в Україні, Грузії та Молдові. В Україні цю ідею не вдалося реалізувати через початок війни. В Грузії та Молдові фахівці з програм для кривдників розпочали цей вид діяльності. Однак, кривдники не погодилися на неї, переважно через побоювання з приводу конфіденційності.

⁷⁰ Як зазначається у попередньому розділі, дослідники/-ці зв'язалися з постраждалими з Молдови через службу пробації, оскільки ці постраждалі вчинили насильство щодо інтимних партнерів і вважалися кривдницями.

Процедура дослідження та збір даних

Процедура дослідження відповідала різноманітним особливостям регіону. В регіоні мало місце декілька варіантів:

- У Вірменії та Азербайджані не впроваджені спеціальні програми для кривдників. Під час дослідження з'ясувалося, що тематичний план був розроблений (в Азербайджані), але його реалізація ще не розпочалася. У Вірменії є програма, яка застосовується в тюрмах, але вона не призначена спеціально для протидії домашньому насильству.
- В Білорусі розроблена і впроваджена у пілотному режимі програма для кривдників. Однак, програми для кривдників та служби підтримки постраждалих закриті, фахівці недоступні, і з основними стейкхолдерами з державних відомств також неможливо було зв'язатися.
- В Молдові, Грузії та Україні впроваджені програми для кривдників.
- Початок війни в Україні обмежив можливості для повноцінного застосування запланованої методології в цій країні (обговорення у фокус-групах провести було неможливо).

У кожній з цих ситуацій застосовувалася різна методологія. Щоб забезпечити узгодженість та порівнянність даних цих країн, за можливості, використовувалася однакова організація роботи. Процедура, застосовувана в кожній країні, представлена в таблиці нижче:

ТАБЛИЦЯ 1. ПРОЦЕДУРА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метод	КРАЇНА					
	Вірменія	Азербайджан	Білорусь	Грузія	Молдова	Україна
Кабінетне дослідження - загальні аспекти	так	так	ні	так	так	так
Кабінетне дослідження - аналіз тематичних планів	ні	ні	так	так	так	так
Анкети для програм для кривдників та служб підтримки постраждалих	ні	ні	ні	так	так	так
Анкети для стейкхолдерів	так	так	ні	ні	ні	ні
Фокус-групи для програм для кривдників та служб підтримки постраждалих (2 групи)	ні ⁷¹	ні ⁷²	ні	так	так	ні
Фокус-групи для стейкхолдерів (1 група)	так	так	ні	ні	ні	ні
Інтерв'ю з постраждалими	ні	так	ні	так	так	ні

71 У Вірменії представники служб підтримки постраждалих були включені до фокус-групи для стейкхолдерів.

72 В Азербайджані представники служб підтримки постраждалих були включені до фокус-групи для стейкхолдерів.

У зв'язку з описаними обмеженнями в Білорусі, анкети для програм для кривдників та служб підтримки постраждалих були надані загалом лише 3 фахівцям. Фокус-група проводилася з тією ж кількістю учасників. Отримана у такий спосіб інформація використовувалася для кращого розуміння тематичного плану, а не аспектів його реалізації на практиці. Ціль аналізу в Білорусі була зведена до аналізу тематичного плану програми та його якості.

У Грузії, Молдові та Азербайджані були організовані інтерв'ю з 7 постраждалими. Постраждалі в Молдові брали участь у програмах для кривдників як кривдниці.

Збір даних

Дані збиралися наступним чином: місцеві експерти/-ки⁷³ збирали дані в кожній країні (за виключенням Білорусі, де цей процес координував представник UNFPA) за допомогою анкет та кабінетного дослідження. Далі ці дані, у попередньо узгодженому форматі, надавалися координаторам проекту для інтеграції та об'єднання даних з усіх країн і визначення регіональних результатів та підготовки рекомендацій.

Щоб забезпечити гармонізований порядок збору даних, до початку цього процесу з місцевими експертами були проведені заняття з підвищення рівня компетентності, на яких координатори проекту надали пояснення щодо інструментів та формату обміну даними. Після того, як команда дослідників проаналізувала інформацію з анкет та матеріали кабінетного дослідження, були організовані фокус-групи. Після збору всієї інформації команда дослідників включила її до Регіональних рекомендацій.

Вибірка та представлення результатів

В таблицях 2, 3 та 4 нижче наводяться дані щодо кількості організацій (програми для кривдників, служби підтримки постраждалих та стейкхолдери), до яких звернулися дослідники, кількості отриманих відповідей (анкети) і остаточної кількості організацій (анкет), включених до дослідження. Анкетування проводили місцеві експерти/-ки з січня – лютого 2022 року.

ТАБЛИЦЯ 2. ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ ТА СЛУЖБИ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ В ГРУЗІЇ, МОЛДОВІ ТА УКРАЇНІ, ДО ЯКИХ ЗВЕРТАЛИСЯ ДОСЛІДНИКИ І ДАНІ ВІД ЯКИХ БУЛИ ОТРИМАНІ ТА ПРОАНАЛІЗОВАНІ

Країна	ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ				СЛУЖБИ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ			
	Грузія	Молдова	Україна	Разом	Грузія	Молдова	Україна	Разом
Звернення	12	17	20	49	6	8	24	38
Отримання даних	12	17	19	48	4	8	22	34
Аналіз даних	12	17	19	48	4	8	22	34

Загалом, дослідники/-ці звернулися до 49 програм для кривдників в регіоні. Респонденти/-ки вибиралися з повного переліку існуючих у країнах програм для кривдників, який був складений місцевими експертами/-ками. Вибір робився таким чином, щоб представити репрезентативну вибірку з точки зору географічного розподілу та виду програми (державна або громадська, в тюрмі, службі пробації або громаді). Практично 100% організацій, до яких звернулися дослідники, відповіли на запитання анкети. Детальний перелік учасників/-ць наводиться в Додатку 1.

73 Гаєне Ховакімян (Gayane Hovakimyan, Вірменія), Гунель Мендієва (Gunel Mehdiyeva, Азербайджан), Ніно Ткешелашвілі (Nino Tkeshelashvili, Грузія), Анета Бейенар (Aneta Bejenar, Молдова) та Каріна Амбарцумова (Karina Ambartsumova, Україна). Місцеві експертки надали величезну підтримку в проведенні цього дослідження, вклавши в цю роботу свій великий досвід і відданість боротьбі з ГЗН. Ми високо цінуємо професіоналізм та відданість наших колег з України, які брали участь у цій роботі навіть під час війни.

Загалом, дослідники звернулися до 38 служб підтримки постраждалих у Грузії, Молдові та Україні. Респонденти вибиралися з повного переліку існуючих в країнах служб, який був складений місцевими експертами/-ками. Вибір робився таким чином, щоб представити репрезентативну вибірку з точки зору географічного розподілу та виду послуг, які надають ці служби. Крім того, вибір ґрунтувався на інформації про те, чи існують програми для кривдників у місцевій громаді, в якій вони працюють, чи ні. Показник реагування був високий: 90% організацій, до яких звернулися дослідники/-ці, відповіли на запитання анкети. Детальний перелік учасників наводиться в Додатку 1. Дослідники/-ці зверталися до служб підтримки постраждалих в інших країнах регіону (Вірменія, Азербайджан), але вони представлені в таблиці нижче, оскільки надали відповіді на запитання анкети для стейкхолдерів.

ТАБЛИЦЯ 3. ОСНОВНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ У ВІРМЕНІЇ ТА АЗЕРБАЙДЖАНІ, ДО ЯКИХ ЗВЕРТАЛИСЯ ДОСЛІДНИКИ І ДАНІ ВІД ЯКИХ БУЛИ ОТРИМАНІ ТА ПРОАНАЛІЗОВАНІ

Країна	Вірменія	Азербайджан	Разом
Звернення	18	11	29
Отримання даних	10	11	21
Аналіз даних	10	11	21

Загалом, дослідники звернулися до 29 стейкхолдерів у Вірменії та Азербайджані, показник реагування при цьому склав 72%. Учасники вибиралися з повного переліку відповідних стейкхолдерів у країнах, який був складений місцевими експертами/-ками. Вибір робився таким чином, щоб представити репрезентативну вибірку з точки зору їхньої юрисдикції та видів послуг, які вони надають. До стейкхолдерів віднесені представники системи соціального забезпечення, системи правосуддя, поліції, міжнародних організацій та місцевих НУО. Служби підтримки постраждалих у Вірменії наразі виступають категорично проти впровадження програм для кривдників у зв'язку з низьким рівнем відповідальності кривдників в країні та побоюваннями, що такий крок позначиться на фінансуванні служб підтримки постраждалих. Жіночі НУО не хотіли брати участь у дослідженні, оскільки вважали, що не мають достатньої інформації про програми для кривдників, щоб надати обґрунтовані рекомендації. Однак, щоб зрозуміти точку зору фахівців/-ць служб підтримки постраждалих, з ними було організоване інтерв'ю, і представник такої служби був включений до фокус-групи. Детальний перелік учасників/-ць наводиться в Додатку 1.

Після аналізу анкет автори, за підтримки місцевих експертів/-ток, вибрали основні аспекти для обговорення у фокус-групах. Проведення фокус-груп було організоване з 16 березня до 8 квітня 2022 року. Дві сесії фокус-груп були організовані у Молдові та Грузії, і одна – у Вірменії та Азербайджані. Дані щодо кількості учасників кожної сесії див. в Таблиці 4.

ТАБЛИЦЯ 4. КІЛЬКІСТЬ УЧАСНИКІВ СЕСІЙ ФОКУС-ГРУП В РЕГІОНІ

Країна	Фахівці/-чині зі служб підтримки постраждалих, які взяли участь у фокус-групі ⁷⁴	Фахівці програм для кривдників, які взяли участь у фокус-групі ⁷⁵	Основні стейкхолдери, які взяли участь у фокус-групі	Всього
Вірменія	1	Не застосовне	7	8
Азербайджан	3	Не застосовне	3	6
Грузія	13	8	Не застосовне	21
Молдова	8	8	Не застосовне	16
Разом	25	16	10	51

Представлення результатів

Результати впорядковані таким чином, щоб висвітлити ситуацію і на рівні регіону, і на рівні країн, оскільки деяких читачів/-ок може цікавити ситуація в конкретній країні, а деяких – більш комплексний огляд ситуації в регіоні. Це означає, що деякі частини звіту повторюються, оскільки основні результати представлені на регіональному рівні, а більш детальна інформація міститься у розділах, в яких описуються результати для кожної країни.

У різних країнах склалася різна практика, але існує і багато подібних характеристик. Основні подібні характеристики на регіональному рівні представлені як регіональні тенденції. Інформація щодо кожної конкретної країни описується в окремих розділах, присвячених країнам.

Як згадується вище, результати впорядковані за трьома основним блоками. Блоки визначені наступним чином:

- **Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників** – йдеться про всі елементи, які мають бути впроваджені для проведення програм для кривдників в громаді. Увага у цьому блоці приділяється міжвідомчій роботі, законодавчій базі, направленням та фінансуванню.
- **Надавачі послуг** – визначаються основні характеристики надавачів послуг (які види організацій вони представляють, характеристики, компетенції та підготовка співробітників, технічні ресурси).
- **Програма та тематичний план програми** – описується, як виглядає сама програма. Чи передбачені контактування з постраждалими і підтримка постраждалих та яким чином організовані ці процеси? Чи передбачені оцінка ризиків та управління ризиками, якими є цільова група, структура, формат, застосовуваний підхід та зміст тематичного плану відповідних програм?

74 Фахівці/-чині служб підтримки постраждалих з Вірменії та Азербайджану взяли участь у фокус-групі разом з іншими стейкхолдерами з цих країн.

75 У Вірменії та Азербайджані були присутні представники інституцій, які проводять роботу з кривдниками. У Вірменії це фахівець з тюремної системи. Проте, оскільки програма, яку вони реалізують, не призначена спеціально для протидії домашньому насильству, то в цілях цього дослідження він вважався основним стейкхолдером, і цей стовпчик містить відмітку «Не застосовне». В Азербайджані це фахівчиня з соціальних служб, яка розробила програму і планує її запуск. Оскільки ця програма ще не реалізується, то в цілях аналізу ця фахівчиня вважалася основною стейкхолдеркою, і цей стовпчик містить відмітку «Не застосовне».

2.2. ПРОГРАМИ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Багато країн регіону зробили значні кроки на шляху до організації та запуску програм для кривдників, зокрема Україна, Молдова, Грузія та Білорусь.

В країнах регіону існує чимало відмінностей у тому, що стосується програм для кривдників. В деяких країнах такі програми існують (Україна, Молдова, Грузія), в деяких країнах національні тематичні плани розроблені, протестовані та підготовлені до запуску, але призупинені (Білорусь), а в інших розробка програм перебуває на початкових етапах – в Азербайджані тематичний план програми розроблено, планується до впровадження в пілотному режимі; у Вірменії існує певна законодавча база, яка, втім, не реалізується на практиці; в Україні на існуючих програмах для кривдників та їх реалізації позначилася війна.

ТАБЛИЦЯ 5: ВИДИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В РЕГІОНІ

Країна	Вірменія	Азербайджан ⁷⁶	Білорусь ⁷⁷	Грузія	Молдова	Україна
Програми в громаді	ні	ні	ні	так	так	так
Програми в службі пробації	ні	ні	ні	так	так	ні
Програми в тюрмах	ні	ні	ні	так	так	ні

Програми в громаді існують у Грузії, Молдові та Україні. Однак, в Грузії вони представлені лише двома організаціями (Мережа «Antiviolence Network Georgia» та НУО «Merkuri»). В Молдові програми в громаді доступні в чотирьох центрах (НУО «Artemida», місто Дрокія, НУО «Stimul», місто Окниця, Центр допомоги НУО «Raza Încrederei» та НУО «CNFACEM»), які охоплюють лише декілька регіонів країни. В Україні існують тільки програми в громадах, які проводять переважно державні відомства (служби соціального захисту) і іноді НУО. Єдина програма в громаді, що раніше існувала в Білорусі, наразі більше не діє.

Існування програм для кривдників в різних місцях є важливим способом забезпечити доступність. Якщо доступні лише програми в системі тюрем та пробації, більшість чоловіків, які здійснюють насильство, залишаються без доступу до процесу лікування (корекції). Дані свідчать про те, що повідомляється зовсім не про всі випадки насильства. В середньому, лише 40% жінок, які стикаються з насильством, звертається по будь-яку підтримку. Лише 10% з тих, хто звертається по підтримку, повідомляють про насильство поліції (Організація Об'єднаних Націй, 2015 рік)⁷⁸. Аналогічним чином, у тих випадках, коли про насильство повідомляється, показники притягнення кривдників до відповідальності та визнання їх винними є низькими в країнах Європи (Шривз та Прпик, 2019 рік)⁷⁹.

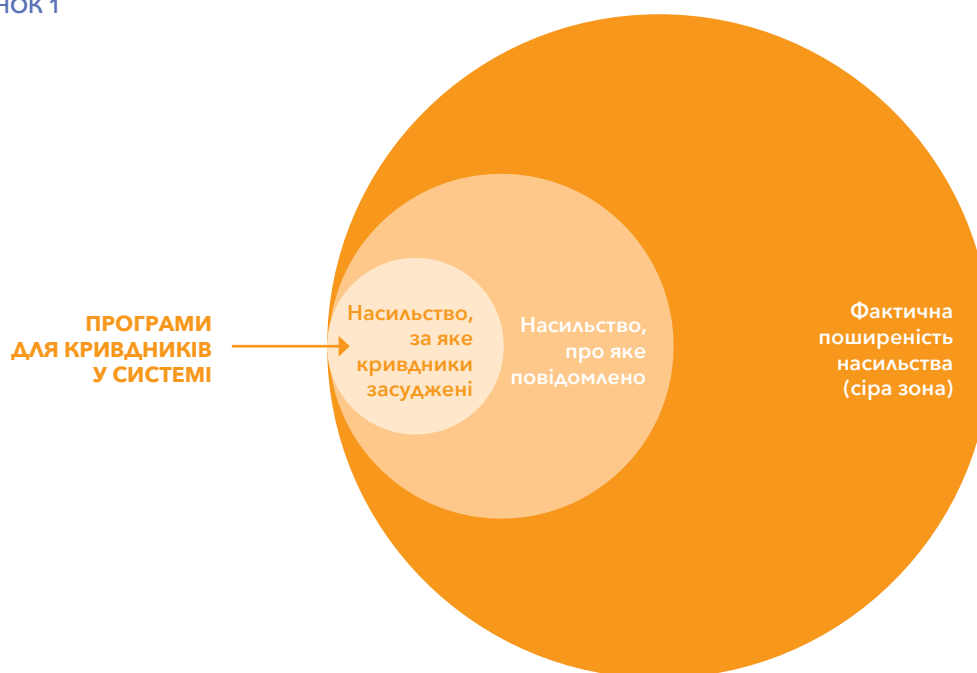
76 В Азербайджані спеціальна програма для осіб, які вчинили домашнє насильство, готується до впровадження в пілотному режимі, але активно ще не реалізується.

77 У Білорусі існує план програми, але жодної діючої програми в країні немає.

78 United Nations (2015). The World's Women 2015, Trends and Statistics, United Nations Economic and Social Affairs, 2015.- chapter 6 [Організація Об'єднаних Націй (2015 рік). Жінки світу в 2015 році, тенденції та статистика, Департамент Організації Об'єднаних Націй з економічних та соціальних питань, 2015 рік. – розділ 6]. Доступ за адресою: https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf

79 Shreeves, R., & Prpic, M. (2019). Violence against women in the EU, European Parliamentary Research Service [P. Шривз та М. Прпик (2019 рік). Насильство щодо жінок в ЄС, Дослідницька служба Європейського парламенту]. Доступ за адресою: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644190/EPRS_BRI\(2019\)644190_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/644190/EPRS_BRI(2019)644190_EN.pdf)

МАЛЮНОК 1

Як демонструється на Малюнку 1⁸⁰, фактично поширеність насильства є значно більшою, ніж кількість випадків насильства, про які було повідомлено, і навіть ще більшою, ніж кількість випадків насильства, за якими кривдники визнані винними (власне, саме ці кривдники і є цільовою аудиторією програм для кривдників в системі тюрем та пробації).

Необхідно усвідомлювати ці співвідношення, розробляючи загальнонаціональні інтервенції для кривдників. Окрім програм у системі тюрем та пробації, важливе значення мають програми в громаді, оскільки вони підтримують різні маршрути направлення, зокрема добровільну участь. Програми для кривдників в системі тюрем та пробації існують в Грузії та Молдові. В інших країнах (наприклад, у Вірменії, Молдові та Україні) в тюрмах пропонуються загальні корекційні програми, які не призначені спеціально для протидії домашньому насильству і тому не можуть вважатися програмами для кривдників, відповідно до визначення Європейської мережі по роботі з кривдниками та Стамбульської конвенції. В Україні, Білорусі, Вірменії та Азербайджані немає програм в системі пробації.

У ході аналізу були виявлені певні тенденції на регіональному рівні. Ці тенденції будуть описані як регіональні, з метою демонстрації регіональних перспектив, визначення спільних прогалів та напрацювання спільних рішень. Деякі тенденції наявні в декількох країнах, інші – лише у незначній кількості країн. Ці тенденції переважно були сформульовані за результатами аналізу існуючих програм, тому вони стосуються передусім Грузії, Молдови та України. Отже, йдеться про такі тенденції:

Регіональні тенденції: Відсутність інтервенцій, орієнтованих на забезпечення безпеки постраждалих осіб

Безпека та благополуччя постраждалих мають бути центральними елементами всіх інтервенцій в рамках програм для кривдників. Як зазначає Рада Європи (2011 рік), запис кривдника до програми може дати постраждалій особі хибне відчуття безпеки, вплинути на її рішення розірвати або зберегти стосунки та наразити її на підвищену небезпеку. Аналогічним чином, кривдники можуть маніпулювати тим фактом, що вони проходять програму, і користуватися цим, щоб продовжувати зловживання або давати неправильні дані щодо ступеню тяжкості насильства, які необхідні для

80 Знімок взято з https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Expert%20Essays/Expert_paper_prison_and_probation_final.pdf

належної оцінки ризику та забезпечення безпеки постраждалих осіб. Тісна співпраця зі службами підтримки постраждалих, контактування з постраждалими особами та підтримка постраждалих осіб є важливими елементами програм, орієнтованих на забезпечення безпеки постраждалої особи.

Контактування з постраждалими особами та їх підтримка не передбачені в жодній з існуючих програм регіону:

Представники більшості програм для кривдників в Грузії та Молдові стверджують, що жодна підтримка, пов'язана з їхніми програмами, не передбачена. Здебільшого це програми, які проводяться в системі тюрем та пробації. Аналіз тематичного плану Грузії (Законодавчий вісник Грузії, 2019 рік)⁸¹, використовуваного інституціями системи тюрем та пробації, свідчить про те, що цей аспект роботи чітко не впроваджений. У національному тематичному плані Молдови (Бодруг-Лунгу та ін., 2017 рік) цей елемент визначений, проте на практиці його застосовують лише НУО, а інституції системи тюрем та пробації - ні. В Україні представники більшості організацій заявили, що контактування з постраждалими та їх підтримка передбачені. Однак, у провідних тематичних планах країни, Методичному посібнику для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік), не містяться такі елементи, як контактування з постраждалими та підтримка постраждалих. В тематичних планах програм Білорусі та Молдови представлені позитивні напрацювання щодо цього аспекту, але деякі процедури слід додатково деталізувати.

У регіоні необхідно зміцнити такий елемент, як оцінка ризиків та управління ризиками. Важливість оцінки ризиків в програмах для кривдників підкреслюється в багатьох стратегічних документах та дослідженнях. В публікації Хестер та Лілі (2016 рік) підкреслюється важливе значення оцінки ризиків і необхідність її проведення на постійній основі, з урахуванням різноманітних джерел інформації. Як зазначається в Рекомендаціях щодо стандартів (Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік), необхідно брати до уваги точку зору постраждалих осіб, оскільки вона

81 Legislative Herald of Georgia (2019) [Законодавчий вісник Грузії (2019 рік)]. ძალადობრივი დამოკიდებულებისა და ქვევის შეცვლაზე ორიენტირებული სწავლების კურსი [Навчальний курс щодо зміни насильницьких установок та поведінки].

зазвичай є найбільш точною. Оцінка ризиків має базуватися на застосуванні моделі структурованого професійного судження, яка включає фактологічно обґрунтовані фактори ризику, фактологічно обґрунтовані інструменти оцінки ризиків, збір інформації з різних джерел та індивідуальний підхід до кожного випадку (Ньюман, 2010 рік; Партнерство «E-Maria», 2013 рік; Кропп та Харт, 2015 рік).

Процедури оцінки ризиків в існуючих програмах в регіоні описані наступним чином:

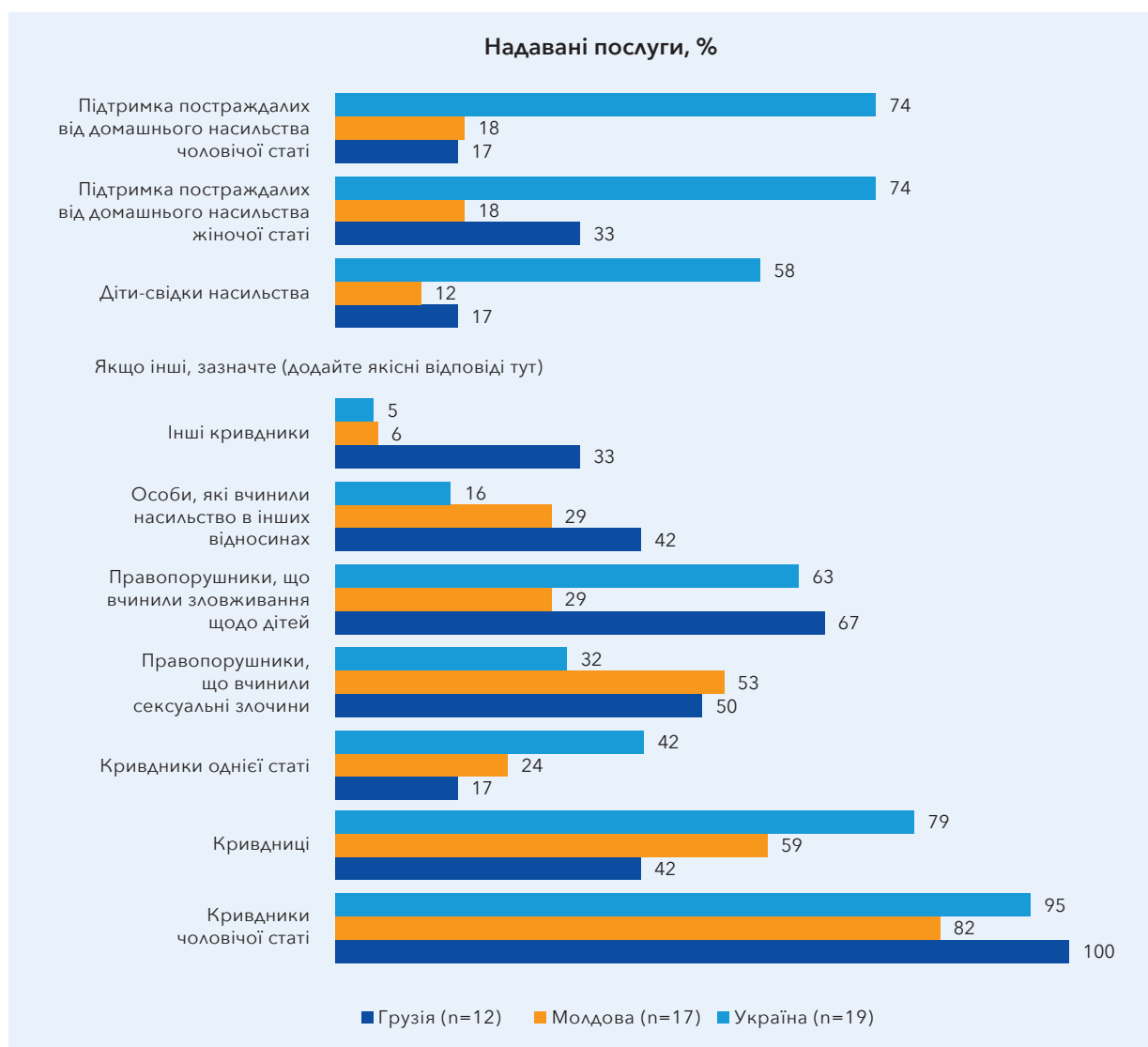
Представники/-ці половини або менш ніж половини програм в регіоні стверджують, що в їхніх програмах збирається інформація про постраждалих осіб для оцінки ризиків (12% в Молдові, 37% в Україні та 50% в Грузії). Співпраця зі службами підтримки постраждалих/відповідними фахівцями у кожному випадку налагоджується в менш ніж 12% програм регіону. Крім того, відсутні стандартизовані процедури для проведення оцінки ризиків. Хоча представники/-ці деяких програм зазначають, що у них проводиться оцінка ризиків, інструменти та методи, які використовуються в деяких програмах, потребують поліпшення. Наприклад, оцінка ризиків проводиться за допомогою психологічного тестування, що не є прийнятним способом оцінки ризику у випадках домашнього насильства. В Молдові та Грузії в деяких програмах, які пов'язані з системою тюрем та пробації, використовуються моделі «Оцінка ризиків та потреб» (RNA) або «Ризик – потреби – реагування» (RNR), які не призначені спеціально для випадків домашнього насильства. У програмах системи пробації в Грузії були докладені зусилля для поліпшення практики роботи і розроблено новий інструмент SPAPRA, який слід масштабувати для врахування всіх актуальних ризик-факторів. Гарні приклади ефективної оцінки ризиків можна знайти в тематичних планах в Білорусі. В білоруській програмі враховуються ризики: починаючи з визначення цільової групи програми (середньо- та високоризикові кривдники) і завершуючи чіткими процедурами проведення оцінки ризиків та використанням фактологічно обґрунтованого інструменту для оцінки ризиків (DASH).

Взірцем для інтервенцій, орієнтованих на забезпечення безпеки постраждалих осіб, може слугувати практика роботи проєкту DVIP у Великій Британії, програми «САРМ» в Італії та Каледонська модель в Шотландії (див. Додаток І для отримання додаткової інформації). Наприклад, у Каледонській моделі, окрім служби для чоловіків, є служба для жінок та служба для дітей. Процедури співпраці чітко визначені і стандартизовані для всієї країни. У Великій Британії проєкт DVIP виконує чіткі процедури щодо оцінки ризиків, яка здійснюється на постійній основі і за допомогою фактологічно обґрунтованих інструментів оцінки ризиків (DASH), а також передбачає врахування думок постраждалих осіб.

Регіональні тенденції: Відсутність спеціалізованих інтервенцій для різних цільових груп

Програми для кривдників слід розробляти для різних видів кривдників. З огляду на те, що домашнє насильство є широкою категорією, до якої входить насильство, вчинюване чоловіками/жінками щодо інтимного партнера/-ки, дитини, одного з батьків або іншого члена сім'ї, і що види насильства можуть дуже різнитися (наприклад, сексуальне насильство щодо дитини та психологічне насильство щодо інтимного партнера/-ки), очевидно, що природа і динаміка цих випадків є різними та вимагають різних підходів.

Судячи з усього, до програм для кривдників приймаються різні види клієнтів:

Більшість існуючих програм працюють з кривдниками чоловічої статі. Однак, представники багатьох програм заявляють, що працюють з кривдницями (42% програм в Грузії, 59% програм в Молдові та 79% в Україні), правопорушниками, що вчинили сексуальні (статеві) злочини (32% програм в Україні, 50% програм в Грузії та 53% програм в Молдові), та правопорушниками, що вчинили сексуальні (статеві) злочини щодо дітей (29 програм в Молдові, 63% в Україні та 67% в Грузії). Цікаво, що в жодній з країн не виявлено спеціальних програм для жодної з цих категорій, окрім спеціалізованої програми для правопорушників, що вчинили сексуальні (статеві) злочини, в тюрмах у Молдові. Ймовірно, це означає, що застосовується одна і та сама програма та тематичний план (ймовірно, з певними адаптаціями по ходу програм), що є потенційно небезпечною практикою.

Взірцем для адаптації програм для різних груп кривдників може слугувати практика роботи програми «САН» в Італії (див. Додаток І для отримання додаткової інформації). В цій структурі організовано декілька спеціалізованих програм, зокрема: психоосвітня група для осіб, які вчинили ґендерно зумовлене насильство, група для правопорушників, що вчинили статеві злочини, група для чоловіків, які заперечують насильство, та група, в якій працюють з питаннями свідомого батьківства та поліпшення навичок виховання дітей.

Регіональні тенденції: Неналежне врахування ґендерних аспектів

Щоб програми для кривдників були ефективними та спроможними усунути основоположні причини насильства, в них необхідно враховувати ґендерні аспекти. Підзвітна робота з кривдниками на багатьох рівнях виконання програми та стосовно до чималої кількості аспектів має ґрунтуватися на врахуванні ґендерних аспектів (наприклад, підхід програми та спосіб визначення насильства, цільова група програми, зміст та досліджувані теми, вибір виконавців з урахуванням їхньої компетентності та ґендера тощо).

Підхід, що застосовується існуючими програмами регіону, їх представники визначили наступним чином:

У більшості існуючих програм використовується мультитеоретичний підхід. Когнітивно-поведінковий та психоедукаційний підходи є провідними в регіоні, що відповідає європейським тенденціям та хорошій практиці. Однак, бракує ґендерно специфічного/феміністичного підходу як основного елементу програм. Жодна програма в Молдові (0%) та лише 5% програм в Україні визнають ґендерно специфічний підхід елементом основних засад їхньої роботи.

В Україні така точка зору підтверджується в широко використовуваному посібнику (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік). Хоча в ньому наводиться аналіз комплексної системи для зміцнення навичок управління емоціями та розв'язання конфліктів, у змісті тематичного плану, який є ґендерно нейтральним, бракує ґендерної складової розуміння насильства та його причин. В більшості програм Грузії (67%) ґендерний підхід визнається частиною засад їхньої роботи. Аналіз тематичного плану, що використовується в системі тюрем та пробації, це підтверджує (Законодавчий вісник, 2019 рік) – програма містить відомості про ґендерні аспекти і всі основні елементи. Однак, значна частина теоретичного підходу, далі відображеного у тематичному плані програми, присвячена низькій самооцінці чоловіків як одній з основних причин насильства – і цей аспект необхідно переглянути (більш докладно про це в аналізі ситуації в Грузії).

Прикладами хорошої практики в цій сфері є тематичні плани Молдови та Білорусі. В тематичному плані Білорусі насильство чітко визначається як ґендерно зумовлене явище, а програма призначена для чоловіків, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки. В якості основоположних причин насильства розглядаються ґендерна нерівність та ґендерні стереотипи, при цьому підкреслюється, що неефективне управління гнівом/емоціями, алкоголь, наркотики або інші фактори (стрес, втрата контролю, психічне захворювання) не є першопричинами насильства. Взаємовідносини між представниками різних ґендерів розглядаються на прикладі виконавців та їхньої взаємодії. Рекомендується мати команду виконавців/-виць, до складу якої входять чоловіки та жінки. При цьому фахівці/-чині мають усвідомлювати потенціал демонстрації рівності у їхніх відносинах, що може бути одним з інструментів трансформації стереотипних переконань щодо ґендера, які лежать в основі насильства. На рівні змісту програми, питання влади та контролю розглядаються як першопричини насильства.

Хоча в даному дослідженні фахівці з Молдови не відзначали ґендерно інформований підхід як одну з основних засад їхньої роботи, ця точка зору широко представлена в їхньому національному тематичному плані, а також у відповідях на інші запитання цього дослідження. Насильство розуміється через призму влади та контролю, і ці аспекти інтегровані до підготовки фахівців/-чинь та роботи з чоловіками. Зміст програми, починаючи з першого заняття, чітко зосереджений на питаннях насильства. В усіх модулях та заняттях велика увага приділяється ґендерним аспектам, які враховуються під час розгляду всіх передбачених в них тем. У рамках цих тем передбачається робота над питаннями маскулітності, батьківства та ґендерних ролей. Так само передбачене свідоме ставлення до взаємовідносин між представниками різних ґендерів на рівні команд виконавців.

Взірцем для програм для кривдників, в яких враховуються ґендерні аспекти, може слугувати практика роботи проєкту DVIP у Великій Британії, програми «САН» в Італії та Каледонська модель в Шотландії (див. Додаток І для отримання додаткової інформації). Наприклад, в проєкті DVIP ґендерний підхід є невід'ємною частиною кожного заняття та включається до всіх етапів програми. Основна увага приділяється теорії влади та контролю стосовно домашнього насильства, при цьому застосовується потужний феміністичний підхід у поєднанні з когнітивно-поведінковим підходом.

Регіональні тенденції: Відсутність механізмів забезпечення якості та оцінки програм

І Рада Європи (Хестер та Лілі, 2014 рік), і Європейська мережа по роботі з кривдниками (2018 рік) підкреслюють важливість документування та оцінки результатів програм. Відзначається, що належна оцінка має проводитися на постійній основі і, за можливості, враховувати точку зору постраждалої особи. Оцінка має бути одним з елементів більш повного механізму забезпечення

якості в країні. Національні стандарти, в яких окреслюються основні засади та елементи роботи в країні, дають хорошу можливість передбачити цей аспект на рівні країни.

Національні стандарти існують тільки в Молдові⁸². В Україні є затверджена національна програма⁸³. В багатьох країнах є національні тематичні плани, які певною мірою гармонізують практику роботи різних надавачів послуг (Україна, Молдова та Білорусь).

Представники більшості організацій регіону зазначили, що вони вимірюють результати своєї роботи (88% в Молдові, 74% в Україні та 58% в Грузії). Здебільшого робиться це після того, як клієнти завершують проходження програм. Під час оцінки використовуються такі джерела інформації:

Провідним джерелом інформації, судячи з усього, є оцінка кривдника за допомогою інтерв'ю, що є джерелом зі значними обмеженнями. Точка зору та думки постраждалих осіб, що зазвичай є більш надійними джерелами інформації, враховуються в оцінці результатів програм в менш ніж половині програм регіону. Наприклад, оцінка постраждалої особи за допомогою анкети включена

82 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro

83 Наказ Міністерства соціальної політики №1434 від 01.10.2018 «Про затвердження Типової програми для кривдників», доступ за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>. Зміни внесені згідно з Наказом Міністерства соціальної політики №588 від 13.10.2021, доступ за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1621-21#n97>

до 0% програм в Молдові, 8% програм в Грузії та 21% в Україні. Крім того, в деяких програмах для вимірювання результатів використовуються психологічні опитувальники (53% в Україні, 25% в Грузії та 12% в Молдові), які зазвичай не дуже добре свідчать про зміни насильницької поведінки.

Видається, в регіоні має місце нестача механізмів комплексної та систематичної оцінки і забезпечення якості.

Взірцем для механізмів забезпечення якості та оцінки програм для кривдників може слугувати практика роботи деяких організацій в Албанії, проєкту DVIP у Великій Британії, програми «САМ» в Італії та Каледонська модель в Шотландії (див. Додаток І для отримання додаткової інформації). В Албанії, Італії та Великій Британії стандарти роботи з кривдниками розроблені як спосіб забезпечити мінімальні показники безпечної та якісної практики. Програма «САМ» та деякі організації в Албанії дотримуються дуже повної процедури вимірювання результатів з використанням Збірника інформаційно-методичних матеріалів проєкту Impact «Моніторинг результатів». Вони аналізують і остаточний результат, і хід програми, збираючи інформацію у різні моменти часу.

Регіональні тенденції: Взаємозв'язок війни та насильства з боку інтимного партнера

В багатьох країнах регіону мали місце війни та збройні конфлікти. В Україні війна триває, а у Вірменії та Азербайджані збройний конфлікт мав місце у 2020 році, в Грузії – у 1990-х роках та 2008 році, в Молдові – у 1990-х роках. Ця ситуація призводить до виникнення багатьох викликів у соціально-економічній сфері – у процесі роботи з наслідками конфлікту на багатьох рівнях, зокрема на рівні постраждалих та ветеранів. Крім того, наразі країни регіону стикаються з хвилями біженців або внутрішньо переміщених осіб – чоловіків, жінок та дітей, багато з яких постраждали від ґендерно зумовленого насильства або піддаються серйозній небезпеці такого насильства.

Війни та збройні конфлікти супроводжуються жорстокими формами насильства, багато з яких являють собою ґендерно зумовлене насильство. Як зазначила Спеціальна докладниця з питань насильства щодо жінок, насильство під час та після конфлікту характеризується неймовірною жорстокістю і набуває різних форм (Організація Об'єднаних Націй, 2001 рік)⁸⁴.

«... жінки та дівчата піддавалися зґвалтуванню – вагінально, анально та орально – іноді з використанням палаючого шматка дерева, ножів або інших предметів. Вони зазнавали зґвалтування з боку представників урядових сил та недержавних суб'єктів, поліцейських, відповідальних за їхній захист, охоронців в таборах для біженців та прикордонників, сусідів, місцевих політиків та іноді членів сім'ї під загрозою смерті. Їм завдавали каліцтв або нівечили статеві органи і згодом часто вбивали або полишали на смерть. Жінки часто піддавалися принизливим обшукам з роздяганням, їх змушували ходити або танцювати оголеними перед військово-службовцями або на публіці, а також виконувати домашню роботу в оголеному вигляді», –

Організація Об'єднаних Націй, 2001 рік, пункт 44

Обсяги сексуального насильства у ситуації збройного конфлікту збільшуються, набуваючи величезних масштабів (Організація Об'єднаних Націй, 2014 рік)⁸⁵. За оціночними даними, під час війни в Сьєрра-Леоне зґвалтування зазнали 60 000 жінок, під час конфлікту в Ліберії – 40 000, під час конфлікту в колишній Югославії – 60 000, в Демократичній Республіці Конго – щонайменше 200 000. Зґвалтування часто використовується як зброя війни, ще один спосіб досягти

84 United Nations (2001). Violence against women perpetrated and/or condoned by the State during times of armed conflict (1997-2000). United Nations Economic and Social Council [Організація Об'єднаних Націй (2001 рік). Насильство щодо жінок, вчинене державою та/або за потурання держави в період збройних конфліктів (1997 – 2000 роки). Економічна і соціальна рада Організації Об'єднаних Націй]. Доступ за адресою: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-violence-against-women/annual-thematic-reports>

85 United Nations (2014). Sexual Violence: a Tool of War [Організація Об'єднаних Націй (2014 рік). Сексуальне насильство: інструмент війни]. Доступ за адресою: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgroundunder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

військових цілей. ООН виявила численні випадки систематичного застосування практики зґвалтувань з метою принизити та налякати місцеві громади, тримати їх у придушеному становищі, зруйнувати родини та дещо змінити «етнічний склад майбутнього покоління» шляхом примусового запліднення, проведення операцій на жіночих статевих органах, які призводять до каліцтва, або умисної передачі захворювань, що передаються статевим шляхом. В інших випадках сексуальне насильство може вчинятися безсистемно, внаслідок краху соціальної, судової та моральної системи, що слідує за війною. Таке насильство можуть вчиняти учасники бойових дій, а також чоловіки з місцевих громад, які користуються відсутністю відповідальності, покарання та виникненням безкарності (Ворд та Марш, 2006 рік)⁸⁶. Жінок та дівчат часто викрадають, щоб зробити сексуальними рабнями озброєних учасників бойових дій або відправити на шляхи торгівлі людьми. Ці ризики мають місце постійно, вони притаманні будь-якому варіанту розвитку подій для жінок та дівчат в зонах конфлікту, навіть якщо вони тікають від збройного конфлікту (в таборах, притулках або нових громадах) та навіть у разі відновлення миру.

Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 1820 щодо сексуального насильства як зняття війни⁸⁷. В цій резолюції сексуальне насильство визнається зняттям та тактикою ведення війни і зазначається, що зґвалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити воєнний злочин, злочин проти людства або одну зі складових діянь стосовно до геноциду.

Багато дослідників та експертів погоджуються з тим, що існує тісний зв'язок між збройним конфліктом та збільшенням обсягів насильства з боку інтимного партнера у постконфліктний період (Свейн та ін., 2019 рік⁸⁸, Келлі та ін., 2018 рік⁸⁹, Бредлі, 2018 рік⁹⁰). Наприклад, в своєму дослідженні проблеми насильства з боку інтимного партнера в Лібєрії Келлі та ін. (2018 рік) встановили, що ймовірність того, що жінки, які живуть в районі, де конфлікт тривав у сукупності 4-5 років, зазнають насильства з боку інтимного партнера, на 90% перевищує ймовірність такого насильства у випадку жінок, які живуть в інших регіонах країни, де немає конфлікту.

Існують різноманітні чинники, які сприяють цій кореляції. Як зазначає ООН (2001 рік), постконфліктне суспільство стає більш терпимим до насильства, що є одним із факторів, які сприяють збільшенню його масштабів.

«Фактологічні дані з усього світу, видається, вказують на те, що збройний конфлікт в регіоні призводить до більш терпимого ставлення до насильства в суспільстві. Все більше доказів свідчить про те, що процес мілітаризації, зокрема забезпечення доступності стрілецької зброї, який відбувається напередодні та під час конфліктів, а також процес демобілізації військовослужбовців, часто розчарованих та агресивних, після завершення конфлікту також можуть призводити до збільшення обсягів насильства щодо жінок та дівчат. Після досягнення мирної угоди та завершення конфлікту жінки часто стикаються з ескалацією певних видів ґендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього насильства, зґвалтувань та торгівлі людьми з метою примусової проституції», -

Організація Об'єднаних Націй, 2001 рік, пункт 57.

86 Ward, J. Marsh, M. (2006). Sexual Violence against Women and Girls in War and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources. UNFPA [Д. Ворд та М. Марш (2006 рік)]. Сексуальне насильство щодо жінок та дівчат під час та після війни: реалії, заходи реагування та необхідні ресурси. ЮНФПА]. Доступ за адресою: <https://www.hhri.org/publication/sexual-violence-against-women-and-girls-in-war-and-its-aftermath-realities-responses-and-required-resources/>

87 <https://www.peacewomen.org/SCR-1820>

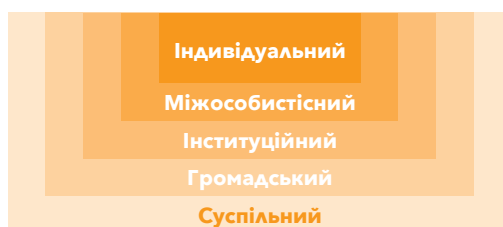
88 Swaine, A., Spearing, M., Murphy, M., & Contreras-Urbina, M. (2019). Exploring the Intersection of Violence Against Women and Girls With Post-Conflict Statebuilding and Peacebuilding Processes: A New Analytical Framework. *Journal of Peacebuilding & Development*, 14(1), 3-21 [А. Свейн, М. Спєарінг, М. Мерфі та М. Контрєрас-Урбіна (2019 рік)]. Дослідження взаємозв'язку насильства щодо жінок та дівчат і процесів розбудови держави та миру після завершення конфлікту: нові аналітичні засади. Видання «*Journal of Peacebuilding & Development*», 14(1), 3 - 21]. Доступ за адресою: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1542316619833877>

89 Kelly, J. T., Colantuoni, E., Robinson, C., & Decker, M. R. (2018). From the battlefield to the bedroom: a multilevel analysis of the links between political conflict and intimate partner violence in Liberia. *BMJ Global Health* [Д. Т. Келлі, Е. Колантуоні, К. Робінсон та М. Р. Декер (2018 рік)]. З поля бою до спальні: багаторівневий аналіз зв'язків між політичним конфліктом та насильством з боку інтимного партнера в Лібєрії. Видання «*BMJ Global Health*». Доступ за адресою: <https://gh.bmj.com/content/3/2/e000668>

90 Bradley, S. (2018). Domestic and Family Violence in Post-Conflict Communities: International Human Rights Law and the State's Obligation to Protect Women and Children. *Health Hum Rights* [С. Бредлі (2018 рік)]. Домашнє та сімейне насильство в громадах після завершення конфлікту: міжнародне законодавство про права людини та обов'язок держави захищати жінок та дітей. Видання «*Health Hum Rights*». Доступ за адресою: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6293353/>

Комплексний характер факторів, які сприяють збільшенню обсягів насильства щодо жінок та дівчат в контексті збройного конфлікту (зокрема насильства з боку інтимного партнера), описується у публікації Свейн та ін. (2019 рік) з використанням екологічної моделі, в якій наводяться відповідні фактори на суспільному, громадському, інституційному, міжособистісному та індивідуальному рівні.

МАЛЮНОК 2: ЕКОЛОГІЧНА СИСТЕМА ДЛЯ РОЗГЛЯДУ РУШІЙНИХ ЧИННИКІВ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК В КОНТЕКСТІ КОНФЛІКТУ ТА ПОСТКОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ

Індивідуальний рівень:

- Вік, релігійна ідентичність та етнічна приналежність
- ЛГБТІ та статус інвалідності
- Освітній рівень
- Робота
- Зловживання алкоголем та наркотиками
- Переміщення
- Розлука з сім'єю / структурами підтримки
- Досвід колишніх учасників бойових дій/ викрадених осіб
- Реінтеграція колишніх учасників бойових дій/ викрадених осіб
- Прийняття насильства щодо жінок та дівчат
- Досвід насильства щодо жінок та дівчат в дитинстві

Міжособистісний рівень:

- Фактори стресу в домогосподарстві
- Контролююча поведінка
- Нерівність у прийнятті рішень/розподілі праці
- Сприйняття чоловіками власної нездатності виконувати традиційні маскуліні ролі
- Вибір подружжя/партнера/-ки
- Реінтеграція колишніх учасників бойових дій до домогосподарства

Інституційний рівень:

- Збройні суб'єкти використовують зґвалтування як знаряддя війни
- Примусовий призов та використання дівчат в якості військовослужбовиць або в інших ролях, пов'язаних зі збройними угрупованнями
- Сексуальна експлуатація та сексуальні зловживання
- Виключення представництва жінок в силах безпеки, армії, мирних переговорах
- Брак служб реагування для постраждалих
- Придушене незалежне громадянське суспільство
- Питання насильства щодо жінок та дівчат не враховується в мирних угодах
- Процеси державотворення виключають механізми урядування, призначені для вирішення проблеми ґендерної нерівності і насильства щодо жінок та дівчат

Громадський рівень:

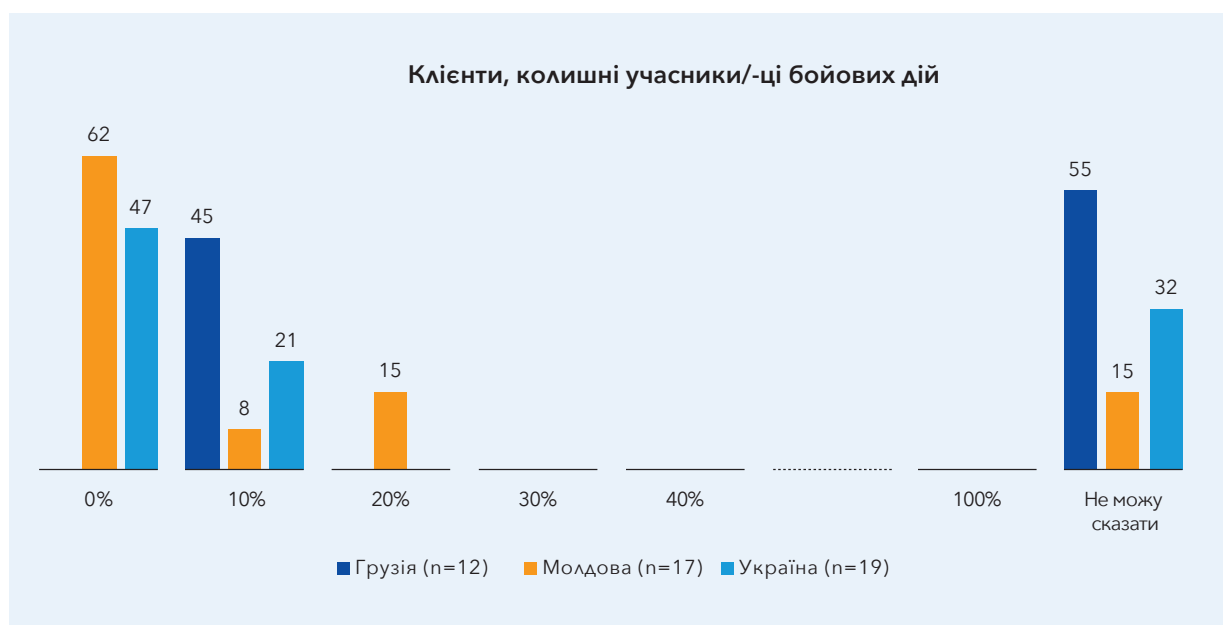
- Насильство в громаді та між представниками різних громад
- Явне переслідування жінок та дівчат для зґвалтування та вбивства з метою зменшення репродуктивної спроможності або дегуманізації опозиційних груп
- Прийняття дискримінаційних ґендерних ролей
- Брак економічних можливостей через нестабільність
- Нормалізація насильства
- Стигматизація колишніх учасників бойових дій або викрадених осіб
- Збільшення кількості домогосподарств, очолюваних жінками

Суспільний рівень:

- Нерівність у відносинах представників різних ґендерів
- Патріархальні норми та практики, дискримінаційні щодо жінок
- Культура безкарності
- Недостатній рівень верховенства права
- Бідність
- Наголос на гіпермаскулінності як на одному з елементів ведення війни

Працюючи у сфері протидії ґендерно зумовленому насильству на територіях, де точиться або завершився збройний конфлікт, ми маємо бути свідомі всіх цих факторів та їхнього комплексного характеру. Збройний конфлікт змінює суспільство. Як правило, він підсилює традиційні ґендерні норми і живить токсичну маскулінність, надаючи більше влади чоловікам, особливо чоловікам, які воюють. З іншого боку, судові та суспільні структури, які були наявні до конфлікту, зруйновані і потребують відбудови, що вимагає часу. Багато чоловіків, які повертаються до родин, мають серйозні психологічні травми внаслідок досвіду збройного конфлікту, деякі з них страждають на ПТСР⁹¹. Вони потрапляють до домогосподарств, члени яких змінилися, теж отримали психологічні травми і стикаються з багатьма соціально-економічними факторами стресу, і таких чоловіків необхідно інтегрувати до їхніх сімей і до громади в цілому. Колишні учасники бойових дій зазвичай користуються в суспільстві великою повагою і визнанням, що може сприяти їхньому відновленню та інтеграції. Однак, це може і ускладнювати ситуацію, коли йдеться про насильство з боку інтимного партнера, адже їхні акти насильства дуже часто можуть лишатися безкарними, і постраждалі особи стикаються з додатковими труднощами, звертаючись по підтримку.

Представники/-ці проаналізованих програм для кривдників зазначили, що деякі клієнти, з якими вони працюють, є ветеранами.

У більшості організацій не знають про ці характеристики клієнтів (55% в Грузії, 32% в Україні та 15% в Молдові), оскільки, ймовірно, ця інформація не запитується. В 15% програм для кривдників в Молдові колишні учасники бойових дій становлять близько 20% клієнтів. Для 21% програм в Україні колишні учасники бойових дій становлять близько 10% клієнтів. Ця ситуація безумовно зміниться, і очікується, що більшій кількості колишніх учасників бойових дій знадобиться такий різновид підтримки в Україні. Жодного специфічного підходу чи програми для цієї категорії клієнтів не виявлено. Крім того, 73% фахівців з Азербайджану, які взяли участь в аналізі, і 60% з Вірменії визнають необхідність у наявності спеціалізованих інтервенцій для цієї цільової групи.

Результати свідчать про відсутність будь-якого спеціального підходу для роботи над проблемами насильства з боку інтимного партнера та домашнього насильства з колишніми учасниками бойових дій, незважаючи на необхідність такої роботи в регіоні, а також про те, що колишні учасники бойових дій поки що становлять незначну кількість клієнтів. Незрозуміло, чи це є результатом того, що їх не направляють на проходження програм, або того, що програми не зосереджуються

на цьому аспекті і не з'ясовують ці характеристики чоловіків, з якими працюють. З урахуванням збільшення потреб, особливо в Україні, цей аспект необхідно розглянути під час подальшої розробки програм.

Практики роботи, зосереджені на взаємозв'язку між вчиненням насильства з боку інтимного партнера та війною, не широко розвинуті в Європі, і необхідно усунути цю прогалину. Певним взірцем для включення аспектів психологічної травми до роботи з кривдниками може слугувати Каледонська модель в Шотландії. Хоча у рамках Каледонської моделі безпосередньо не надаються спеціальні психологічні послуги, у послугах, які надаються у рамках цієї моделі під час роботи з чоловіками, жінками та дітьми, враховуються аспекти психологічної травми.

2.3. АНАЛІЗ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ У КОНКРЕТНИХ КРАЇНАХ

ВІРМЕНІЯ

У Вірменії застосовувана методологія включала кабінетне дослідження, анкети, фокус-групу з основними стейкхолдерами та інтерв'ю з представниками служби підтримки жінок. Важливо відзначити, що лише 10 з 18 установ/організацій відповіли на запрошення прийняти повномасштабну участь в дослідженні. Жіночі НУО вирішили не брати участь в дослідженні, оскільки вважали, що не мають відомостей про програми для кривдників і що через це надавана ними інформація не буде надійною. Організації також занепокоєні через те, що впровадження програм для кривдників у Вірменії може призвести до мінімізації коштів на центри підтримки постраждалих від домашнього насильства, а також через те, що в країні не виконуються базові критерії для їх впровадження. Однак, представники організацій поділилися своїми думками в рамках інтерв'ю та обговорень у фокус-групах, і в цьому дослідженні враховується їхня точка зору. Основною метою дослідження було надання рекомендацій щодо того, чи мають працювати програми для кривдників у Вірменії, коли та з використанням якого методу?

Хоча програми для осіб, які вчинили домашнє насильство, відзначаються у декількох законодавчих документах Вірменії, в країні не існує спеціалізованих діючих програм для кривдників⁹² у тому вигляді, у якому вони визначаються відповідно до європейських стандартів (Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік) та Стамбульської конвенції (Рада Європи, 2011 рік). Деякі практики існують в тюрмах, однак вони не призначені спеціально для осіб, які вчинили домашнє насильство (вони призначаються для всіх засуджених)⁹³, і тому не аналізуються у рамках цього дослідження. Даний аналіз зосереджується на програмах для кривдників у Вірменії з урахуванням цих аспектів, і у ньому досліджуються можливості розширення існуючих ініціатив до масштабів спеціалізованих інтервенцій для кривдників.

Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників

У Вірменії частково впроваджена нормативно-правова база щодо забезпечення відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство.

Домашнє насильство не криміналізоване, що є значною перешкодою для забезпечення безпеки постраждалих осіб та відповідальності кривдників.

Основною законодавчою базою для забезпечення безпеки постраждалих осіб є закон «Про запобігання сімейному насильству, захист осіб, які зазнали сімейного насильства, та відновлення згоди в сім'ї»⁹⁴, який набрав чинності в 2018 році.

92 Інформація, отримана від місцевого експерта у Вірменії, офісів ООН Жінки та UNFPA у Вірменії, а також від фахівців, які взяли участь у фокус-групах.

93 Інформація, отримана від місцевого експерта у Вірменії та учасників фокус-груп.

94 <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=113919>

Основні засади щодо програм для кривдників в країні визначені Наказом Міністерства праці та соціальних питань №119-N «Про затвердження програми реабілітації та організацію реабілітаційної роботи з правопорушниками» (2018 рік)⁹⁵. Відповідно до цього наказу, програми для кривдників є додатковими послугами центрів підтримки постраждалих, на які не виділяються додаткові ресурси (кадрові, спеціальні та технічні). Крім того, увага в цьому наказі приділяється примиренню кривдників та постраждалих осіб (статті 10 та 19)⁹⁶.

Багато суб'єктів, які взяли участь в аналізі, піддають зазначену нормативно-правову базу суворій критиці. Поняття «примирення» у сфері домашнього насильства є неприйнятним і тягне за собою додаткові ризики для постраждалих. Судячи зі свідчень, зібраних у рамках цього аналізу, надавачі послуг цілком усвідомлюють ці ризики і не застосовують цю нормативно-правову базу в своїй роботі. Однак, дані на підтвердження того, що описана нормативно-правова база не застосовується, відсутні. Крім того, досвід декількох НУО свідчить про те, що деякі стейкхолдери намагаються примирити постраждалих та кривдників, коли працюють з випадками домашнього насильства⁹⁷.

Аналогічним чином, наявна рішуча незгода з розміщенням програм для кривдників в службах підтримки постраждалих, як це передбачено у чинній нормативно-правовій базі. Окремий простір, кадрові ресурси або спеціалізовані знання для проведення такого різновиду роботи відсутні. На практиці ця нормативно-правова база не виконується, адже, на думку надавачів послуг, вона матиме негативні наслідки для постраждалих осіб, потребам яких вони надають пріоритетне значення.

Існує чимало прикладів проведення програм для кривдників службами підтримки постраждалих, і така практика є однією з потенційних моделей забезпечення контактування з постраждалими та підтримки постраждалих у рамках програм для кривдників (Паунч, 2018 рік)⁹⁸. Ці організації зазвичай відстоюють та започатковують програми для кривдників як одну з послуг, яка може підвищити рівень безпеки постраждалих осіб та припинити насильство. Як і решта наявних моделей, ця модель має свої переваги та недоліки. Однією з переваг є те, що співробітники/-ці служб підтримки постраждалих, як правило, мають спеціальний експертний досвід у сфері домашнього насильства і ґендерно зумовлене уявлення про насильство, що дуже актуально для програм для кривдників. Цей аспект також відзначається у нещодавньому дослідженні програм для кривдників в контексті Вірменії: *«З огляду на брак спеціалізованих жіночих служб і те, що випадками домашнього насильства наразі опікуються декілька відомств та організацій, було б доцільно, щоб Центр підтримки жінок взяв на себе провідну роль у розробці програми для кривдників як відгалуження їхньої існуючої програми»* (Джилюзян, 2019 рік, стор. 59)⁹⁹. Крім того, простіше налагоджувати співпрацю і забезпечувати контактування з партнерами/-ками та підтримку партнерів/-ок (як один з основних елементів роботи з кривдниками, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб), коли обидві послуги надає одна і та сама організація. Однак, для безпечного та ефективного застосування цієї моделі необхідно забезпечити декілька моментів. Служби підтримки постраждалих та програми для кривдників мають розташовуватися окремо і використовувати різні приміщення, щоб вони могли працювати незалежно і забезпечувати відсутність зустрічей між їхніми клієнтами. Аналогічним чином, виконання програми для кривдників вже існуючими організаціями потребує додаткових кадрових ресурсів і фінансування, щоб надавачі послуг, які працюють з постраждалими за будь-якою справою, не працювали також і з

95 <https://www.mlsa.am/wp-content/uploads/2019/02/hraman-r.pdf>

96 <https://www.refworld.org/pdfid/5a6b2e274.pdf>

97 Інформація, отримана у фокус-групі

98 Наприклад, організації в Молдові (НУО «Artemida», «CNFACEM», «Raza of Confidence», «Stimulus»), Грузії (НУО «Anti-violence network»), Албанії (НУО «Counselling line for men and boys», «Woman to Woman», «Vatra» та «Another Vision»), Боснії і Герцеговині (НУО «Vive Zene», «Buducnost»), Хорватії (державна організація «Dom Duga») та багато інших.

99 Jilozian, A. (2019). Domestic Violence Perpetrator Programmes: A Review of Existing Programmes and Recommendations for Armenia. Women Support Centre, Yerevan [А. Джилюзян (2019 рік). Програми для осіб, які вчинили домашнє насильство: огляд існуючих програм і рекомендації для Вірменії. Центр підтримки жінок, Єреван]. Available at: <https://www.womensupportcenter.org/assets/PDF%20publications/pdfresizer.com-pdf-resize%20engl.pdf>

кривдниками та навпаки, аби не погіршити підтримку постраждалих осіб. Ці передумови наразі не виконуються у Вірменії.

У Вірменії послуги постраждалим особам, по всій країні, надають НУО¹⁰⁰. Дані щодо відповідальності кривдників відсутні. Оскільки домашнє насильство не криміналізоване, немає сегрегованих даних, на підставі яких можна було б отримати уявлення про кількість випадків домашнього насильства та про способи їх опрацювання інституціями.

У Вірменії немає спеціалізованих програм для правопорушників, що вчинили статеві злочини.

Процес забезпечення захисту постраждалих та їхньої підтримки у Вірменії продовжує вдосконалюватися, і віднедавна це відбувається більш активно. Забезпечення відповідальності кривдників перебуває на початкових етапах. Домашнє насильство не криміналізоване, що є значною перешкодою для забезпечення відповідальності кривдників в суспільстві та розвитку програм для кривдників. Хоча певна законодавча база щодо програм для кривдників існує, вона не застосовується на практиці через наявність прогалин у її задумі. Існуючі програми, що проводяться в умовах тюрем, не призначені спеціально для осіб, які вчинили домашнє насильство, а програм для правопорушників, що вчинили статеві злочини, не існує.

Традиційні переконання щодо ґендера, як переконання, що підкріплюють насильство щодо жінок, є поширеним явищем у Вірменії. Нещодавнє дослідження (ООН Жінки, UNFPA, 2022 рік) продемонструвало, що 72% жінок та 71% чоловіків вважають, що конфлікти між чоловіком та дружиною, навіть якщо вони призводять до насильства, є внутрішньою справою, до якої не слід втручатися стороннім. Аналогічним чином, лише 52% жінок та 31% чоловіків вважають, що побиття членів родини жіночої статі завжди має каратися. За даними цього дослідження, поширеність ґендерно зумовлених переконань та переконань, які підкріплюють ґендерно зумовлене насильство, у Вірменії є вищою, ніж у більшості інших країн регіону (Грузія, Білорусь, Україна).

Міркування щодо запровадження програм для кривдників в країні

Видається, думки різних основних суб'єктів з приводу запровадження програм для кривдників у Вірменії розділилися.

Має місце значний та скоординований опір щодо розвитку та розширення програм для кривдників у Вірменії організаціями підтримки жінок. Коаліція, до складу якої входять десять організацій з надання послуг підтримки жінкам, ухвалила рішення не підтримувати розвиток та розширення програм для кривдників на даний момент і підтвердила свою позицію, не взявши участь у даному дослідженні. Однак, вони поділилися своєю точкою зору у рамках інтерв'ю та фокус-груп. Жіночі НУО вважають, що в країні дуже низький рівень притягнення кривдників до відповідальності, а послуги для постраждалих недостатньо розвинуті, і відчувають занепокоєння з приводу того, що за таких умов програми для кривдників насправді спричинять додаткові ризики для постраждалих.

Організації підтримки жінок виступають за те, щоб до підтримки розвитку або розширення програм для кривдників були вжиті такі заходи¹⁰¹:

- Розширення фінансування та підтримки служб підтримки жінок.
- Надання інформації про програми для кривдників надавачам послуг і забезпечення їхнього навчання.
- Введення кримінальних санкцій за домашнє насильство у Вірменії.

100 Інформація, отримана від місцевого експерта та фахівця зі служби підтримки постраждалих, які брали участь у фокус-групі.

101 Інформація, надана під час інтерв'ю з фахівцями зі служб підтримки постраждалих

- Введення відповідальності за правопорушення у вигляді домашнього насильства у Вірменії.
- Зміна нормативно-правової бази щодо програм для кривдників.
- Проведення фокус-груп з постраждалими у Вірменії.
- Впровадження пілотного проєкту щодо програми для кривдників у Вірменії, який має передбачати розробку тематичного плану, методології та курсу підготовки тренерів міжнародними експертами.

Центр підтримки жінок з Єревану підготував об'ємний документ щодо розробки програм для кривдників у Вірменії (Джилозян, 2019 рік), до якого включено огляд існуючих програм в Європі та США, а також рекомендації щодо впровадження програм у вигляді коротко- та довгострокових заходів. В ньому також підкреслюється, що ратифікація Стамбульської конвенції, криміналізація домашнього насильства та зміцнення існуючої системи координованих заходів реагування громади на домашнє насильство є основними довгостроковими заходами в процесі розвитку програм для кривдників. У цьому документі програми для кривдників аналізуються з точки зору забезпечення безпеки постраждалих осіб.

Відомства кримінальної юстиції підтримують впровадження реабілітаційних програм в службі пробації, а також підготовку співробітників системи з питань роботи з кривдниками.

Всі стейкхолдери, які взяли участь у фокус-групах, визнають, що домашнє насильство необхідно криміналізувати і що це є обов'язковим кроком для забезпечення відповідальності кривдників в суспільстві. Також існує згода щодо того, що коли в країні будуть започатковані програми для кривдників, мають бути передбачені маршрути обов'язкового направлення (на даний момент, пройти програму можна лише добровільно та за самостійним направленням). Стверджується, що у Вірменії, через широке суспільне прийняття насильства, чоловіки зрідка добровільно приходять до програм (Джилозян, 2019 рік).

Загалом, бракує інформації про програми для кривдників та відповідних знань. Цю думку виразили всі стейкхолдери, які брали участь в аналізі. Цей аспект також помітний у міркуваннях стейкхолдерів щодо цілей програм для кривдників, адже багато з них, міркуючи про цілі, робили акцент на клінічній складовій (*«виявлення та лікування особистісних розладів», «відновлення психологічного стану кривдника, особистісне зростання та зміна поведінки за рахунок пропонування йому альтернативних способів самовираження»*). Рідше презентувалося розуміння програм як інтервенцій, орієнтованих на потреби постраждалої особи, в рамках яких проводиться робота з системою переконань (*«зміна стереотипних уявлень кривдника про насильство, зміна його світогляду»*).

Всім стейкхолдерам бракує інформації про програми для кривдників. Серед основних стейкхолдерів немає згоди щодо рішення про те, слід чи не слід впроваджувати програми для кривдників у Вірменії, і процес обговорення цих тем слід підтримати.

АЗЕРБАЙДЖАН

В Азербайджані застосовувана методологія включала кабінетне дослідження, анкети та фокус-групу з основними стейкхолдерами (державні відомства та НУО, які працюють у сфері протидії ГЗН). Також були проведені інтерв'ю з двома постраждалими. Основною метою дослідження було надання рекомендацій щодо того, чи слід організувати програми для кривдників в країні та яким чином?

Під час проведення дослідження ми отримали інформацію про те, що Агентство соціальних послуг Міністерства праці та соціального захисту розробило першу програму для кривдників в

країні, підготувало першу групу фахівців і планує впровадити цю програму в пілотному режимі. Крім того, у Державному комітеті з проблем сім'ї, жінок та дітей було проведено підготовку в рамках проєкту Twinning, заснованого на Дулутській моделі¹⁰². На жаль, ми не змогли проаналізувати існуючі програми під час проведення цього аналізу. Ми отримали тематичний план від Державного комітету з проблем сім'ї, жінок та дітей. Деякі його частини були перекладені неофіційно або розглянуті за підтримки місцевого експерта, щоб можна було зрозуміти його структуру та основні теми. Цей момент є обмеженням дослідження, оскільки ми не змогли зробити висновки щодо характеристик існуючих тематичних планів та їхньої відповідності міжнародним стандартам безпечної практики роботи.

Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників

У цьому розділі розглядаються аспекти програм для кривдників, які мають бути впроваджені для забезпечення якісної роботи з кривдниками. Основна увага приділятиметься існуючій нормативно-правовій базі, координованим заходам реагування громади, відповідальності кривдників в країні та наявному фінансуванню.

Основними документами, в яких містяться засади виконання програм для кривдників, є Закон «Про запобігання домашньому насильству» (2010 рік)¹⁰³ та Національний план дій щодо протидії домашньому насильству (2020 – 2023 роки)¹⁰⁴. У зазначеному законі визначається можливість проведення профілактичної роботи з кривдниками з метою запобігання домашньому насильству, налагодження нормальних відносин в сім'ях та усунення випадків домашнього насильства і їхніх негативних правових, медичних та соціальних наслідків. Положення даного закону щодо цього аспекту в країні не виконуються. Згідно з Рішенням №206 Кабінету Міністрів Республіки Азербайджан¹⁰⁵, це питання було доручено місцевим органам виконавчої влади. У Національному плані дій визначається розробка програм психологічної реабілітації для осіб, які вчинили домашнє насильство, і передбачається, що основними суб'єктами її виконання є Державний комітет з проблем сім'ї, жінок та дітей, Міністерство охорони здоров'я, Державне агентство обов'язкового медичного страхування та місцеві органи виконавчої влади.

Домашнє насильство не криміналізоване в Азербайджані

Коли стейкхолдерам, які брали участь в аналізі, запропонували назвати потенційні перепони для впровадження програм для кривдників, 54% з них відзначили перешкоди в законодавстві. Описуються ці перешкоди відповідно до двох основних напрямів:

- неефективне виконання існуючого законодавства та його недостатній моніторинг; стейкхолдери зазначили, що передбачені заходи не застосовуються (наприклад, захисні приписи видаються зрідка), а основним стейкхолдерам (поліцейські, судді тощо) бракує компетенцій для підтримки та захисту постраждалих (натомість вони, як правило, підтримують кривдників);
- неналежні рішення у рамках чинної нормативно-правової бази; недостатній рівень компетентності фахівців місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють нагляд за програмами для кривдників, направлення на проходження програм не є обов'язковим (лишається у формі рекомендації);

Згідно з наявними даними, видається, що організація процедур та практики міжвідомчої роботи у ситуаціях домашнього насильства все ще перебуває на етапі розвитку. Відповідно до Національного плану дій створені моніторингові комітети з питань ГЗН та насильства щодо дітей.

102 Програма була розроблена у рамках фінансованого ЄС Twinning-проєкту співробітництва між Азербайджаном та Литвою «Зміцнення спроможності державних органів та місцевих механізмів направлення щодо забезпечення безпеки та підтримки жертв домашнього насильства в Азербайджані». Підготовку проводили д-р Рокас Усціла (Радник Міністерства юстиції Литви) та Йоланта Сакалаускене (Очільниця Департаменту гендерної рівності при Міністерстві праці та соціального захисту Литви).

103 <https://e-qanun.az/framework/20131>

104 <https://e-qanun.az/framework/46358>

105 <https://e-qanun.az/framework/22718>

Ці комітети зобов'язані координувати заходи захисту у високоризикових випадках. Однак, стейкхолдери, які взяли участь в аналізі, висловили думки щодо того, що ці органи ще не набули своєї оптимальної спроможності і що міжвідомча робота є неефективною.

Домашнє насильство не криміналізоване в Азербайджані, що є значною перешкодою для забезпечення відповідальності кривдників в країні та розвитку програм для кривдників. Хоча в Азербайджані передбачена певна законодавча база та міжвідомча робота, їхня реалізація на практиці видається недостатньо відпрацьованою, і вони не забезпечують необхідний захист постраждалим особам. Судячи з усього, цей момент тісно пов'язаний зі спроможностями основних стейкхолдерів та недостатньою підзвітністю перед кривдниками з їхнього боку.

Служби підтримки постраждалих існують, але, як видається, вони дуже недорозвинуті. У секторі НУО наразі є 8 організацій, акредитованих Міністерством праці та соціального захисту населення для надання підтримки постраждалим особам¹⁰⁶. Лише 2 з цих НУО мають притулок для постраждалих домашнього насильства¹⁰⁷, кожен з яких розрахований на 25 – 30 постраждалих¹⁰⁸. Ці НУО здебільшого залежать від фінансування міжнародних донорів та державного фінансування, яке здійснюється не постійно, а на проєктній основі. Існує лише один державний притулок для постраждалих, який був створений нещодавно відповідно до НПД і фінансується за рахунок держави, але цей притулок не призначений спеціально для постраждалих від ГЗН (він призначений для різних уразливих категорій населення, як-от особи з інвалідністю, діти та постраждалі від ГЗН як одна з таких категорій). Це означає, що наразі діє 3 притулки для населення чисельністю близько 10 мільйонів осіб¹⁰⁹. Крім того, гаряча лінія для постраждалих була створена нещодавно (у 2020 році)¹¹⁰ і не працює цілодобово.

Всі стейкхолдери, які взяли участь в аналізі, наголосили на серйозних прогалинах у забезпеченні захисту постраждалих осіб. Вони відзначили недостатність доступних послуг (притулки, правова допомога, психологічна підтримка, економічна підтримка тощо) і брак стабільного фінансування для розвитку та розгортання такого захисту. Стейкхолдери, які взяли участь в аналізі, відзначають, що передбачені заходи захисту постраждалих не виконуються, і здебільшого пов'язують це з недостатньою компетентністю залучених фахівців, сильними патріархальними переконаннями та корупцією.

Окрім цього, стейкхолдери, які взяли участь в аналізі, відзначають високі рівні безкарності кривдників в суспільстві.

«Насправді, щодо кривдників не вживаються жодні заходи. Правоохоронні органи не цікавляться скаргами про домашнє насильство і ставляться до відповідних інцидентів як до сімейних конфліктів. У більшості випадків вони намагаються повернути жінку до її сім'ї і часто приховують інциденти насильства. Вони не реєструють скарги, пов'язані з насильством. Вони намагаються їх примирити і підштовхнути жертву до відмови від скарги», -

фахівець з сектору НУО

Це твердження було підтверджене у рамках інтерв'ю з постраждалими, розміщеними у притулках в Азербайджані. Обидві жінки, з якими проводилося інтерв'ю, описали явно високоризикові ситуації, за яких існували серйозні та безпосередні загрози їхньому життю. Вони також розповіли

106 <https://www.sosial.gov.az/akkreditasiya-olunmus-qeyri-dovlt-mrkzlr>

107 НУО «Clean World» в Баку та НУО «Ganja» в західному регіоні країни

108 посилання

109 Дані отримані з: Azerbaijan Population (2022) – Worldometer (worldometers.info) [Населення Азербайджану (2022 рік) – вебсайт Worldometer (worldometers.info)]

110 Пілотний проєкт спільно реалізовували Державний комітет з проблем сім'ї, жінок та дітей, UNFPA та Міністерство транспорту, зв'язку та високих технологій.

про відсутність реакції з боку фахівців правоохоронних органів, які відіслали їх назад додому або до їхніх сімей походження. Жодні заходи не були вжиті щодо кривдників, навіть коли вони були в притулку і навіть незважаючи на те, що вони мали серйозні фізичні травми (наприклад, численні ножові порізи).

Безпека постраждалих осіб в Азербайджані не забезпечується. Служби підтримки недостатньо розвинуті і працюють нестабільно, а існуючі механізми захисту не застосовуються. Рівень відповідальності кривдників, судячи з усього, є дуже низьким.

Міркування щодо запровадження програм для кривдників в країні

За загальним враженням, стейкхолдери, які брали участь в аналізі, ставляться до можливості запровадження програм для кривдників з великим інтересом і відповідально розмірковують про те, чи слід це робити і яким чином, щоб насправді сприяти забезпеченню безпеки постраждалих осіб.

Більшість з них відзначили, що необхідно дізнатися більше про програми для кривдників, адже це нова сфера для них, а також що необхідно підвищити рівень їхньої компетентності щодо цього аспекту.

Щодо місцевих особливостей, які необхідно брати до уваги під час запровадження програми, фахівці відзначили наступне:

- Наслідки конфлікту між Азербайджаном та Вірменією; багато чоловіків мають досвід участі у війні; і війна підкріплює патріархальні ґендерні ролі та цінності. Всі фахівці, які брали участь в аналізі (100%), заявили про необхідність програм протидії домашньому насильству, спеціально призначених для колишніх учасників бойових дій. Однак, вони також наголосили на чутливості цього питання, адже суспільство з глибокою вдячністю ставиться до ветеранів, і на необхідності не псувати цей образ.

«Конфлікт між Азербайджаном та Вірменією (є актуальним аспектом), оскільки здебільшого саме чоловіки помирають під час війни або стають ветеранами після неї, стикаючись з такими серйозними наслідками, як посттравматичний стресовий розлад. Відповідно до соціальних переконань та норм, чоловіки вважаються героями і головними гарантами стабільності сім'ї. Тому якщо чоловіки вчиняють домашнє насильство щодо жінок, така поведінка не засуджується і не піддається публічній ганьбі», -

фахівець з сектору НУО

- Сильні патріархальні норми та переконання; в Азербайджані дуже сильні традиційні переконання щодо ґендера, що, зокрема, знаходить відображення у високих показниках селективних абортів, які є одними з найвищих в світі.¹¹¹

«На додачу до цих традицій, в приказках, що використовуються в школах, національному фольклорі тощо применшується роль жінок, адже вони порівнюються зі слабшими представниками людства, які завжди мають перебувати під контролем та управлінням чоловіків. Наприклад: «Якщо не б'єш своїх дочок, пізніше про це пошкодуєш» або «Тягар дівчат дорівнює тягарю солі»; або деякі імена, які дають дівчатам, свідчать про небажання батьків мати дівчат. Серед таких імен можна згадати «Bəsti», «Kifayət», що в перекладі з азербайджанської буквально означає «досить», -

фахівець з сектору НУО

111 Термін «селективні аборти» означає практику абортів плодів жіночої статі через їхній ґендер. З додатковою інформацією щодо цього явища і заходів протидії цьому явищу можна ознайомитися тут: https://azerbaijan.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA_Azerbaijan_country_Profile_ENG.pdf

- Необхідність зробити програми обов'язковими; деякі фахівці зазначили, що, з урахуванням культурного контексту і високого рівня прийняття насильства в суспільстві, програми мають бути обов'язковими, щоб чоловіки їх проходили.

Основні стейкхолдери не мають достатньої інформації про програми для кривдників та їхні характеристики. Має місце прагнення забезпечити, щоб потенційне розгортання програм для кривдників не перешкоджало системі захисту постраждалих осіб, яка все ще розвивається і стикається з багатьма труднощами. Під час запровадження програм для кривдників слід брати до уваги такі фактори, як постконфліктний контекст та сильні традиційні ґендерні норми.

Зміст та тематичний план програм

Як зазначається у вступній частині, в ході цього аналізу дослідники не отримали існуючу пілотну програму, яку буде розгортати Агентство соціальних послуг Міністерства праці та соціального захисту. Тематичний план, отриманий Державним комітетом з проблем сім'ї, жінок та дітей, не був комплексно проаналізований у рамках цього дослідження, тому ми не можемо зробити тверді висновки. Але ми спробуємо висвітлити деякі виявлені тенденції.

Судячи з усього, пілотний тематичний план не містить таких елементів, як контактування з (колишнім) партнером/-кою та підтримка (колишнього) партнера/-ки, або процедур співпраці зі службами підтримки постраждалих/відповідними фахівцями. Як зазначалося, цей тематичний план заснований на Дулутській моделі, яка включає ці аспекти роботи. Незрозуміло, чи охоплюватиметься цей аспект в якому-небудь іншому документі або курсі підготовки.

Оцінці ризиків, як ще одному основному елементу роботи з кривдниками, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб, приділяється увага в посібнику, в якому, судячи з усього, також наводиться інструмент оцінки ризиків на підставі факторів ризику. Однак, незрозуміло, чи впливає точка зору постраждалих на цей процес і яким чином, а також як відбувається обмін інформацією.

БІЛОРУСЬ

Політична ситуація в Білорусі, яка призвела до закриття основних служб для постраждалих осіб, викликає значне занепокоєння. Забезпечення безпеки та благополуччя постраждалих має бути пріоритетною задачею. За цих умов, аналіз програм для кривдників зосереджується виключно на рекомендаціях щодо поліпшення розробленого тематичного плану, з урахуванням того, що в країні не можна безпечно впроваджувати програми для кривдників за поточних обставин, поки не буде забезпечено підтримку постраждалих осіб.

Програма для кривдників в Білорусі розроблена на основі програми DVIP з Великобританії (Програма інтервенцій для осіб, які вчинили домашнє насильство) та адаптована до місцевих умов. Національна програма розроблена і впроваджена в пілотному режимі у декількох містах, фахівці пройшли підготовку, і були визначені плани для розгортання на національному рівні. Однак, в зв'язку з поточною ситуацією в країні, яка призвела до закриття НУО по всій країні (зокрема основних служб для постраждалих), існуючі програми призупинили свою роботу, а плани були відкладені.

З урахуванням цих обмежень та труднощів з проведенням масштабного дослідження, для чого необхідно було б отримати дозвіл уряду та залучити фахівців, які наразі не доступні, дослідження в Білорусі зосереджувалося виключно на аналізі тематичного плану програми. Мета полягала у тому, щоб зрозуміти білоруську програму та з'ясувати, чи відповідає вона міжнародним стандартам безпечної та підзвітної роботи з кривдниками, щоб сформулювати рекомендації щодо її розвитку в майбутньому.

Аналіз проводився на основі керівництва до програми, Національної моделі роботи з чоловіками, які використовують насильство¹¹². Проведений аналіз програм для кривдників був дуже невеликим за своїм масштабом і включав інтерв'ю з 1 фахівцем програми для кривдників та 2 фахівцями/-чинями з питань підтримки постраждалих, а також фокус-групу. Думки цих фахівців використовуються для розуміння програми, але ними не можна користуватися для формулювання висновків щодо її застосування на практиці.

Програма та тематичний план програми

Цільові групи програми

Ця програма призначена для чоловіків, які використовують насильство у стосунках з інтимними партнерками. Цільова група чітко визначається на підставі таких характеристик:

- Гетеросексуальні чоловіки.
- Чоловіки з оціночним показником ризику насильства від середнього до високого.
- Чоловіки, які вчинили принаймні один акт насильства щодо їхніх інтимних партнерок.
- Чоловіки, які володіють базовою грамотністю, мовою та навичками розуміння.
- Чоловіки, які готові підписати форми згоди, що передбачає обмін інформацією з їхньою партнеркою, поліцією, соціальними службами, органами освіти тощо.

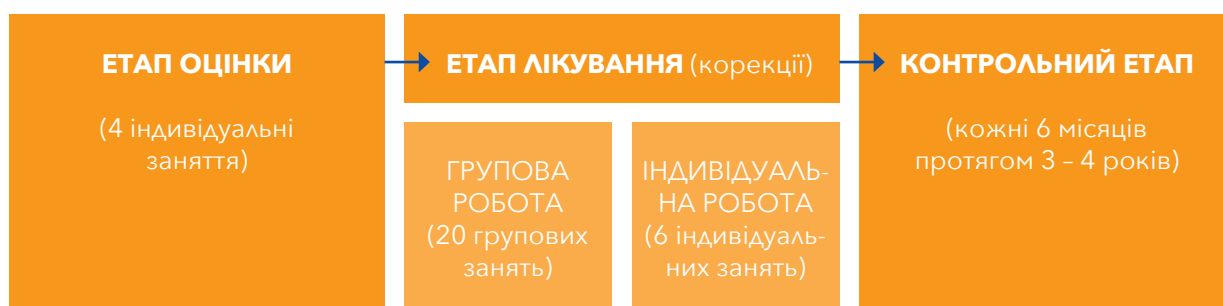
Програми для інших цільових груп, як-от кривдниці, особи, які вчинили домашнє насильство, правопорушники, що вчинили статеві злочини, та інші, в Білорусі все ще не розроблені. Як стало зрозуміло з розмов з фахівцями, вони робили певні зміни на місцях, коли було необхідно працювати з клієнтами, однак вони усвідомлюють, що їм необхідна спеціальна програма для цієї категорії клієнтів.

Цільова група національної програми визначена чітко і точно, що є хорошою практикою. Існуюча програма зосереджується на чоловіках, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки. Пріоритезація цієї групи відповідає потребам, які існують на практиці, та поширеності цього виду насильства. У майбутньому слід розробити програми для інших цільових груп як спеціалізовані інтервенції.

Структура та формат програми

Національна програма Білорусі є груповою програмою, яка також передбачає індивідуальні заняття на етапі оцінки та лікування. Структура програми представлена на схемі нижче:

СХЕМА 1. СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В БІЛОРУСІ

112 Национальная модель комплексной работы с мужчинами-агрессорами в Беларуси: практическое руководство. Фонд ООН в области народонаселения в Республике Беларусь, 2015 [Національна модель комплексної роботи з чоловіками-агресорами в Білорусі: практичне керівництво. Фонд ООН в галузі народонаселення в Республіці Білорусь, 2015 рік]

Програма складається з 26 занять та 4 індивідуальних занять, які проводяться на етапі оцінки. Це відповідає структурі та тривалості більшості програм в Європі, які дотримуються стандартів хорошої практики. На етапі корекції групова робота поєднується з індивідуальними заняттями, при цьому індивідуальні заняття відбуваються за змістом програми, і деякі теми розглядаються на них докладніше на більш особистому рівні. Також заплановані контрольні інтервенції, хоча розроблені вони не детально, як інтервенції на інших етапах програми.

Структура та формат програми в Білорусі відповідає стандартам хорошої практики. Існує можливість більш детального структурування контрольного етапу.

Співпраця між програмами для кривдників та суб'єктами з питань контактування з постраждалими та підтримки постраждалих

В керівництві до програми детально описується співпраця між програмою для кривдників та фахівцями/-чинями з питань підтримки постраждалих і демонструється розуміння важливості приділення основної уваги потребам постраждалих осіб в усіх інтервенціях.

У програмі визначається посада контактної особи, яка зобов'язана надавати підтримку постраждалій особі. Задачі цього фахівця/-чині чітко визначені і, як мінімум, охоплюють наступні аспекти:

- Оцінка ризику насильства та можливості інтервенції.
- Планування заходів безпеки.
- Індивідуальна та/або групова робота з підвищення обізнаності та емоційної стійкості.
- Аналіз ризиків рецидиву домашнього насильства та моніторинг ситуації.

Визнається, що контактування з постраждалими та підтримка постраждалих є важливим елементом безпечної роботи. Ризики, що виникають внаслідок надання послуги, можливо, після участі кривдника в програмі, відзначаються та описуються, як і заходи зі зменшення цих ризиків. Визнається, що кривдники можуть використовувати участь в програмах потенційно небезпечним чином (як інструмент додаткової маніпуляції та контролю) і що це може впливати на відчуття безпеки постраждалих осіб та наражати їх на більшу небезпеку.

У програмі передбачені рекомендації щодо роботи з постраждалими в контексті роботи з кривдниками. Відзначається, що їхня участь є добровільною і що служби підтримки контактують з ними проактивним чином. Основні види діяльності визначені і включають надання постраждалим інформації про програму для кривдників, її характеристики та обмеження, а також надання підтримки у вигляді консультування, правової підтримки та підтримки в інших формах.

Обмін інформацією між програмами для кривдників та службою підтримки постраждалих також чітко визначений. Викладені принцип конфіденційності та винятки з цього принципу, що свідчить про пріоритетність забезпечення безпеки постраждалих осіб. Клієнти (кривдники та постраждалі) повідомляються про обмін інформацією, а в керівництві наводяться стандартизовані форми інформування клієнтів і отримання їхньої згоди.

У білоруській програмі передбачене контактування з постраждалими та підтримка постраждалих. Щодо цього аспекту виявлені основні елементи роботи з кривдниками, орієнтовані на забезпечення безпеки постраждалих осіб.

Оцінка ризиків та управління ризиками

З огляду на тематичний план програми, видається, що оцінка ризиків та управління ризиками є важливими частинами білоруської програми. Ризики враховуються в усіх аспектах роботи: від визначення цільової групи програми (середній та високий ризик), аналізу ризиків, що виникають внаслідок надання послуги, і визначення потенційного підвищення ризиків внаслідок запису до програми як протипоказання для прийняття до програми до планування заходів безпеки і міжвідомчої роботи.

Згідно з програмою, ризик необхідно оцінювати на етапі оцінки, з урахуванням інформації з різних джерел (кривдники, постраждалі та інші). Однак, оцінка ризиків на етапі лікування (корекції) та контрольному етапі здійснюється за рішенням фахівців, і чітких процедур для цього немає. У програмі визначається посада спеціального фахівця/-чині, оцінювача/-ки ризиків, який/-а зобов'язаний/-а координувати процес оцінки ризиків та управління ризиками. Це може бути психолог/-гиня або соціальний/-а працівник/-иця, який/-а має спеціалізовану підготовку в цій сфері.

Оцінка ризиків базується на застосуванні моделі структурованого професійного судження, яка спирається на фактологічно обґрунтовані фактори ризику. В якості інструменту оцінки ризиків в програмі використовується Контрольний список для визначення ризиків CAADA-DASH, широко визнаний фактологічно обґрунтований інструмент. Особливою перевагою тематичного плану є те, що разом з цим інструментом у ньому наводяться детальні рекомендації щодо його застосування, а також пропонувані способи обговорення різних факторів ризику з клієнтами і форми для документування та опису інформації щодо ризику. Процедури обміну інформацією про ризик між програмою для кривдників та службою підтримки постраждалих не визначаються (у формі засідань, присвячених оцінці ризиків, або в інших формах, якою є періодичність та структура цих засідань).

У програмі визначається, що з високоризиковими випадками необхідно справлятися у рамках міжвідомчої роботи і направляти відповідні справи до Міжвідомчої ради. Основна ціль Міжвідомчої ради – зменшити ризик завдання будь-якої серйозної шкоди або убивства постраждалої та її дітей, а також підвищити рівень їхньої безпеки. Програми для кривдників та служби підтримки постраждалих беруть участь у цих засіданнях.

У Білорусі впроваджені основні засади оцінки ризиків та управління ризиками у рамках програм для кривдників, і вони відповідають хорошій практиці в цій сфері. Загалом, в програмі враховуються ризики.

Підхід програми

Ця програма є інтервенцією, в якій враховуються ґендерні аспекти. Насильство чітко визначається як ґендерно зумовлене явище, а програма призначена для чоловіків, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки. В якості основоположних причин насильства розглядаються ґендерна нерівність та ґендерні стереотипи, при цьому відзначається, що неефективне управління гнівом/емоціями, алкоголь, наркотики або інші фактори (стрес, втрата контролю, психічне захворювання тощо) не є першопричинами насильства. Взаємовідносини між представниками різних ґендерів розглядаються на прикладі виконавців та їхньої взаємодії. Рекомендується мати команду виконавців, до складу якої входять чоловіки та жінки. При цьому фахівці/-чині мають усвідомлювати потенціал демонстрації рівності у їхніх відносинах, що може бути одним з інструментів трансформації стереотипних переконань щодо ґендера, які лежать в основі насильства. На рівні змісту програми, питання влади та контролю розглядаються як основоположні причини насильства. Спеціальної теми, присвяченої видам маскулінності та їхньому зв'язку з насильством, немає. Хоча цей аспект є невід'ємною частиною багатьох інших тем (наприклад, в багатьох рольових іграх або прикладах, що використовуються в програмі, відображаються традиційні ґендерні

ролі та стереотипи), було б непогано приділити цьому питанню більш пильну увагу, щоб кинути виклик традиційним маскулітним ідентичностям і підтримати їхнє перетворення на турботливі маскулітності¹¹³.

У програмі також передбачається суворе дотримання принципів когнітивно-поведінкової терапії та підходу мотиваційного інтерв'ю. Мотиваційне інтерв'ю розглядається як підхід, що має хороший потенціал і може застосовуватися в усіх складових програми, а не тільки як окрема інтервенція. В керівництві наводяться рекомендації щодо того, як працювати з опором та як максимізувати результати. Рекомендації щодо того, як працювати зі стратегіями мінімізації, покладання вини на постраждалу, покладання відповідальності на різні зовнішні фактори та іншими аналогічними стратегіями, описуються детально, що є додатковою цінністю тематичного плану програми. Робота з цими стратегіями має важливе значення для підсилення відповідальності за вчинене насильство. Позитивним моментом є те, що в програмі віддається належне цьому аспекту роботи і компетенції співробітників програми формулюються з урахуванням цього аспекту.

Білоруська програма базується на мультитеоретичному підході. В усіх складових програми враховуються ґендерні аспекти, що відповідає стандартам хорошої практики та положенням Стамбульської конвенції. Існує можливість для поліпшення роботи з питаннями маскулітності на рівні змісту програми.

Зміст програм

Білоруська програма є структурованою, в ній визначаються теми та структура всіх занять на етапі корекції/лікування (груповому та індивідуальному). Темі та основні підтеми для кожного заняття перелічені нижче:

113 Цей аспект здебільшого опрацьовується у рамках трансформації батьківської ідентичності, а не загальної ідентичності як чоловіка та інших аспектів.

ТАБЛИЦЯ Х: ЗМІСТ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В БІЛОРУСІ

Вид та номер	Основна тема	Вид та номер	Основна тема
Групове заняття 1	Цілі та вступні зауваження	Групове заняття 12	Сексуальна повага
групове заняття 2	Що таке зловживання?	Групове заняття 13	Безсилля
групове заняття 3	Визнати	Групове заняття 14	Зауваження власних батьків
групове заняття 4	Основи управління гнівом	Групове заняття 15	Відносини з любов'ю
групове заняття 5	Основи когнітивно-поведінкової терапії	Групове заняття 16	Емоційні зловживання
індивідуальне заняття 5 ¹¹⁴	Власний айсберг	Групове заняття 17	Відповідальність
групове заняття 6	Наслідки домашнього насильства	Індивідуальне заняття 8	Власна відповідальність
групове заняття 7	Розв'язання конфліктів	Групове заняття 18	Вплив домашнього насильства на дітей
Групове заняття 8	Орієнтація на дитину	Групове заняття 19	Виховання дітей з любов'ю
Індивідуальне заняття 6	Виховання власних дітей	Індивідуальне заняття 9	Терапевтичне виховання дітей
Групове заняття 9	Управління поведінкою Діти	Групове заняття 20	Відпустити
Групове заняття 10	Альтернативні варіанти виховання дітей	Індивідуальне заняття 10	Заняття, присвячене фінальній індивідуальній оцінці
Групове заняття 11	Сексуальна повага		

Зміст занять не відбивається чітко в їхніх назвах, що стає зрозуміло при аналізі структури кожного заняття та матеріалів занять. Сильний акцент в програмі робиться на вихованні дітей та наслідках насильства з боку інтимного партнера для дітей, що мотивує кривдників до внутрішніх змін (Ді Наполі та ін., 2019 рік; Гендерсон та Ареан, 2004 рік). З іншого боку, у рамках програми забезпечується підтримка розбудови батьківських навичок чоловіків, які здійснюють насильство щодо інтимної партнерки, зважаючи на дані, які свідчать про взаємозв'язок між насильством з боку інтимного партнера та суворим вихованням дітей з використанням відповідних засобів забезпечення дисципліни¹¹⁵. Ця програма є психоосвітньою, але також надає можливості для емпіричного

114 The numbering of individual sessions starts from 5, as the first 4 individual sessions were conducted in the assessment phase.

115 Rousson, A. N., Tajima, E. A., Herrenkohl, T. I., & Casey, E. A. (2022). Patterns of intimate partner violence and the harsh parenting of children. *Journal of interpersonal violence*, in press [Е. Н. Руссон, Е. А. Тадзіма, Герренколь Т. І. та Е. А. Кейсі (2022 рік). Моделі насильства з боку інтимного партнера та суворе виховання дітей. Видання «*Journal of interpersonal violence*, in press»].

дослідження та пізнання з використанням багатьох способів взаємодії в групі (рольові ігри, обговорення, вправи тощо). Індивідуальні заняття, які проводяться після групового процесу, підтримують дослідження на особистому рівні.

Існує можливість введення тем, в рамках яких більш чітко та докладно розглядаються питання маскулінності, оскільки вона є першопричиною насильства, і кидання виклику маскулінній ідентичності та її трансформація сприяють ненасильницькій поведінці в майбутньому.

Зміст програми є актуальним для підтримки зміни насильницької поведінки та усунення першопричин насильства. Програма могла би бути більш явно зосереджена на маскулінності та трансформації традиційної маскулінної ідентичності.

Оцінка програми

Дані щодо того, як в Білорусі планувалося проводити оцінку програми, її ходу та результатів, відсутні.

ГРУЗІЯ

У Грузії застосовувана методологія включала кабінетне дослідження, анкети і фокус-групу з представниками програм для кривдників та служб підтримки постраждалих. У рамках кабінетного дослідження був перекладений та проаналізований тематичний план, використовуваний в системі пробації (Навчальний курс щодо зміни насильницького ставлення та поведінки). Дві служби НУО, які брали участь в аналізі, користуються власними тематичними планами, які не аналізувалися в ході цього дослідження¹¹⁶. Тим не менш, інформація про практику роботи громадських програм була зібрана за допомогою анкет та обговорення у фокус-групах.

Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників

У 2006 році Парламент Грузії ухвалив Закон Грузії «Про запобігання домашньому насильству, захист та надання допомоги жертвам домашнього насильства»¹¹⁷. Того ж року в Адміністративно-процесуальному кодексі Грузії були визначені додаткові правові механізми – у формі захисного та обмежувального припису¹¹⁸. Через рік після прийняття цього закону уряд також схвалив План дій (2007 – 2008 роки)¹¹⁹ і підготував проекти юридичних документів для забезпечення прав жінок, особистої недоторканості і захисту від насильства щодо жінок та домашнього насильства. В законі також визначалася потреба у створенні реабілітаційних центрів для кривдників та відповідне зобов'язання уряду. Однак, поки що ці центри в країні не організовані. В 2012 році домашнє насильство було криміналізоване, і в законодавство внесені відповідні зміни¹²⁰. Грузія підписала та ратифікувала Стамбульську конвенцію (2017 рік) і зобов'язалася гармонізувати своє національне законодавство з вимогами Конвенції, зокрема з вимогами статті 16 щодо програм для кривдників¹²¹.

Програми для кривдників розвинуті в системі тюрем та пробації і дещо меншою мірою в громаді, в секторі НУО.

116 У зв'язку з обмеженістю ресурсів було прийнято рішення спрямувати зусилля на переклад та аналіз тематичного плану, який використовується найчастіше.

117 <https://matsne.gov.ge/en/document/view/26422?publication=18>

118 <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16492?publication=77>

119 https://ge.boell.org/sites/default/files/uploads/2014/01/georgia_enp_ap.pdf

120 <https://police.ge/en/projects/domestic-violence>

121 <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3789678?publication=0>

У контексті пробації, відповідно до Кримінального кодексу, суддя має право зобов'язати кривдника взяти участь в програмі для кривдників тільки у випадку умовного засудження. Цікаво, що чоловіки, визнані особами, які вчинили домашнє насильство, в системі тюрем та пробації, направляються на проходження програм незалежно від того, чи були вони засуджені за домашнє насильство чи за інше кримінальне правопорушення. Така практика вважається хорошою, адже відповідає потребам постраждалих осіб. Однак, стейкхолдери згадували деякі практичні труднощі, здебільшого пов'язані з браком кадрових ресурсів для роботи з усіма засудженими, які того потребують.

Щодо громадських організацій, то асоціація «*Merkuri*» працює переважно з добровільними клієнтами і в меншому обсязі з клієнтами, направленими судом, а мережа «*Anti Violence Network of Georgia*» працює здебільшого з клієнтами, направленими судом.

Хоча країна має досвід проведення програм для кривдників і декілька програм таки існують, єдиний затверджений стандарт роботи з кривдниками ще не розроблений.

Програми для кривдників в системі тюрем та пробації не отримують спеціального фінансування, їх проведення входить до навантаження вже працюючих фахівців. Ця ситуація створює на практиці певні труднощі щодо забезпечення належної чисельності співробітників, на що звернули нашу увагу фахівці. НУО отримують короткострокові кошти за проектами, переважно від міжнародних організацій. Асоціація «*Merkuri*» також отримує муніципальні кошти.

У Грузії впроваджена законодавча база щодо програм для кривдників, яку слід підсилити за рахунок розробки національних стандартів роботи з кривдниками. Передбачені заходи щодо обов'язкової участі в програмах для кривдників не застосовуються по всій країні, а також існує брак доступних програм в громаді.

Служби, які проводять програми для кривдників

Наразі агентство з питань пробації проводить Курс щодо зміни насильницького ставлення та поведінки для осіб, які вчинили домашнє насильство. Цей курс доступний в одинадцяти регіонах Грузії. Програми доступні у 8 тюрмах (заходи в тюрмах були призупинені на деякий час через обмеження, пов'язані з пандемією Covid-19).

Окрім державних відомств, в країні є дві організації, які працюють з кривдниками. Мережа «*Anti-Violence Network of Georgia*» переважно надає послуги кривдникам, щодо яких винесені захисні приписи, в Тбілісі та Гурії. Асоціація «*Merkuri*» проводить програму для кривдників тільки в регіоні Самегрело, зокрема в Зугдіді. Обидві структури є організаціями з підтримки постраждалих осіб, які надають різноманітні послуги жінкам та дітям.

Програму в системі тюрем та пробації проводять психологи та соціальні працівники. Всі нові співробітники Агентства з питань пробації (психологи, соціальні працівники, офіцери пробації) проходять базовий курс, до якого входять такі теми, як ґендерна рівність, ґендерно зумовлене насильство та особливості роботи з кривдниками. Цей курс в системі пробації регламентується відповідно до Закону «Про порядок виконання покарань, не пов'язаних з триманням під вартою, та пробації»¹²². Крім того, за допомогою міжнародних або неурядових організацій та посольств, у разі необхідності підвищення кваліфікації співробітників, плануються навчальні курси та семінари.

Неурядові організації забезпечують підготовку співробітників за рахунок власних ресурсів та підтримки донорів. Їхні співробітники – це також психологи та соціальні працівники.

122 <https://matsne.gov.ge/en/document/view/21610?publication=26>

Програми для кривдників в Грузії доступні в умовах тюремного ув'язнення, пробації та як громадські програми. Однак, у країні діють лише дві громадські програми.

Програма та тематичний план програми

Програма для кривдників в системі тюрем та пробації була впроваджена Міністерством юстиції Грузії і розроблена у співпраці з представниками/-цями ООН Жінки та місцевих неурядових організацій. Після перегляду та оцінки програм інтервенцій для кривдників в Європі Міністерство юстиції дійшло висновку, що для впровадження в Грузії найбільше підходить «Програма інтервенцій для кривдників» (PRIA 2010), розроблена Міністерством внутрішніх справ Іспанії в Головному управлінні пенітенціарної системи.

Існуючі в країні громадські організації розробили власні тематичні плани. Асоціація «*Merkuri*» виконує «психоосвітню програму корекції поведінки для осіб, які вчинили домашнє насильство», а мережа «*Anti-Violence Network of Georgia*» проводить «програму інтервенцій, яка зосереджується на зміні поведінки та ставлення осіб, які вчинили насильство». Обидві організації мають письмове керівництво, в якому описуються тематичні плани їхньої роботи, проте в рамках даного аналізу вони не розглядалися.

Представники програм в Грузії зазначили, що працюють з такими категоріями клієнтів:

ТАБЛИЦЯ 6: КАТЕГОРІЇ КЛІЄНТІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В ГРУЗІЇ (N=12)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Кривдники чоловічої статі	Кривдниця	Правопорушники, що вчинили статеві злочини	Правопорушники, що вчинили зловживання щодо дітей	Насильство в інших відносинах
100%	42%	50%	67%	42%

Всі програми в Грузії працюють з кривдниками чоловічої статі. Деякі з них також приймають кривдниць, зокрема обидві існуючі НУО та деякі служби пробації. Робота з кривдницями в тюрмах не проводиться. Програми з усіх секторів працюють з правопорушниками, що вчинили зловживання щодо дітей, а деякі програми в тюрмах та системі пробації працюють також і з правопорушниками, що вчинили статеві злочини. Хоча представники деяких програм стверджують, що працюють з усіма зазначеними категоріями клієнтів, для жодної з описаних категорій клієнтів не було виявлено спеціальної програми або підходу.

Програми в Грузії працюють з кривдниками чоловічої статі. Робота з іншими видами клієнтів (клієнтки жіночої статі, правопорушники, що вчинили статеві злочини щодо дітей, тощо) проводиться в рамках деяких програм, проте жодні спеціальні підходи або тематичні плани не виявлені.

Співпраця зі службами підтримки постраждалих, контактування з постраждалими та підтримка постраждалих

Представники програм в Грузії описують цей аспект своєї роботи наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 7: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В ГРУЗІЇ (N=12) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Підтримка відсутня	Так, тією самою організацією, спеціальним підрозділом/фахівцем/-чинею, які працюють виключно з постраждалими особами	Так, тією самою організацією, виконавцем програми для кривдників	Так, у рамках партнерства із зовнішньою організацією, яка працює з постраждалими особами	Інший варіант
58%	8%	8%	17%	17%

У більшості проаналізованих програм не передбачене контактування з постраждалими та підтримка постраждалих. Контакткування з постраждалими та підтримка постраждалих не здійснюються в жодній тюрмі. В системі пробації практика роботи різниться. Фахівці, які заявили про наявність цього елемента роботи, зазначили, що ця робота здійснюється за рахунок направлення постраждалих до певних служб підтримки постраждалих в громаді. Цей ключовий елемент роботи, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб, не відзначається в жодному розділі тематичного плану навчального курсу системи пробації. Хоча деякі учасники фокус-груп та місцевий експерт пояснили, що на практиці контактування з постраждалими має місце, видається, що ця практика не має чіткого визначення і не реалізується стандартизованим способом. Представники програм НУО стверджують, що вони контактують з постраждалими особами (наприклад, представники мережі «Anti-Violence Network of Georgia» заявили, що вони роблять це на етапі прийому та під час програми, один раз на місяць). Однак, вони визнають, що відповідні структуровані процедури відсутні.

Контактування з постраждалими особами здебільшого відбувається з метою оцінки ризиків (в 100% програм, в яких передбачене контактування з партнером) та інформування постраждалої про доступні послуги та заходи (80 - 100%), а питання щодо програм для кривдників презентуються у значно меншій частці програм. Наприклад, лише в громадських програмах постраждалу особу інформують про характеристики програми, її зміст та спеціальні методи роботи. Лише в громадських програмах та в одній проаналізованій програмі системи пробації постраждалих інформують про обмеження програм для кривдників.

Співпраця зі службами підтримки постраждалих має місце в громадських програмах та в деяких програмах системи пробації. Видається, що цей аспект роботи слід доопрацювати та стандартизувати.

Оцінка ризиків та управління ризиками

Представники більшості проаналізованих програм Грузії стверджують, що в їхніх програмах оцінюють ризик та користуються інструментами оцінки ризиків (92%). Представники програм в тюрмах заявляють, що в їхніх програмах використовують інструмент SPAPRA¹²³, а фахівці системи пробації зазначають, що користуються інструментом RNA¹²⁴ та SPAPRA. Практика використання інструментів оцінки ризиків в громадських програмах різниться: представники асоціації

123 Spousal/Partner Assault Perpetrator Risk Assessment-SPAPRA [Оцінка ризику вчинення кривдником насильства з боку подружжя/партнера]

124 Risk and Needs Assessment Questionnaire-RNA [Анкета для оцінки ризиків та потреб]

«Mercuri» стверджують, що не використовують їх, а мережа «Anti-Violence Network of Georgia» застосовує в своїй роботі інструменти оцінки ризиків.

ТАБЛИЦЯ 8: ОЦІНКА РИЗИКІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В ГРУЗІЇ (N=12)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Стандартизований порядок оцінки ризиків	Дорожня карта заходів для випадків середньо- або високого ризику	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею у кожному випадку	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею час від часу	Отримання інформації від постраждалої особи для оцінки ризику	Отримання інформації від інших відомств для оцінки ризику
42%	42%	8%	8%	50%	58%

Як можна побачити за даними, отриманими в ході аналізу, точка зору постраждалих осіб не враховується в половині або більш ніж половині програм в Грузії (більшість з них – програми, які проводяться в тюрмах, адже в них не здійснюється контактування з постраждалими особами). В умовах пробації фахівці враховують інформацію, отриману від Міністерства внутрішніх справ, намагаючись компенсувати відсутність інформації безпосередньо від постраждалих осіб¹²⁵. Представники більшості програм для кривдників визнають, що в їхніх програмах немає стандартизованих процедур щодо ризиків (деякі програми в системі тюрем та пробації, всі програми в секторі НУО).

Існуючі інструменти, RNA та SPARA, мають певні недоліки у тому, що стосується проведення належної оцінки ризиків. RNA – це загальний інструмент, не призначений спеціально для випадків насильства з боку інтимного партнера, і в ньому не враховується точка зору постраждалих. SPARA містить перелік деяких фактологічно обґрунтованих факторів ризику, які безпосередньо стосуються домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера, однак цей перелік має бути більш повним (наприклад, не згадуються деякі важливі фактори ризику, як-от насильство з використанням удушення, або деякі фактори уразливості постраждалої особи, як-от вагітність, наявність дітей з інвалідністю або те, що вона його боїться). Як описується у керівництві для системи тюрем та пробації, деякі елементи оцінки ризиків передбачені на етапі прийому (згадується про те, що одним із застосовуваних інструментів можуть бути анкети для оцінки ризиків, також є перелік питань щодо насильства, які слід обговорити). Однак, цей аспект можна поліпшити, зокрема впровадивши навчальні матеріали щодо ризиків в справах про домашнє насильство та детальніше визначивши відповідні процедури. Крім того, слід визначити способи врахування точки зору постраждалих осіб в рамках цієї процедури.

Представники/-ці програм для кривдників в НУО стверджують, що в їхніх програмах немає структурованих та стандартизованих процедур оцінки ризиків, оскільки, на даний момент, вони проводять таку оцінку інтуїтивно, а не фактологічно обґрунтовано.

Такий аспект роботи, як оцінка ризиків та управління ризиками в програмах для кривдників, активно розвивається та поліпшується в Грузії. Подальше доопрацювання слід зосередити на визначенні чітких процедур (зокрема в громадських програмах), поліпшенні існуючих інструментів та визначенні способів врахування точки зору постраждалих осіб в усіх програмах.

125 Інформація, отримана від місцевого експерта в Грузії

Підхід програми

Представники/-ці проаналізованих програм описують застосовуваний у них підхід наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 9: ПІДХІД, ЗАСТОСОВУВАНИЙ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В ГРУЗІЇ (N=12)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Когнітивно-поведінкова терапія	Системний підхід/сімейна терапія	Психодинамічний підхід	Гендерно специфічний/феміністичний підхід	Психосвітній підхід	Конструктивістський та нарративний підхід
75%	8%	8%	67%	92%	0%

Фахівці/-чині описують свої програми здебільшого як психоосвітні та засновані на когнітивно-поведінковому підході, з сильним акцентом на гендерно специфічному / феміністичному підході.

Урахування гендерних аспектів можна побачити у змісті програми в керівництві для системи тюрем та пробації (Законодавчий вісник, 2019 рік), у складі команд виконавців (чоловіки та жінки) та у тому, як розуміється насильство. Основні засади розуміння першопричин насильства передбачають розуміння гендерних стереотипів і питань влади та контролю. Зазначається, що Модуль 3, присвячений гендеру та новій маскулінності, є основним модулем програми, а гендерні аспекти включені до більшості інших тем. Гендерна нерівність вважається першопричиною насильства:

«Патріархальна система створює соціальні, політичні та економічні структури, які виправдовують та закріплюють насильницьке ставлення до жінок як прийнятну форму взаємодії з ними. З цієї точки зору, традиційна гегемонічна маскулінність призводить до поглиблення дискримінаційного ставлення до жінок і всіх проблем, пов'язаних з таким ставленням», -

Законодавчий вісник (2019 рік), стор. 73

Однак, робиться великий наголос на самооцінці чоловіків як на одній з першопричин насильства.

«У випадку низької самооцінки люди почуваються невпевнено і вдаються до насильства, щоб відчувати перевагу над своїм партнером. Ця ситуація призводить до залякування партнерки, що створює приємне відчуття влади, призводить до усвідомлення авторитету і, в свою чергу, підвищує рівень самооцінки (Хіріговен, 2005 рік). Внаслідок підкріплення цього почуття (і в позитивному, і в негативному сенсі) агресор повторюватиме цю поведінку», -

Законодавчий вісник (2019 рік), стор. 56

Дослідження, присвячені взаємозв'язку самооцінки та насильства з боку інтимного партнера, дають різні результати. Декілька досліджень свідчать про наявність зв'язку між самооцінкою та насильством з боку інтимного партнера, більшість з них вказують на негативний взаємозв'язок (тобто, що нижчі рівні самооцінки, то вищі рівні насильства) (Ліла та ін., 2013 рік; Мерфі та ін., 2005 рік, Пападакакі та ін., 2009 рік). Проте, є й дослідження, в яких стверджується, що існує зворотній зв'язок між самооцінкою та вчиненням насильства, тобто підвищена самооцінка пов'язується з підвищеними рівнями насильства. Наприклад, в роботі Лоїназ та ін. (2021 рік) ці питання досліджувалися в тюрмах на прикладі засуджених правопорушників, що вчинили статеві злочини, та чоловіків, що вчинили насильство щодо партнера, і було зроблено висновок про високі рівні самооцінки чоловіків, ув'язнених за насильство.

Більш правдоподібним є твердження про те, що низька самооцінка може відігравати опосередковану роль у насильстві або бути його наслідком (Андерсон, 2002 рік; Берк та ін., 1988 рік; Стіт та Фарлі, 1993 рік). Це припущення також підкріплюється дослідженнями, в яких було встановлено, що підвищення самооцінки під час лікування нічого не каже про насильство в майбутньому (Мерфі та ін., 2005 рік), тобто зменшення обсягів насильства у зв'язку зі зміною самооцінки не зберігається після завершення лікування.

Робота над самооцінкою не вважається основним елементом будь-яких широко визнаних рекомендацій щодо роботи з кривдниками (Рада Європи, 2011 рік; Хестер та Ліллі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік; організація «Respect», 2017 рік). Самооцінка багатьох чоловіків, які використовують насильство, не є низькою. Навпаки, вони відчують свою владу і, як правило, вважають себе ціннішими, ніж їхні партнерки – в їхніх стосунках є значний дисбаланс влади. Багато чоловіків з низькою самооцінкою не поведуться насильницьким чином, для цього необхідно усвідомлювати свою правомочність, наявність права контролювати дії іншої особи. Хоча у випадку деяких чоловіків це може бути одним з важливих факторів (не причиною), які сприяють насильству, якщо зробити це питання повноцінною складовою програми, призначеної для всіх чоловіків, це може призвести до ще більшого розширення влади кривдників у відносинах, де вже і без того наявний дисбаланс влади.

В існуючих тематичних планах для системи тюрем та пробації розглядаються питання насильства, видів та динаміки насильства. Однак, вони досліджуються дуже обережно. Безпосередньо про насильство йдеться лише в модулі 4 (через 2 місяці роботи), і це питання зрідка розглядається на особистому рівні. Видається, що має місце намір нівелювати можливий опір учасників, тому тема насильства вводиться дуже обережно, за допомогою нейтрального, а не особистого змістового наповнення.

«Коли учасникам пропонують навести конкретні приклади з власного минулого, ймовірність опору участі в програмі може підвищуватися. Тому важливо починати з загальних тем і повільно підходити до конкретних проблем», –

Законодавчий вісник (2019 рік), стор. 66

Чоловіки, які проходять програми для кривдників, справді опираються відкритому обговоренню насильства, яке вони вчинили. Вони використовують стратегії мінімізації, заперечення та покладання вини на жертву, щоб захистити себе від усвідомлення в повній мірі своєї поведінки, і робота з опором є непростою задачею. Однак, в програмах для кривдників необхідно знайти рівновагу між спростуванням цих стратегій та подоланням опору і їх підтримкою. Судячи з усього, в існуючих тематичних планах цей аспект слід збалансувати краще.

Постраждали з Грузії, з якими проводилися інтерв'ю, наголошували на поширеності сексуального насильства в країні. З огляду на загальну поширеність сексуального насильства, дуже важливо включити цю тему до існуючої програми для кривдників. Тематичний план, що використовується в системі тюрем та пробації, слід розширити, включивши до нього цей аспект.

У роботі програм в Грузії застосовується психоосвітній та когнітивно-поведінковий підхід і водночас враховуються ґендерні аспекти. Тематичний план для системи тюрем та пробації слід переглянути у тій частині, що стосується розуміння низької самооцінки як однієї з першопричин насильства з боку інтимного партнера, оскільки цей аспект може становити додаткові ризики для постраждалих осіб. Тематичний план слід підсилити у тих частинах, що стосуються роботи з опором та безпосередньої роботи з темою насильства, зокрема роботи з темою конкретних форм насильства, наприклад сексуального насильства.

Структура та формат програм

У рамках даного дослідження дані щодо структури програм для кривдників в секторі НУО не отримані. Грузинська програма для системи тюрем та пробації триває 6,5 місяців і складається з таких етапів:

Етап оцінки та мотивації, який триває 2 тижні і передбачає 2 індивідуальні заняття:

- отримання загальної інформації, доступної до проведення оцінки;
- інтерв'ю в цілях оцінки;
- використання анкет та тестів;
- мотивація участі в групі (рекомендації для фахівців).

Етап інтервенцій, який триває 6 місяців і передбачає 25 групових занять.

Етап завершення інтервенцій та огляду, який триває тиждень і передбачає останнє заняття та оглядове заняття. Оглядове заняття проводиться в індивідуальному порядку того ж тижня, на якому завершується групова робота (останнє заняття). Основна мета – оцінити стратегії та навички, напрацьовані під час програми.

Інформації про контрольний етап (на якому кривдників контролюють після завершення програми) в керівництві для системи тюрем та пробації немає.

Більшість програм проводяться як групові, з можливістю проведення індивідуальної роботи. Групова робота не проводиться в декількох тюрмах і в програмі асоціації «*Merkuri*».

Тривалість та структура програми для кривдників в системі тюрем та пробації відповідає хорошим міжнародним практикам. Інформації щодо структури громадських програм недостатньо.

Зміст програм

Представники програм описали основні теми їхньої роботи наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 10: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В ГРУЗІЇ (ВИБІР ВІДПОВІДЕЙ, N = 12) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Гендерні ролі та стереотипи	Влада та контроль з урахуванням гендерних аспектів	Управління гнівом	Самосвідомість, само-рефлексія та вираження емоцій	Батьківство та вплив домашнього насильства на дітей	Визначення насильства/ видів зловживань
100%	92%	92%	92%	75%	67%

У рамках більшості програм розглядається багато тем, при цьому основними темами є гендер та управління емоціями. Темі батьківства та визначення насильства згадуються як основні представниками більшості програм, але рідше, ніж попередньо зазначені теми.

Тематичні плани НУО, які проводять програми для кривдників, не аналізувалися. Аналіз тематичного плану для системи тюрем та пробації свідчить про те, що до цього плану включені десять тем (Законодавчий вісник, 2019 рік):

Тематичний план програми для системи пробації включає десять тем:

- Емоційний інтелект (3 заняття)
- Позитивне мислення та настрої (3 заняття)
- Сучасне визначення гендера та маскулінності (2 заняття)
- Навички самоконтролю та управління гнівом (3 заняття)
- Здатність поставити себе на місце іншої людини: емпатія (3 заняття)
- Коли ми боїмося когось втратити: ревності (3 заняття)
- Протиотрута від психологічного насильства (3 заняття)
- Вирішення проблеми дистанції та налагодження здорових відносин з іншими людьми (2 заняття)
- Міркування щодо неповнолітніх (1 заняття)
- Налагодження відносин в майбутньому (2 заняття)

Тематичний план для системи тюрем та пробації (Законодавчий вісник, 2019 рік) ґрунтується на поглибленні розуміння емоцій і покращенні управління ними завдяки психоосвіті, заохоченню технік управління емоціями і, нарешті, зосередженню на переконаннях, які лежать в основі насильства. Гендер є провідною темою в більшості існуючих модулів, при цьому один модуль присвячений безпосередньо цьому аспекту. Невід'ємною частиною тематичного плану є дослідження та підтримка самооцінки кривдників. Ця практика має теоретичні та практичні наслідки, які слід враховувати, адже вона формує уявлення про те, що причиною насильства є низька самооцінка. Насправді, підвищення самооцінки може призвести до поглиблення існуючої нерівності у владних відносинах і наражати постраждалих на додаткову небезпеку. В існуючому тематичному плані для системи тюрем та пробації приділяється увага дітям та їхній точці зору, але у дуже обмеженому обсязі, лише в рамках одного заняття.

У програмах для кривдників також слід враховувати тему дітей, як у рамках безпосередньої роботи з чоловіками за змістом програми, так і на рівні інтеграції з іншими відомствами в громаді (Хестер та Лілі, 2016 рік; Європейська мережа по роботі з кривдниками, 2018 рік; організація «Respect», 2017 рік). Наразі розробляється багато програм, до яких з декількох причин включаються теми дітей, і в цій сфері потрібно зробити більше. Як зазначається в публікації Алдерсон, Вестмарланд та Келлі (2013 рік)¹²⁶, діти надзвичайно важливі, коли йдеться про домашнє насильство, але часто їм приділяється недостатньо уваги в рамках роботи з кривдниками. Автори дійшли висновку, що позитивні для дітей результати програм для кривдників мають декілька вимірів: зміни, що відбуваються з батьком та йдуть на користь дітям (через зупинення або зменшення насильства з боку інтимного партнера), зміни у відносинах дитина-батько (поліпшення відносин завдяки поліпшенню навичок виховання дітей) і зміни функціонування дитини (емоційне функціонування, когнітивне функціонування тощо). В публікації Алдерсон, Вестмарланд та Келлі (2015 рік) зроблено висновок про поліпшення виховного стилю чоловіків, які брали участь в програмі, про приділення більшої уваги дітям, спілкуванню та іграм з ними, а також про підвищення обізнаності щодо страхів та тривоги дітей, пов'язаних з насильством з боку інтимного партнера.

Діти та їхнє благополуччя часто є основним внутрішнім мотивуючим фактором, який підтримує чоловіків у процесі змін (Ді Наполі та ін., 2019 рік)¹²⁷. В публікації Гендерсон та Ареан (2004 рік, стор. 13)¹²⁸ зазначається: **«Багатьом чоловікам, здається, легше розвинути емпатію, визнати шкоду та взяти на себе відповідальність за насильство щодо їхніх дітей, ніж щодо їхніх партнерів. Якщо чоловіки, які беруть участь в програмах інтервенцій для кривдників, зрозуміють руйнівні ефекти вчинюваного ними насильства для дітей, навіть якщо ті не зазнають жорстокого поводження, це може бути потужним мотивуючим стимулом для відмови від насильницької поведінки»**.

Більшість програм в Європі мають спеціальні теми, присвячені дітям та ролі батька; водночас протягом лікування (корекції) в рамках таких програм застосовується підхід, орієнтований на потреби дітей, наприклад в норвезькій програмі «Alternative to Violence» (Хеннінг, 2020 рік) та в акредитованих організацією «Respect» програмах для кривдників у Великій Британії (2018 рік). В деяких програмах розроблені спеціалізовані курси для батьків, які здійснюють насильство щодо інтимного/-ї партнера/-ки (наприклад, програма «SAM» в Італії або тематичний план «Розгляд теми батьківства з чоловіками-кривдниками» в США); багато з цих курсів проходять оцінку і демонструють суттєві позитивні результати, як-от програма «Caring Dads» (Хеннінг, 2020 рік). Модель Уряду Шотландії, Каледонська модель, передбачає наявність програми для дітей, яка пов'язана з програмою для кривдників та програмою для жінок¹²⁹.

Тематичний план для системи тюрем та пробації в Грузії, видається, включає багато основних елементів роботи. Однак, деякі теми слід збалансувати краще, щоб більше уваги приділялося безпосередній роботі над темою насильства і темою дітей, а також підходу, орієнтованому на потреби дитини, а темі самооцінки кривдників уваги слід приділяти менше. Тематичні плани НУО слід проаналізувати більш докладно.

126 Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013). The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programmes. *Child Abuse Review*, 22(3), 182-193. [С. Алдерсон, Н. Вестмарланд та Л. Келлі та інші (2013). Необхідність у відповідальності та підтримці дітей чоловіків - учасників програм для кривдників, які вчиняють домашнє насильство. Видання "Child Abuse Review", 22(3), 182-193]

127 Di Napoli, I., Procentese, F., Carnevale, S., Esposito, C., & Arcidiacono, C. (2019). Ending intimate partner violence (IPV) and locating men at stake: An ecological approach. *International journal of environmental research and public health*, 16(9), 1652 [І. Ді Наполі, Ф. Просентезе, С. Карневале, Ч. Еспозіто та К. Арсідіаконо (2019 рік). Припинення насильства з боку інтимного партнера та виявлення відповідних чоловіків: екологічний підхід. Видання «International Journal of Environmental Research and Public Health», 16(9), 1652].

128 Henderson, A. F., & Areal, J. C. (2004). *Fathering After Violence: Curriculum Guidelines and Tools for Batterer Intervention Programmes* [Е. Ф. Гендерсон та Х. К. Ареан (2004 рік). Бути батьком після насильства: рекомендації щодо тематичного плану та інформаційно-методичні посібники для програм інтервенцій для кривдників]. Доступ за адресою: http://www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/Children_and_Families/FAV%20Guidelines%202011.pdf

129 Докладніше у розділі 4 цього документа

МОЛДОВА

Дослідження в Молдові включало кабінетне дослідження, анкети та фокус-групи для представників програм для кривдників і служб підтримки постраждалих, а також інтерв'ю з кривдницями-постраждалими¹³⁰. В ході дослідження був переказаний та проаналізований тематичний план програми для фахівців, що працюють з особами, які вчинили домашнє насильство (Бодруг-Лунгу та ін., 2017 рік)¹³¹. Ця програма застосовується по всій країні.

Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників

У Молдові впроваджена законодавча база щодо програм для кривдників. Домашнє насильство криміналізоване¹³², Стамбульська конвенція ратифікована¹³³. В статті 15 Закону №45 «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачається, що одним із засобів захисту, що його може застосувати суд, є накладання обов'язку на кривдника пройти спеціальну програму лікування (корекції) або консультивання з метою припинення насильницької поведінки¹³⁴. Крім того, Рішенням Уряду №496 затверджено Типове положення про центри консультивання для сімейних агресорів і мінімальні стандарти якості¹³⁵. Про додатковий розвиток програм для кривдників йдеться в Національній стратегії запобігання та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству (2018 – 2023 роки)¹³⁶. Інформація щодо того, як часто суди застосовують такі заходи, як направлення на проходження програм для кривдників, відсутня.

У Молдові програми для кривдників проводять НУО і в системі тюрем та пробації. В більшості програм працюють з кривдниками, що їх направили суди (65%, за даними цього аналізу). Крім того, інші інституції, наприклад поліція, служби для жертв та служби захисту дітей, можуть рекомендувати кривдникам пройти програму. До програм приймаються клієнти, які приходять добровільно, але вони становлять невелику частку загальної кількості клієнтів (близько 10% в даному дослідженні).

Програми в системі тюрем та пробації фінансуються за рахунок стабільних державних фондів. За інформацією, зібраною у рамках цього дослідження, НУО покладаються на короткострокове проектне фінансування, яке отримують від міжнародних донорів, а не від держави.

У Молдові впроваджена законодавча база щодо програм для кривдників. Проте, інформація щодо того, як часто суди застосовують такі заходи, як направлення на проходження програм для кривдників, відсутня.

130 Постраждали від домашнього насильства, які вчинили насильство щодо своїх партнерів і були прийняті до програм як кривдники.

131 Bodrug-Lungu Valentina, Grădinaru Ina, Gorceag Lilia, Sîrbu Simion, Bojenco Diana, Triboi Ina. Training manual for specialists in working with family aggressors. Developed within the project funded by the OAK Foundation, 2017 [Валентина Бодруг-Лунгу, Іна Градінару, Лілія Горцеаг, Сіміон Сірбу, Діана Боженко, Іна Трібой. Навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з сімейними агресорами. Розроблено в рамках проекту, фінансованого фондом ОАК, 2017 рік].

132 Criminal Code of the Republic of Moldova, article 201/1 [Кримінальний кодекс Республіки Молдова, стаття 201/1], https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130983&lang=ro#

133 <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=210>

134 Law no. 45 (2007) "On preventing and combating domestic violence", Art. 15, paragraph (1) item h) [Закон №45 (2007 рік) «Про запобігання та протидію домашньому насильству», стаття 15, пункт (1), підпункт h)], доступ за посиланням: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122822&lang=ro#

135 Annex 2 of the Government Decision no. 496 regarding the minimum quality standards for services provided within the Assistance and Counselling Centre for Family Aggressors from June 30, 2014, Chapter II, Section 2, Standard II - Admission [Додаток 2 Рішення Уряду №496 щодо мінімальних стандартів якості послуг, які надаються в центрах допомоги та консультивання для сімейних агресорів від 30 червня 2014 року, Глава II, Розділ 2, Стандарт II - Прийом], доступ за посиланням: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro

136 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128809&lang=ro#

Служби, які проводять програми для кривдників

Програми для кривдників в Молдові проводяться в системі пробації (в 38 офісах по всій країні), в тюрмах (18 підрозділів по всій країні) та в громаді (проводяться НУО). На даний момент, існує чотири НУО, які розпочали проведення програм для кривдників на базі Центрів для сімейних агресорів. Це: НУО «*Artemida*», НУО «*CNFACEM*», НУО «*Raza increderei*» та НУО «*Stimulus*», які здебільшого є організаціями підтримки постраждалих, що організували програми для кривдників як окрему послугу.

Програми для кривдників у Молдові переважно проводяться в системі тюрем та пробації. Громадські програми є менш поширеними і проводяться лише в чотирьох НУО у країні.

Програма та тематичний план програми

Всі програми для кривдників в Молдові – в системі пробації, в тюрмах та в громаді – використовують в своїй роботі один і той самий тематичний план (Бодруг-Лунгу та ін., 2017 рік).

Цільові групи програми

Існуючий в Молдові тематичний план призначений для чоловіків-кривдників, які використовують насильство у стосунках з інтимними партнерами. Представники програм, які брали участь у цьому аналізі, заявили, що в їхніх програмах працюють з різними категоріями клієнтів.

ТАБЛИЦЯ 11: КАТЕГОРІЇ КЛІЄНТІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В МОЛДОВІ (N=17)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Кривдники чоловічої статі	Кривдниця	Правопорушники, що вчинили статеві злочини	Правопорушники, що вчинили зловживання щодо дітей	Насильство в інших відносинах
82%	59%	53%	29%	29%

Представники більшості програм заявляють, що працюють з особами чоловічої статі, які вчинили насильство. Крім того, в багатьох програмах працюють з кривдницями, хоча спеціалізованої програми для цієї категорії клієнтів немає. Фахівці заявили, що для їхньої роботи цей момент становить проблему, оскільки до них направляють кривдниць. Представники половини програм, які взяли участь в аналізі, заявили, що в їхніх програмах працюють з правопорушниками, що вчинили статеві злочини. В тюрмах Молдови є програма, яка називається «Програма для зміни поведінки після сексуального нападу», і це єдина виявлена в регіоні спеціалізована програма для цільової групи «Правопорушники, що вчинили статеві злочини». У рамках цього дослідження не зібрані жодні додаткові деталі щодо цієї програми.

Існуюча програма призначена для чоловіків, які використовують насильство у сімейних стосунках. В Молдові є спеціалізована програма для правопорушників, що вчинили статеві злочини, яка застосовується в тюрмах. Це єдина така програма, виявлена в регіоні. Робота з іншими видами клієнтів (наприклад, з кривдницями) проводиться без застосування спеціального підходу або тематичного плану.

Структура та формат програм

В структурі програми передбачено 3 етапи:

1. Індивідуальна робота – етап оцінки (5 занять);
2. Групова робота;
3. Оцінка проведеної роботи.

Тривалість лікування (корекції) відрізняється залежно від програми. Представники більшості програм заявили, що працюють з кривдниками до 13 тижнів (59%), деяких програм – від 14 до 26 тижнів (24%), і декількох програм – від 27 до 52 тижнів або більше (17%). Як повідомив місцевий експерт в Молдові, причина такої різної тривалості лікування полягає в особливостях роботи служби пробації. Кривдники в системі пробації часто відмовляються брати участь в програмі або кидають її, тому їх направляють на проходження інших, коротших програм, які не призначені спеціально для протидії домашньому насильству. Ця сфера потребує поліпшення, адже **в більшості служб пробації проводяться короткострокові інтервенції для кривдників, не призначені спеціально для протидії домашньому насильству**. Слід відзначити, що за наявності вибору, ймовірно, всі кривдники хотіли би проходити коротку програму, але, скоріше за все, це не піде їм на користь, і захист постраждалих не буде забезпечено.

Представники всіх проаналізованих програм заявляють, що в їхніх програмах проводиться групове консультування відповідно до національного тематичного плану, яке передбачає відкриті і закриті групи, та індивідуальна робота (100%).

У Молдові передбачена структура та формат існуючої програми для кривдників. Однак, виявлена в системі пробації практика, за якої кривдників направляють на проходження коротших інтервенцій, не призначених спеціально для протидії домашньому насильству, є предметом занепокоєння, і її слід поліпшити.

Співпраця між програмами для кривдників та суб'єктами з питань контактування з постраждалими та підтримки постраждалих

В національному тематичному плані чітко зазначається, що програми для кривдників мають тісно співпрацювати зі службами підтримки постраждалих і надавати пріоритетне значення безпеці постраждалих осіб. Така співпраця описується як постійна діяльність, яка має місце на всіх етапах програми (оцінка, групова робота, оцінка проведеної роботи). В тематичному плані не наводиться структура того, як має виглядати така співпраця і якими мають бути пов'язані з нею процедури.

Однак, у більшості проаналізованих програм для кривдників в Молдові не передбачене контактування з постраждалими та підтримка постраждалих.

ТАБЛИЦЯ 12: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В МОЛДОВІ (N=17) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Підтримка відсутня	Так, тією самою організацією, спеціальним підрозділом/фахівцем/-чиною, які працюють виключно з постраждалими особами	Так, тією самою організацією, виконавцем/-ицею програми для кривдників	Так, у рамках партнерства із зовнішньою організацією, яка працює з постраждалими особами	Інший варіант
71%	29%	0%	6%	0%

У програмах в системі тюрем та пробації цей компонент не передбачений. Хоча цей елемент є невід’ємною частиною тематичного плану, що застосовують ці інституції, процедури, які сприяли б його виконанню на практиці, відсутні. В усіх програмах в секторі НУО має місце контактування з партнеркою і підтримка партнерки, їх забезпечує спеціалізований підрозділ тієї самої організації, що проводить програму для кривдників. Мета контактування з постраждалою особою – надати їй необхідну інформацію та підтримку, а також інформацію про програму та її обмеження.

Представники/-ці служб підтримки постраждалих, які брали участь в цьому аналізі, зазначили, що вони не співпрацюють з програмами для кривдників (50%) або що вони співпрацюють на більш загальному рівні щодо питань, пов’язаних з домашнім насильством (25%). Про співпрацю, яка відбувається в контексті роботи з кривдниками, згадали представники 25% проаналізованих служб підтримки постраждалих.

Хоча питання контактування з постраждалими та підтримки постраждалих визначено в національному тематичному плані, ця діяльність не впроваджена в умовах тюремного ув’язнення та пробації, і цей момент потребує поліпшення. Цей основний аспект роботи, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих осіб, видається, впроваджений в громадських програмах.

Оцінка ризиків та управління ризиками

В національному тематичному плані не розглядаються конкретно питання оцінки ризиків та управління ризиками. Цей аспект не описаний теоретично, і вказівки щодо його виконання на практиці також не передбачені. Наприклад, коли описується етап оцінки (етап індивідуальної роботи), питання щодо того, як мотивувати кривдника, підготувати його для групової роботи, та аналогічні питання представлені, а аспекти щодо ризику не розкриті.

Судячи з усього, процедури щодо оцінки ризиків в контексті роботи з кривдниками не стандартизовані повною мірою.

ТАБЛИЦЯ 13: ОЦІНКА РИЗИКІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В МОЛДОВІ (N=17) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Стандартизований порядок оцінки ризиків	Дорожня карта заходів для випадків середньо- або високого ризику	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею у кожному випадку	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею час від часу	Отримання інформації від постраждалої особи для оцінки ризику	Отримання інформації від інших відомств для оцінки ризику
53%	12%	12%	18%	12%	29%

Представники/-ці більшості програм заявляють, що в їхніх програмах є стандартизовані процедури проведення оцінки ризиків. Відомості постраждалих осіб збирають лише в 18% проаналізованих програм або менше, в кожному випадку, час від часу або безпосередньо. Представники/-ці більшості програм заявляють, що в їхніх програмах використовуються інструменти оцінки ризиків, а в 44% програм не застосовуються такі інструменти. Представники/-ці більшості НУО (3 з 4 НУО), а також половини служб в системі тюрем та пробації (6 з 12) заявляють, що використовують інструменти оцінки ризиків.

Фахівці/-чині з системи тюрем та пробації зазначили, що вони використовують модель «Ризик – потреби – реагування», яка не призначена спеціально для осіб, які вчинили домашнє насильство або насильство щодо інтимної партнерки (ця модель зосереджується на правопорушниках загалом). Також вони зазначили, що використовують «психологічне тестування на агресію», «психологічну оцінку» та «Анкету для комплексної оцінки. Тест на визначення рівня агресії». Судячи з усього, в умовах тюремного ув'язнення та пробації не застосовуються стандартизовані інструменти оцінки ризиків. В програмах в секторі НУО використовується інструмент комплексної оцінки ризиків, спеціально призначений для відповідної категорії клієнтів, який включає важливі фактори ризику¹³⁷.

Оцінка ризиків та управління ризиками в контексті програм для кривдників є тією сферою роботи в країні, яку слід поліпшити, особливо в умовах тюремного ув'язнення та пробації. Цей аспект в існуючому тематичному плані роботи з кривдниками, який застосовується по всій країні, можна вдосконалити.

Підхід програми

Застосовуваний по всій країні тематичний план ґрунтується на Дулутській моделі. В ньому зазначається, що безпека та благополуччя постраждалих мають пріоритетне значення в процесі роботи з кривдниками.

«Ми маємо проявляти гнучкість у тому, що стосується організації інтервенції, і зосереджуватися радше на тому, як вона впливає на жінок, що зазнали зловживань, аніж на тому, як вона допомагає змінюватися чоловікам», –

Бодруг-Лунгу та ін. (2017 рік), стор. 37

Насильство розуміється через призму влади та контролю, і ці аспекти інтегровані до підготовки фахівців та до роботи з чоловіками. Також відзначається, що метою інтервенції є не розбудова навичок, а зміна переконань, які сприяють насильству:

«Під час інтервенції ми зосереджуємося на тому, щоб допомогти чоловікам змінити їхні переконання, а не набути певних навичок, оскільки їхні партнерки можуть опинитися під загрозою, коли нові навички не працюватимуть, «як годиться». Наприклад, коли чоловік каже своїй партнерці, що вона витрачає забагато грошей, він робить це тому, що вважає, що завжди правий, що вона не знає, як поводитися з грошима, і що саме він вирішує, як витратити їхні заробітки. Чоловік, який зберігає такі переконання, не зможе користуватися новими навичками, що їх запропонував виконавець, поки не змінить свої базові переконання», –

Бодруг-Лунгу та ін. (2017 рік), стор. 37

137 Аналізувався документ «Chestionar de identificare a cazului de violență în familie» [Анкета на виявлення випадку домашнього насильства]. Важливо відзначити, що офіційного перекладу цього документа англійською мовою не було і використовувався неофіційний переклад, що може позначатися на повноті розуміння документа.

Фахівці, які брали участь в аналізі, описали основний застосований ними підхід наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 14: ПІДХІД, ЗАСТОСОВУВАНИЙ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В МОЛДОВІ (N=17) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Когнітивно-поведінкова терапія	Системний підхід/сімейна терапія	Психодинамічний підхід	Гендерно специфічний/феміністичний підхід	Психоосвітній підхід	Конструктивістський та нарративний підхід
88%	0%	12%	0%	35%	12%

Фахівці/-чині описують свої програми здебільшого як когнітивно-поведінкові та психоосвітні. Цікаво, що в жодній програмі виконувану роботу не вважають гендерно специфічною / феміністичною, хоча в тематичному плані виявлено багато елементів роботи, в яких враховуються гендерні аспекти (те, як розуміється насильство, команди виконавців, до складу яких входять чоловіки та жінки, робота з кривдниками над питаннями маскулінності тощо).

Програми в Молдові зосереджені на забезпеченні безпеки постраждалих осіб, і в них враховуються гендерні аспекти, а в роботі в рамках програм застосовується потужний когнітивно-поведінковий підхід.

Зміст програм

Програми в Молдові охоплюють широкий спектр тем у своїй роботі. В прийнятих національних стандартах¹³⁸ визначається декілька основних тем, які слід розглядати у рамках роботи з кривдниками: розуміння явища домашнього насильства, маскулінність-фемінінність, управління гнівом, самоконтроль та відповідальність, процес вчинення насильства, комунікація та розв'язання конфліктів, а також налагодження здорових відносин в сім'ї.

Представники проаналізованих програм описали зміст їхньої роботи наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 15: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В МОЛДОВІ (ВИБІР ВІДПОВІДЕЙ, N = 17) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Відповідальність за насильницьку поведінку	Наслідки домашнього насильства/емпатія до постраждалих осіб	Визначення насильства	Батьківство	Реконструкція насильницьких дій	Управління гнівом
100%	94%	94%	65%	65%	76%

У більшості програм розглядається чимало тем, зокрема відповідальність, наслідки насильства, робота над батьківськими навичками, і приділяється увага насильницьким актам. Має місце зосередженість на самому насильстві, що також видно в існуючому тематичному плані.

138 Government Decision no. 496 regarding the minimum quality standards for services provided within the Assistance and Counselling Centre for Family Aggressors Admission [Рішення Уряду №496 щодо мінімальних стандартів якості послуг, які надаються в центрах допомоги та консультування для сімейних агресорів], доступ за посиланням: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=64111&lang=ro

У тематичному плані, який використовується в Молдові, визначається десять модулів (Бодруг-Лунгу та ін., 2017 рік):

- Модуль I. Недопущення насильства
- Модуль II. Незагрозлива поведінка
- Модуль III. Повага
- Модуль IV. Довіра та підтримка
- Модуль V. Чесність та відповідальність
- Модуль VI. Батьківський обов'язок
- Модуль VII. Спільний обов'язок
- Модуль VIII. Економічне партнерство
- Модуль IX. Сексуальна повага
- Модуль X. Обговорення та справедливість

Назви модулів є позитивними, однак від першого заняття вони зосереджуються на питанні насильства, яке опрацьовується безпосередньо на всіх етапах програми. Всі види насильства розглядаються та досліджуються детально, зокрема на особистому рівні. В програмі не розглядається питання кібернасильства. В усіх модулях та заняттях велика увага приділяється ґендерним аспектам, які враховуються під час розгляду всіх передбачених в них тем.

Зміст програм для кривдників охоплює всі основні елементи роботи, в ньому враховуються ґендерні аспекти, має місце чітка зосередженість на питаннях насильства, мотивації кривдників та зміні ґендерних стереотипів. Зміст програм можна вдосконалити, включивши до нього нові форми насильства та форми насильства, що набувають поширеності, наприклад кібернасильство.

УКРАЇНА

Із вторгненням в Україну обставини в країні змінилися кардинально. У той час, як ми отримуємо повідомлення про збільшення обсягів насильства в усіх формах, зокрема сексуального та ґендерно зумовленого насильства, структури, створені для забезпечення безпеки та захисту постраждалих осіб і притягнення кривдників до відповідальності, мають обмежені спроможності для надання послуг або лишаються заблокованими на окупованих територіях. Ця ситуація матиме тривалі тяжкі наслідки для суспільства, включаючи такий аспект, як ґендерно зумовлене насильство та домашнє насильство. З цих причин аналіз програм в Україні зосереджується на розумінні сильних сторін та прогалин, пов'язаних з програмами для кривдників, і ґрунтується на припущенні про те, що рекомендації можуть бути виконані після війни. З урахуванням підвищення ризиків домашнього насильства та ґендерно зумовленого насильства в країні внаслідок війни, цьому конкретному контексту буде приділено особливу увагу.

Аналіз програм для кривдників в Україні ґрунтується на кабінетному дослідженні та отриманні інформації від програм для кривдників та служб підтримки постраждалих за допомогою анкет. Провести фокус-групи з фахівцями та інтерв'ю з постраждалими і кривдниками було неможливо внаслідок вторгнення Російської Федерації, яке розпочалося під час дослідження. Цей момент може вплинути на формування висновків щодо того, як певні аспекти програм для кривдників застосовуються на практиці.

Структурні елементи, пов'язані з програмами для кривдників

Нормативно-правова база та направлення

Стамбульська конвенція була ратифікована в Україні у червні 2022 року¹³⁹. Нормативно-правова база щодо виконання програм для кривдників в Україні є комплексною та визначається в контексті цивільного та кримінального законодавства.

У Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (стаття 28) направлення на проходження програми для кривдників визначається як один із заходів захисту, що його застосовує суд¹⁴⁰. Кривдники можуть бути направлені на проходження програм на строк від 3 до 12 місяців, а суб'єктами, відповідальними за виконання програм, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Національна програма була затверджена Наказом Міністерства соціальної політики №1434 від жовтня 2018 року¹⁴¹. Зміни до цієї програми були внесені згідно з Наказом Міністерства соціальної політики №588¹⁴².

У Кримінальному кодексі України (стаття 91.1) та Кримінальному процесуальному кодексі України (стаття 194) визначається, що засуджені, а також підозрювані особи можуть бути направлені на проходження програм для кривдників за рішенням суду¹⁴³.

Більшість програм, проаналізованих у цьому дослідженні, (74%) працюють з клієнтами, направленими судами. Такі клієнти становлять більшість від загальної кількості клієнтів, з якими вони працюють. Представники програм зазначають, що до них потрапляють клієнти за іншими направленнями (37%), переважно з центрів соціальної роботи. Участь цих клієнтів не є обов'язковою. Крім того, більшість проаналізованих програм працюють з добровільними клієнтами (74%), але їх частка серед клієнтів програм є найменшою (20%). В рекомендаціях щодо виконання статті 16 Стамбульської конвенції, які містяться в публікації Хестер та Ліллі (2016 рік), зазначається, що програмам слід диверсифікувати маршрути направлення і заохочувати як обов'язкові, так і добровільні маршрути. До програм в Україні, судячи з усього, можна потрапити різними шляхами.

Уключення програм для кривдників до складу і кримінальних, і цивільних проваджень є запорукою того, що кривдники, які стикаються з різними ланками системи, будуть притягнуті до відповідальності та направлені на проходження програм. Те, що направлення на проходження програм для кривдників визначається як один із заходів захисту, дозволяє направляти кривдників до таких програм своєчасно, невдовзі після вчинення акту насильства (або загрози вчинення), що ефективно, оскільки сприяє своєчасному забезпеченню захисту постраждалих. Однак, тривалість застосовуваного заходу захисту (3 - 12 місяців) не відповідає тривалості програми, а також часу, необхідному для підтримки змістовних змін. Замість надання такого широкого діапазону тривалості даного заходу, визначення його як 12-місячного строку для всіх кривдників забезпечило б вищу якість роботи та ефект від застосованого заходу. Аналогічна проблема виявлена в ході кримінальних проваджень. Хоча існують певні розбіжності щодо тривалості заходів покарання у різних законодавчих актах (Аміреджибі та ін., 2021 рік)¹⁴⁴, тривалість в обох законодавчих актах замала для забезпечення бажаного ефекту такого покарання і має бути подовжена до 12 місяців.

Існуюча в Україні нормативно-правова база є комплексною. Тим не менш, необхідно поліпшити реалізацію цієї існуючої законодавчої бази на практиці. В нещодавній оцінці механізму реагування на дії кривдників в Україні (Аміреджибі та ін., 2021 рік) зроблено висновок про наявність проблем з виконанням Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема у

139 <https://www.coe.int/fr/web/kyiv/-/combatting-violence-against-women-in-ukraine-ratification-of-the-istanbul-convention-and-beyond>

140 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

141 Наказ Міністерства соціальної політики №1434 від 01.10.2018 «Про затвердження Типової програми для кривдників», доступ за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>.

142 Наказ Міністерства соціальної політики №588 від 13.10.2021, доступ за адресою: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1621-21#n97>

143 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

144 Amirejibi et al. (2021). Assessment of the National Perpetrators' Response Mechanism in Ukraine. Koroliuk Consulting [Аміреджибі та ін. (2021 рік). Огляд механізму реагування на дії кривдників в Україні. Компанія «Koroliuk Consulting»]

тому, що стосується повідомлення кривдників про направлення на проходження програми (строки та методи не визначені). Крім того, показники направлень є різними у різних регіонах країни, тому існують регіони, в яких видається недостатньо направлень. Відповідно до даних, зібраних у рамках цього дослідження, вищі показники направлень виявлені в Харкові, Луганській області, Миколаєві, Дарницькому та Святошинському районах Києва, місті Нетішин Хмельницької області. Цікаво, що існуюча кількість направлень судами є різною навіть в межах Києва: в деяких районах суди, судячи з усього, активно приймають відповідні рішення, а в інших ні.

Недостатня кількість направлень може бути пов'язана також із загальною кількістю кривдників, яких охоплюють програми. Комплексні дані щодо кількості виданих рішень про застосування заходів захисту у вигляді обов'язкового проходження програми для кривдників або про аналогічні кримінальні санкції відсутні. Відповідно до даних, зібраних у рамках цього дослідження, більшість програм (79%) є доволі невеликими і працюють з менш ніж 25 кривдниками на рік.

В Україні впроваджена законодавча база щодо програм для кривдників, яка охоплює цивільний та кримінальний контекст. Подальший розвиток цієї законодавчої бази слід зосередити на ініціації змін, які дозволять забезпечити вищу ефективність застосовуваних заходів (тривалість заходів та покарань, визначення строків для запису до програми після рішення про відповідний захід тощо) та їхню ширшу реалізацію на практиці.

Фінансування

Представники/-ці програм для кривдників, які зібралися разом у рамках цього аналізу, стверджують, що їхні програми здебільшого фінансуються державою (84%) на державному, регіональному або місцевому рівні. Представники/-ці більшості програм (74%) зазначають, що обсяг цих коштів є постійним. Стабільне фінансування є одним з ключових аспектів сталості результатів програм для кривдників та їхнього виконання по всій країні.

Однак, є деякі ознаки того, що існуючого фінансування недостатньо і що слід збільшити його обсяг та планувати більш ретельно. У багатьох випадках виконання програм для кривдників забезпечують вже існуючі в країні соціальні служби, до фронту робіт яких просто додаються ці програми (без виділення додаткових ресурсів). Це призводить до того, що програми для кривдників виконують ті самі організації, заклади і фахівці/-чині, які працюють з іншими клієнтами, наприклад з постраждалими від насильства (Аміреджибі та ін., 2021 рік), що викликає занепокоєння.

До того ж, у нещодавній оцінці виявлено велику плінність фахівців/-чинь (Аміреджибі та ін., 2021 рік), що є перешкодою для стабільного надання послуги. Фахівці, залучені до цього дослідження, також згадували цей момент, пов'язуючи його з низьким рівнем заробітної плати у секторі соціального забезпечення.

У рамках даного аналізу була виявлена одна багатообіцяюча практика у Львівській області: обласна державна адміністрація надала підтримку місцевій НУО для проведення програми для кривдників як спеціалізованої послуги, уможлививши виділення окремого місця для цієї діяльності та відповідних кадрових і технічних ресурсів.

Здебільшого програми для кривдників входять до роботи існуючих в країні служб. В більшості випадків для програм для кривдників не передбачені спеціальні кошти, тому такі програми виконуються як додаткові елементи існуючих видів діяльності соціальних служб. Така практика призводить до суворих обмежень під час виконання програм для кривдників, порівняно з міжнародними стандартами та безпечною практикою (наприклад, послуги для кривдників та постраждалих надаються в одних і тих самих закладах).

Служби, які проводять програми для кривдників

Відповідно до даних, зібраних у рамках цього дослідження, програми для кривдників існують лише в громаді і виконуються державними відомствами або НУО. В тюрмах та системі пробації не існує спеціальних програм для осіб, які вчинили домашнє насильство, хоча представники цих структур висловили зацікавленість у розробці такого різновиду програм¹⁴⁵.

Потенційні виконавці програм для кривдників не визначені конкретно в жодному акті. В Законі «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначаються загальні та спеціалізовані надавачі послуг, що також можна застосувати по відношенню до служб для кривдників. Такими надавачами послуг можуть бути підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги та мають належну підготовку.

В Україні наявна широка мережа програм для кривдників. У рамках цього аналізу виявлено 19 діючих програм для кривдників. У переважній більшості надавачами послуг є державні соціальні служби (79%), які виконують роботу і за іншими напрямками діяльності (наприклад, надають підтримку постраждалим особам), а також декілька НУО (21%).

Програми для кривдників існують в громаді і переважно виконуються соціальними службами, які вже залучені до інших видів діяльності. Спеціалізованих програм в тюрмах та системі пробації не існує.

У Методичному посібнику (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік) визначається, що фахівцями, які можуть бути залучені до програм для кривдників, можуть бути психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги або психіатри та інші фахівці, які мають досвід роботи з кривдниками і пройшли підготовку для виконання програм. Також перераховуються навички та компетенції для цієї роботи, зокрема: обізнаність з проблемою домашнього насильства, навички здійснення оцінювання та проведення співбесід, навички виконання програм для кривдників, обізнаність з проблемою захисту дітей та допоміжні навички. За результатами аналізу у рамках цього дослідження, більшість фахівців становлять психологи, а на другому місці – соціальні працівники. Цікаво, що представники 58% проаналізованих програм зазначили, що 100% співробітників програм мають інші обов'язки, окрім роботи в програмах для кривдників. Ймовірно, це пов'язано з тим, що в багатьох випадках програми для кривдників є лише додатками до існуючих соціальних служб, а не спеціалізованими службами.

В Україні немає національних стандартів щодо програм для кривдників, в яких би визначалися основні засади їх виконання. Однак, є національна програма, в якій визначаються деякі елементи роботи та робиться спроба гармонізувати виконання програм на практиці¹⁴⁶.

Представники/-ці більшості програм для кривдників, які брали участь у цьому дослідженні, стверджують, що вимірюють результати своєї роботи (74%), здебільшого коли клієнт завершує програму. У якості інструментів для вимірювання результатів в більшості з цих програм використовуються такі: оцінка клієнтів, що її здійснив виконавець за допомогою психологічного опитувальника (53%), самооцінка клієнта за допомогою інтерв'ю (42%) та оцінка постраждалої особи за допомогою інтерв'ю (42%). У меншій кількості випадків наявні опитувальники або переліки запитань для кривдників та постраждалих (до 26% проаналізованих програм).

145 У ході цього аналізу дослідники зв'язувалися з Державною установою «Центр пробації» та Департаментом з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України.

146 Типова програма для кривдників рекомендована та затверджена Наказом Міністерства соціальної політики №1434 від 01.10.2018 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>). Зміни до цієї програми були внесені згідно з Наказом Міністерства соціальної політики №588 13.10.2021 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1621-21#n97>).

Хоча в Україні немає національних стандартів щодо роботи з кривдниками, були зроблені значні кроки для її стандартизації, зокрема була розроблена та затверджена національна програма для кривдників. Судячи з наявних даних, в програмах для кривдників в Україні не проводиться постійна структурована оцінка результатів.

Програма та тематичний план роботи з кривдниками

В Україні існує декілька розроблених тематичних планів програм. Широко застосовується Типова програма для кривдників, затверджена Міністерством соціальної політики¹⁴⁷. Тематичний план для цієї програми був розроблений ОБСЄ та Міністерством соціальної політики і включав комплексний посібник¹⁴⁸ для підготовки та застосування на практиці. Існує ще одна програма під назвою «Комплексна програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення», розроблена Українською фундацією громадського здоров'я за підтримки ООН Жінки, Трестового фонду ООН з викорінення насильства щодо жінок у співпраці з Міністерством соціальної політики (2014 рік)¹⁴⁹. Однак, цей тематичний план не є широко застосовуваним, тому аналізувався лише Методичний посібник (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік). Цей момент є одним з обмежень даного дослідження, адже деякі з проаналізованих програм насправді використовують інший тематичний план. До того ж, оскільки в зв'язку з війною не було можливості провести фокус-групи, деяка інформація щодо того, як тематичні плани застосовуються на практиці, відсутня.

Цільові групи програм – це види клієнтів, які приймаються до програми. За твердженнями представників проаналізованих програм, вони працюють з групами клієнтів, що зазначені нижче.

ТАБЛИЦЯ 16: КАТЕГОРІЇ КЛІЄНТІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ (N=19) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Кривдники чоловічої статі	Кривдниці	Правопорушники, що вчинили статеві злочини	Правопорушники, що вчинили зловживання щодо дітей	Насильство в інших відносинах
95%	79%	31%	63%	16%

Програми переважно працюють з чоловіками, які вчинили насильство, що відповідає потребам на практиці, оскільки більшість кривдників становлять чоловіки. Однак, представники великої частки програм заявляють, що вони працюють з кривдницями (79%) та правопорушниками, що вчинили зловживання щодо дітей (63%). Відповідно до даних, зібраних у рамках цього аналізу, спеціалізовані програми для цих категорій клієнтів відсутні, хоча їх наявність необхідна для проведення якісної роботи. Працюючи з кривдницями, наприклад, необхідно застосовувати специфічний підхід, а під час розробки програми враховувати потенційну можливість віктимізації до вчинення насильства. Аналогічним чином, представники кожної третьої програми (31%) стверджують, що працюють з правопорушниками, що вчинили статеві злочини, хоча у рамках цього аналізу не було виявлено жодної спеціальної програми для цієї цільової групи. Ми припускаємо,

147 Типова програма для кривдників рекомендована та затверджена Наказом Міністерства соціальної політики №1434 від 01.10.2018 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>).

Зміни до цієї програми були внесені згідно з Наказом Міністерства соціальної політики №588 13.10.2021 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1621-21#n97>).

148 Stepaniuk, O. & Melnychenko, O. (2020). Methodological Manual for Professionals Implementing the Standard Perpetrator Programme. Organisation for Security and Co-operation in Europe and Ministry of Social Policy in Ukraine [O. Степанюк та O. Мельниченко (2020 рік). Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників. Організація з безпеки та співробітництва в Європі і Міністерство соціальної політики України]. Доступ за адресою: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/471033.pdf>

149 <http://www.healthright.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Choloviku-----pdf>

що фахівці роблять певні коригування існуючої програми на місцях, щоб зробити її прийнятною для різних клієнтів.

У Методичному посібнику (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік) не міститься чіткого визначення цільових груп кривдників, для яких призначена програма. Аналіз змісту програми (див. розділ, присвячений змісту програми) свідчить про те, що більшість його елементів можна застосовувати для будь-якої категорії кривдників, оскільки вони загальні і не розроблені спеціально для певної категорії (увага приділяється управлінню емоціями та навичкам комунікації). Проте, існує небезпека того, що у зв'язку з описаним узагальненням складно буде усунути першопричини насильства та підтримувати більш довгострокові зміни.

У рамках дослідження була проаналізована ситуація низки клієнтів, колишніх учасників бойових дій, які проходять програми для кривдників в Україні. На момент проведення цього дослідження, що відбувалося до початку війни, в більшості програм не було клієнтів з цієї категорії (47%), а в деяких програмах не володіли інформацією щодо цього аспекту (32%). Для 21% проаналізованих програм колишні учасники бойових дій становили близько 10% загальної кількості клієнтів, з якими вони працюють. З урахуванням поточної ситуації в Україні, ці цифри значно зростуть після війни. На момент проведення аналізу, в більшості програм (80%) не було жодної спеціальної програми або підходу для роботи з цією категорією клієнтів. Представники програм, які зазначили, що використовують спеціальний підхід, розповіли, що вони намагаються адаптувати існуючий тематичний план для цієї цільової групи. Фахівці визнали, що труднощі при роботі з цією категорією клієнтів становлять високі рівні гніву, алкогольна та наркотична залежність, а також ПТСР¹⁵⁰.

«Найскладнішим у роботі з цією категорією людей є те, що учасники не надто зацікавлені в корекційному процесі. Це пояснюється тим, що в минулому гнів вважався корисним почуттям, яке часто допомагало в короткій перспективі, а також тим, що людей направили на проходження програми, оскільки хтось інший (члени сім'ї або суд) вважає, що у них проблеми з гнівом. Це поширена проблема для цієї категорії людей», -

фахівець програми для кривдників, Україна

За результатами нещодавньої оцінки механізму реагування на дії кривдників виявлено потребу у розробці загальнонаціонального механізму, який опікуватиметься проблемою домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера в середовищі колишніх учасників бойових дій (Аміреджибі та ін., 2021 рік). Цей аспект також був справедливо визнаний в Типовій програмі для кривдників (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік), а орієнтований на врахування психологічної травми підхід до протидії домашньому насильству описаний в тематичному плані. Щоб забезпечити реалізацію цього підходу на практиці, цей аспект слід більш ґрунтовно опрацювати в майбутньому.

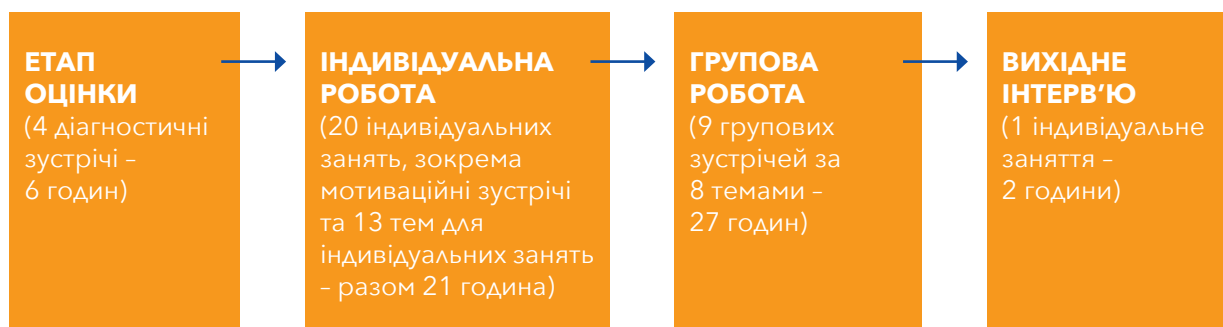
До програм в Україні приймаються різні категорії кривдників (чоловіки, жінки, правопорушники, що вчинили статеві злочини, правопорушники, що вчинили злочини щодо дітей тощо). У процесі подальшого розвитку програм слід підтримати розробку спеціалізованих програм для цих цільових груп.

Після закінчення війни матиме місце нагальна потреба у роботі з колишніми учасниками бойових дій над вирішенням проблем насильства з боку інтимного партнера та домашнього насильства. Хоча підхід, орієнтований на врахування психологічної травми, вважається актуальним у широко використовуваному тематичному плані, спеціальних програм для цієї категорії клієнтів, судячи з усього, в країні не існує, і їх необхідно розробити.

Структура та формат програм

Відповідно до Наказу №588 Міністерства соціальної політики від 2021 року, програми для кривдників мають тривати 56 годин¹⁵¹. Програма має таку структуру:

СХЕМА 2. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ

Тривалість програми є достатньою з точки зору загальної кількості годин і може сприяти більш довгостроковим змінам. Структура програми є цікавою, оскільки у ній поєднується індивідуальна та групова робота з кривдниками. Групові заняття вимагають доволі багато часу (3 години кожне). Цей момент може становити складність для кривдників (щотижня витратити 3 години на групову роботу, а також час, необхідний на проїзд). З іншого боку, слід враховувати, чи достатньо передбаченої кількості групових занять (9 групових занять) для формування ефективної групової динаміки, яка може сприяти змінам, та для максимізації позитивного впливу групової роботи.

Коли йдеться про формат програми, мається на увазі, в якому форматі проводяться програми: у груповому чи індивідуальному. У розділі 4 публікації «Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників» (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік) наводяться варіанти індивідуальної роботи, групової роботи і поєднання індивідуальної та групової роботи.

Представники всіх проаналізованих програм зазначають, що в їхніх програмах проводиться індивідуальна робота, а в 42% програм для кривдників також проводиться групова робота. Ймовірно, це пояснюється недостатньою кількістю чоловіків в програмах, що обмежує можливості формування групи через невелику кількість направлених чоловіків¹⁵².

Програми для кривдників в Україні являють собою структуровані програми, які поєднують індивідуальну та групову роботу. Тривалість та структура програм відповідають хорошим міжнародним практикам. Деякі поліпшення необхідні у тому, що стосується тривалості групових занять та групової роботи.

151 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1621-21#n97>

152 Як зазначив місцевий експерт в Україні, який проводив дослідження на рівні країни.

Співпраця між програмами для кривдників та суб'єктами з питань контактування з постраждалими та підтримки постраждалих

У ході цього аналізу представники/-ці більшості програм для кривдників зазначали, що постраждалі отримують підтримку (84%), здебільшого від спеціальних підрозділів або фахівців/-чинь, які працюють виключно з постраждалими особами. Представники деяких програм зазначили, що підтримка постраждалих забезпечується виконавцем програми для кривдників (в 26% програм) або у рамках партнерства із зовнішніми організаціями (в 21% проаналізованих програм).

ОСОБЛИВОСТІ:

- НУО, які надають підтримку постраждалим, пропонують для постраждалих широкий спектр послуг;
- Одна програма на муніципалітет;
- Інтенсивна співпраця між підрозділами, які працюють зі кривдниками, і підрозділами, які працюють з постраждалими

ДОДАТКОВІ ПЕРЕВАГИ:

- Великий досвід адвокаційної роботи (успішно домоглися внесення деяких поправок до законодавства);
- Робота в сфері первинної профілактики (робота з юнаками та дівчатами, а також хлопцями групи ризику)

ТАБЛИЦЯ 17: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ (N=19) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

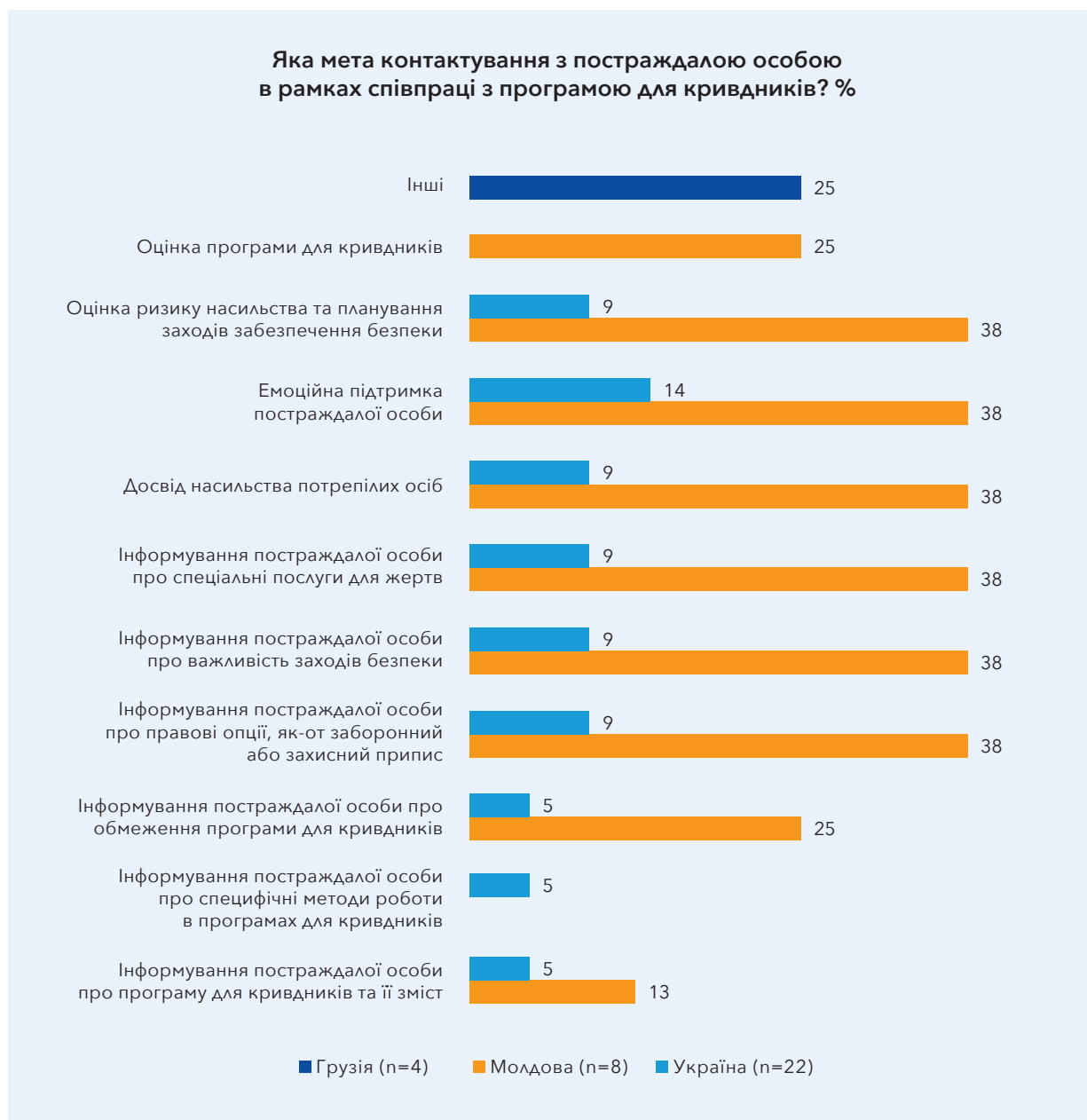
Підтримка відсутня	Так, тією самою організацією, спеціальним підрозділом/фахівцем/-чинєю, які працюють виключно з постраждалими особами	Так, тією самою організацією, виконавцем програми для кривдників	Так, у рамках партнерства із зовнішньою організацією, яка працює з постраждалими особами	Інший варіант
16%	42%	26%	21%	16%

Цей аспект – контактування з партнеркою та підтримка партнерки – не описаний у Методичному посібнику для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік). Тематичні плани переважно присвячені кривдникам та їхнім змінам. Окреслюються деякі елементи роботи, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалої особи, наприклад надання пріоритетного значення потребам постраждалих, зокрема зазначається, що фахівці не можуть працювати з постраждалими та кривдниками одночасно через конфлікт інтересів. У нещодавній оцінці національного механізму реагування на дії кривдників в Україні (Аміреджибі та ін., 2021 рік) відзначено, що ці аспекти рекомендацій Ради Європи не виконані, зокрема відсутня координація між програмами для кривдників та службами підтримки постраждалих, постраждалим не пропонується підтримка і їх не інформують про обмеження та потенційні маніпуляції кривдників під час проходження програм.

Результати даного аналізу свідчать про те, що певні форми підтримки постраждалих осіб в контексті роботи з кривдниками таки існують. Незрозуміло, чи у цих відповідях йдеться про фактичну наявність контактування з постраждалими та їх підтримки, пов'язаної з програмами для кривдників, або ж про наявність загальних служб для постраждалих та співпрацю з ними (наприклад, співпраця з притулком або службою консультування, яка не пов'язана з роботою з кривдниками). Як зазначається в оцінці національного механізму реагування на дії кривдників в Україні (Аміреджибі та ін., 2021 рік), в багатьох випадках програми для кривдників проводяться однією

і тією самою структурою або центром соціального обслуговування та в тому самому закладі, що і програми для постраждалих від домашнього насильства. На жаль, ми не змогли уточнити цей момент безпосередньо у фахівців/-чинь в рамках обговорення у фокус-групах.

Основна ціль контактування з постраждалою особою, як зазначають представники/-ці програм для кривдників, полягає у тому, щоб надати підтримку такій особі, зокрема емоційну, та інформацію про правові опції. Інформація щодо самих програм для кривдників, як-от якими є їхні обмеження та характеристики, та щодо оцінки програм представляється у менш ніж половині проаналізованих програм.

Щодо точки зору служб підтримки постраждалих, то представники половини проаналізованих служб заявили, що жодним чином не співпрацюють з програмами для кривдників¹⁵³. Представники половини проаналізованих служб зазначили, що співпрацюють з програмами для кривдників, при цьому лише 13% служб співпрацювали з програмами для кривдників на рівні конкретних випадків (працюють з постраждалими, кривдники яких проходять програми), а решта (37%) співпрацювала на більш загальному рівні, над питаннями, які пов'язані з проблемою домашнього насильства в країні. Ці результати підкріплюють розуміння того, що підтримка постраждалих є моментом, який потребує поліпшення під час розробки програм в Україні в майбутньому.

Програми для кривдників та служби підтримки постраждалих в Україні певною мірою співпрацюють між собою. В деяких програмах передбачене контактування з партнером та підтримка партнера, проте слід докласти додаткові зусилля для того, щоб цей елемент став обов'язковою складовою роботи з кривдниками по всій країні. Важливо окреслити чіткі процедури щодо контактування з партнером та підтримки партнера і включити їх до всіх відповідних документів. Існуюча практика, за якої програми для кривдників проводяться у тих самих закладах, в яких знаходяться служби підтримки постраждалих, тягне за собою численні ризики і має бути переглянута.

Оцінка ризиків та управління ризиками

Представники/-ці приблизно половини програм для кривдників, залучених до цього дослідження, заявляють, що в їхніх програмах використовуються інструменти оцінки ризиків (47%). Коли представникам запропонували описати застосовувані в програмах інструменти, вони зазначили, що «оцінку проводить центр соціального обслуговування, уповноважений на проведення такої оцінки», а також що вони застосовують «Наказ Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ №369/180 (13 березня 2020 року)» або «методи з посібника для фахівців, які впроваджують програму для кривдників». В Наказі Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ №369/180¹⁵⁴ описується порядок проведення оцінки ризиків поліцією. Незрозуміло, чи цей наказ також застосовується в контексті програм для кривдників (тобто програми використовують ті самі інструменти, що й поліція) або ж у цих відповідях йдеться про те, що в рамках програм не проводиться жодна спеціальна оцінка ризиків (оскільки вони покладаються на початкову оцінку, проведену поліцією).

Представники/-ці програм описали спосіб проведення ними оцінки ризиків наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 18: ОЦІНКА РИЗИКІВ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ (N=19)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Стандартизований порядок оцінки ризиків	Дорожня карта заходів для випадків середнього-високого або високого ризику	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею у кожному випадку	Співпраця зі службою підтримки постраждалих / відповідним працівником/-цею час від часу	Отримання інформації від постраждалої особи для оцінки ризику	Отримання інформації від інших відомств для оцінки ризику
16%	21%	10%	16%	37%	37%

153 Будь ласка, візьміть до уваги, що 9 з 22 проаналізованих служб підтримки постраждалих знаходяться в громадах, де немає діючих програм для кривдників.

154 Про затвердження Порядку... | №369/180 від 13 травня 2019 року (rada.gov.ua)

Представники/-ці більшості проаналізованих програм заявили, що стандартизованого порядку оцінки ризиків не існує. Відповіді представників програм для кривдників свідчать про недостатню співпрацю зі службами підтримки постраждалих у кожному випадку (така співпраця має місце лише в 10% програм), недостатнє отримання інформації від постраждалих осіб (отримується лише в 37% програм) та відсутність дорожньої карти заходів для випадків високого ризику. Як видається, це той аспект програм для кривдників в Україні, який потребує поліпшення.

В нещодавньому дослідженні (Аміреджибі та ін., 2021 рік) зроблено висновок про відсутність комплексних процедур оцінки ризиків в рамках програм для кривдників в Україні, як і процедур оцінки ризиків за участі різноманітних відомств. У Методичному посібнику (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік) піднімається тема ризиків і визначається, що оцінка ризиків є однією з основних компетенцій співробітників. Однак, комплексне розуміння ризиків та роботи з кривдниками з урахуванням ризиків – це теми, які ще належить доопрацювати.

На етапі оцінки в програмі виділяється діагностична оцінка, яка переважно зосереджується на психологічній оцінці і якій бракує зосередженості власне на насильстві. Інформація щодо того, чи збирається в цілях оцінки ризиків інформація від постраждалої особи та яким чином це відбувається, відсутня. Згідно з програмою, така оцінка триває шість годин та передбачає проведення комплексної психодіагностики і застосування проєктивних методик¹⁵⁵. Визначенню підлягають дві основні характеристики кривдників: їхня агресивність та схильність до конфлікту. Хоча психологічна оцінка може бути цінним допоміжним інструментом в процесі оцінки, небезпечно визначати її основним елементом оцінки в сфері насильства з боку інтимного партнера або єдиною методикою оцінки, як в даному випадку. Доведено, що навіть досвідчені клініцисти не можуть оцінити ризик насильства і що психологічні тести (тести особистості, тести на агресивність і таке інше) не є ефективними мірками насильницької поведінки в контексті домашнього насильства (Ньюман, 2010 рік). Наприклад, той факт, що певна особа має високі бали за шкалою агресивності, нічого не каже про те, чи може його партнер зазнати шкоди та наскільки значної.

Робота з кривдниками з урахуванням ризиків має бути включена до існуючої бази щодо програм для кривдників в Україні і до практики всіх існуючих програм. Це сфера, яка потребує негайного поліпшення.

Підхід програми – це теоретичні засади, які лежать в основі роботи та розуміння домашнього насильства як такого. Він тісно пов'язаний із загальною роботою та відбувається у цілях програми та її змісті, а також має провідне значення для всіх інтервенцій, що проводяться.

Представники проаналізованих програм описали основні засади їхньої роботи наступним чином:

ТАБЛИЦЯ 19: ПІДХІД, ЗАСТОСОВУВАНИЙ В ПРОГРАМАХ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ (N=19) (ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)

Когнітивно-поведінкова терапія	Системний підхід/сімейна терапія	Психодинамічний підхід	Гендерно специфічний/феміністичний підхід	Психосвітній підхід	Конструктивістський та нарративний підхід
68%	21%	16%	5%	42%	5%

155 Наприклад, тест руки та тест фрустраційних реакцій Розенцвейга. Деякі практики, рекомендовані для проведення діагностичних оцінок, є проблематичними та неетичними. Наприклад, у поясненні щодо застосування проєктивних методик та трактування результатів зазначається, що «у вільному доступі в Інтернеті є багато докладної інформації щодо процедури їх проведення та інтерпретації результатів» (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік, стор. 126 – 127).

Представники більшості програм для кривдників описали застосований ними підхід як когнітивно-поведінковий (68%) або психоосвітній. Лише в 5% програм (1 програма з 19) феміністичні позиції, в яких враховуються ґендерні аспекти, визнаються складовою основних засад їхньої роботи.

В нещодавній оцінці програм для кривдників (Аміреджибі та ін., 2021 рік) виявлено прогалину, пов'язану з ґендерним аспектом насильства, про яку йдеться здебільшого в зв'язку зі змістом програм (визнається, що немає спеціальних занять, присвячених роботі над ґендерними стереотипами та питаннями влади).

Про ґендерні аспекти йдеться в одній із задач, зазначених в Методичному посібнику: **«сприяння засвоєнню кривдниками моделі сімейного життя на засадах ґендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання прав усіх членів родини»** (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік, стор. 50). Однак, трансформація переконань щодо ґендера не зазначається в жодному з семи запланованих результатів програми, зосереджених на навичках, що їх здобули кривдники (всі пов'язані з управлінням емоціями та розв'язанням конфліктів). Питання пов'язаного з ґендером дисбалансу влади та його зв'язку з насильством не розглядаються в жодній частині посібника.

Деякі теоретичні підходи, представлені в Типовій програмі для кривдників, не мають широкого визнання у сфері протидії домашньому насильству. Наприклад, драматичний трикутник Карпмана¹⁵⁶, який може призвести до покладання вини на постраждалу особу і нехтування взаємозв'язком між маскуліністю та насильством. В цій теорії описується модель взаємовідносин між людьми і вводяться ролі жертви, кривдника та рятівника, задіяні в сценаріях, за якими одному з учасників завдається шкода.

«Портрет постраждалої особи. Постраждалі особи часто сприймаються оточенням як беззахисні й безвольні люди. ... Характерною рисою постраждалих осіб є ігнорування загальноприйнятих сигналів «небезпеки» чи «напруги» від оточення. ... Інтелект постраждалих осіб характеризується відсутністю вміння самостійно мислити; вони легко підпадають під вплив іншої особи», -

Степанюк та Мельниченко, 2020 рік, стор. 79 - 81

Хоча автори стверджують, що фахівцям, які працюють в цій сфері, варто відмовитися від думки про те, що постраждалі провокують насильство своєю поведінкою чи особистісними рисами, те, як презентується ця теорія, може призвести саме до такого висновку. Позиція «жертви» у цій моделі призначена для того, щоб відображати становище не реальної постраждалої особи, а когось, хто почувається або поводиться як жертва. Ця позиція сама по собі спантеличує, що пояснюється несвідомими упередженнями щодо ймовірного становища жертви і невизнанням того, що особа, яка вчиняє насильство, та особа, яка піддається фізичному і психологічному насильству, несуть різну відповідальність.

Є два дуже важливі елементи, які знаходяться у гострому протиріччі з надійною та безпечною роботою з кривдниками. Перший з них полягає у тому, що реальної жертви немає і що те, що жертва не полишає ситуацію, у якій піддається насильству, є її відповідальністю і зумовлюється несвідомими винагородами, які дає їй ця ситуація. Друга проблема полягає у тому, що кривдник не притягається до відповідальності за свої дії, а опиняється у положенні розігрування певної

¹⁵⁶ Драматичний трикутник Карпмана - це соціальна модель взаємодії між людьми, запропонована Стівеном Б. Карпманом. Цей трикутник дозволяє проаналізувати види деструктивної взаємодії, які можуть виникати між людьми у ситуації конфлікту. Драматичний трикутник - це інструмент, який використовується в психотерапії, зокрема в транзакційному аналізі. Трикутник акторів в драмі складається з кривдників, жертв та рятівників. Карпман описав, як у деяких випадках для розв'язання існуючої проблеми ці ролі не виконуються «чесним» способом, а використовуються динамічно і як актори змінюють ці ролі, щоб досягти несвідомих цілей та планів. Результат в таких випадках полягає у тому, що актори лишаються з почуттям виправданості і впевненості, але існуюча проблема зазвичай зазнає незначних змін або не змінюється взагалі, та й інші більш фундаментальні проблеми, що спричиняють цю ситуацію, лишаються невіршеними.

несвідомої гри зі своєю партнеркою. Насильство змінює форму: від низки дій, якими свідомо завдаються шкода й ушкодження, до психологічної взаємодії, в якій обидві сторони несуть однакову відповідальність. Крім того, в «портреті кривдника» психологічні риси, інтелект та емоційний стан описуються дуже спрощено і не приділяється увага тому, що особи, які вчиняють насильство, також становлять дуже різношерсту категорію, тобто цьому портрету не вистачає перспективи, в якій би враховувалися ґендерні аспекти.

Програми для кривдників в Україні здебільшого ґрунтуються на засадах когнітивно-поведінкового підходу, який є одним з провідних підходів, використовуваних в Європі. Однак, коли йдеться про розуміння насильства або про інтервенції щодо кривдників, видається, що програмам бракує ґендерної акцентованості.

Зміст програм – це теми, які охоплює програма, та методологія її виконання.

Представники проаналізованих програм описали основні елементи їхньої роботи наступним чином:

**ТАБЛИЦЯ 20: ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ (ВИБІР ВІДПОВІДЕЙ, N = 19)
(ЗАПИТАННЯ З ДЕКІЛЬКОМА ВАРІАНТАМИ ВІДПОВІДІ)**

Соціальні навички	Управління гнівом	Ґендерні ролі та стереотипи	Батьківство	Реконструкція насильницьких дій	Спростування стратегій виправдання та мінімізації
84%	79%	74%	74%	26%	26%

Представники всіх програм заявляють, що в їхніх програмах охоплюються численні теми. Найбільш поширеними темами є розвиток соціальних навичок, управління гнівом, ґендерні ролі та стереотипи і батьківство. Найменш поширеними темами є реконструкція насильницьких дій і спростування стратегій виправдання та мінімізації.

Робота над соціальними навичками та управлінням гнівом (або емоціями) є провідними темами Методичного посібника (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік). Нижче наводиться перелік тем, які охоплюються в індивідуальній та груповій частині роботи:

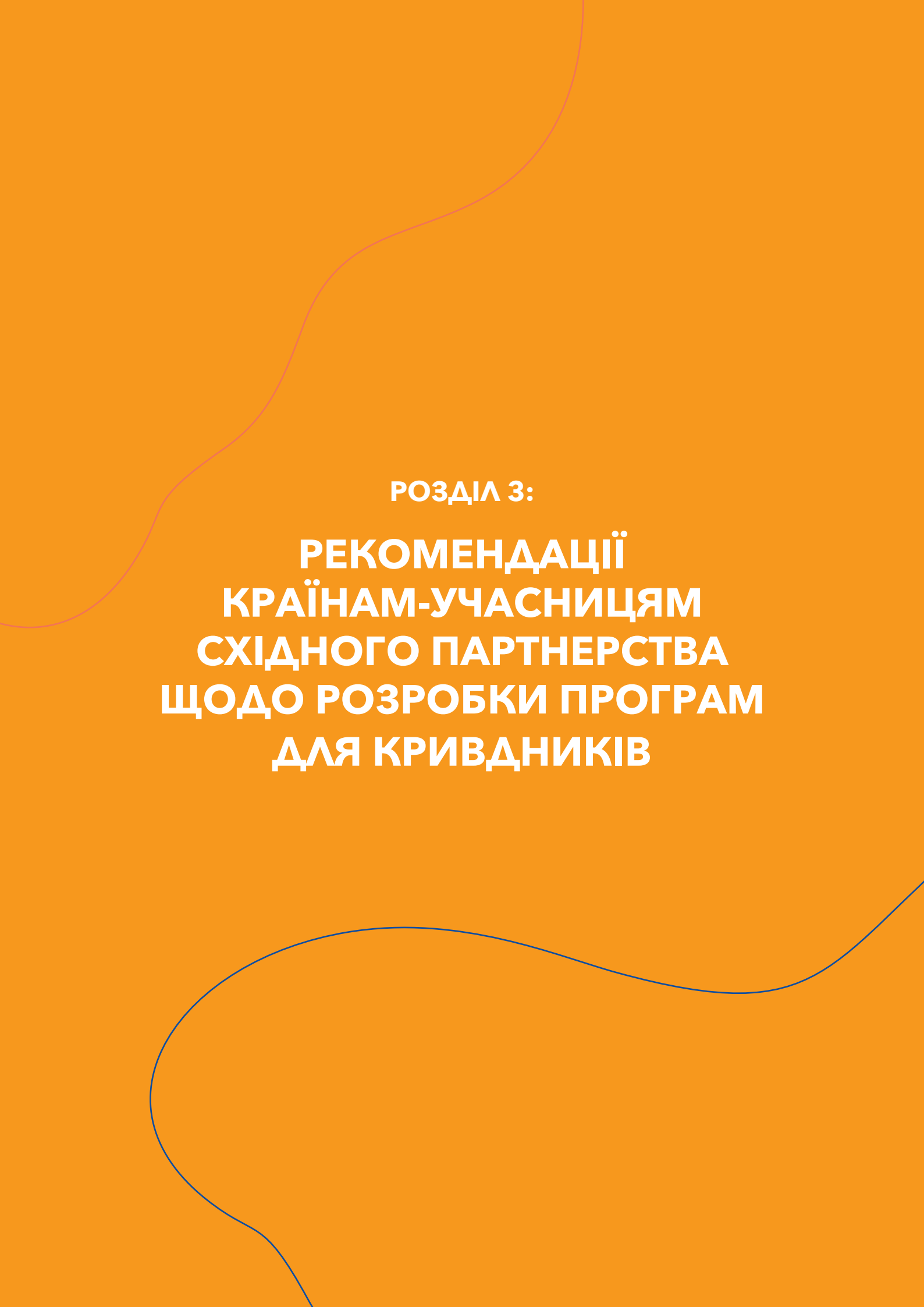
ІНДИВІДУАЛЬНА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік)	ТЕМИ
	Прояви агресивності та особиста відповідальність за власні слова і вчинки (одне заняття)
	Емоційна рівновага (одне заняття)
	Усвідомлення почуттів (одне заняття)
	Керування почуттям гніву та самоагресією (два заняття)
	Формування навичок самоконтролю і саморегуляції (одне заняття)
	Усвідомлення власних особистісних меж для конструктивного спілкування (два заняття)
	Подолання страхів (два заняття)
	Усвідомлення власних потреб і пошук способів їх задоволення (одне заняття)
	Конструктивне розв'язання конфліктів (одне заняття)
Партнерська взаємодія (одне заняття)	
ГРУПОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ (Аміреджибі та ін., 2021 рік)	ВСТУП ДО ПРОГРАМИ
	Постановка індивідуальних цілей та побудова довгострокових планів подолання агресивності
	Фактори, які спричиняють агресивну поведінку
	Сутність насильства та домашнього насильства. Види насильства та дії, які слід вважати насильством. Цикл насильства. Наслідки насильства
	Відпрацювання навичок контролю над гнівом та агресією
	Відпрацювання навичок контролю над гнівом та агресією
	Ефективна комунікація як дієвий спосіб управління конфліктною ситуацією
	Формування цілей та довгострокових життєвих планів
Підбиття підсумків участі у Програмі	

Розуміння емоцій та управління емоціями, а також навички розв'язання конфліктів / комунікаційні навички, очевидно, є основними елементами програми в Україні. Хоча ці теми можуть бути актуальними в контексті програми для кривдників, якщо робота програми базується на них, така програма, скоріше за все, не буде ефективною і не зможе забезпечити приділення уваги основним елементам, які мають важливе значення для змін. Погане управління емоціями та погані соціальні навички не є причинами насильства з боку інтимного партнера. Багато кривдників мають добре розвинуті соціальні навички і не мають проблем з адекватним вираженням свого гніву або розв'язанням конфліктів в інших сферах життя, наприклад на роботі. Як показує досвід, кривдники можуть контролювати себе до того часу, доки не отримають можливість «безпечно» діяти насильницьким чином, щоб не ризикувати (наприклад, чекають, поки повернуться додому, щоб вчинити насильство, замість того, щоб робити на публіці). ГРЕВІО піддає критиці практику

зведення програм для кривдників до управління гнівом і навичок самоконтролю замість зосередження на відповідальності перед жінками та переконаннях щодо жінок (Рада Європи, 2021 рік). Це також включає потребу у спростуванні наявних стратегій мінімізації та виправдання насильства, що назвали основним елементом роботи представники лише 26% програм, включених до цього аналізу.

В Методичному посібнику (Степанюк та Мельниченко, 2020 рік) є тільки одна тема, явно присвячена проблемі насильства: *Сутність насильства та домашнього насильства. Види насильства та дії, які слід вважати насильством. Цикл насильства. Наслідки насильства*. Судячи з усього, переконання, які лежать в основі насильницької поведінки, та робота над маскуліністю не входять до тематичного плану програми. Як зазначається в публікації Амїреджибі та ін. (2021 рік), до програми не включені у явному вигляді теми, присвячені ґендеру, владі та іншим основоположним аспектам насильства. Те саме стосується й тем батьківства та дітей. Однак, представники/-ці програм для кривдників, які брали участь у цьому аналізі, відзначали, що такі теми, як ґендерні ролі, стереотипи та батьківство, є основними елементами їхньої роботи. Незрозуміло, чим пояснюється така розбіжність. Ймовірна відповідь може полягати у тому, що вони використовують інший тематичний план, який не аналізувався в рамках цього дослідження, або адаптують існуючий зміст, користуючись власним експертним досвідом.

Програми для кривдників в Україні охоплюють різноманітні теми. Існуючі тематичні плани слід переглянути таким чином, щоб вони більшою мірою були зосереджені на питаннях ґендерно зумовлених переконань, маскуліності та насильства з боку інтимного партнера, дітей та батьківства, а не на питаннях врегулювання емоцій та розв'язання конфліктів.

РОЗДІЛ 3:

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
КРАЇНАМ-УЧАСНИЦЯМ
СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА
ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОГРАМ
ДЛЯ КРИВДНИКІВ**

РОЗДІЛ 3: РЕКОМЕНДАЦІЇ КРАЇНАМ-УЧАСНИЦЯМ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

У багатьох країнах докладаються значні зусилля у створенні та розробці програм для кривдників, зокрема що стосується визначення законодавчої бази, розробки низки послуг, навчальних планів та навчання персоналу. Програми для кривдників у країнах-членах Східного партнерства значно відрізняються з точки зору стадії процесу їх розробки, характеристик, вмісту робіт та структур навколо них (наприклад, розробка скоординованого реагування громади, мережі постачальників послуг, фінансування тощо). З точки зору кількості існуючих програм та деяких ключових аспектів роботи, які визначаються та виконуються, передовим є досвід Молдови, Грузії та України. Проте всім країнам регіону ще треба вдосконалювати свої досягнення, щоб вийти на рівень стандартів безпечної роботи з кривдниками та забезпечення їх відповідальності. В країнах регіону виявлено кілька тенденцій:

- Відсутність заходів із забезпечення безпеки постраждалих
- Відсутність спеціалізованих заходів для різних цільових груп
- Недостатнє врахування ґендерних чинників
- Взаємозв'язки між військовим конфліктом та насильством з боку інтимного партнера (НІП)
- Відсутність забезпечення якості та оцінювання програм
- Відсутність у Вірменії та Азербайджані кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства

У кількох програмах країн регіону існують проблеми щодо роботи, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих. Механізми контактування з постраждалими та їх підтримки розвинуті слабо. Незважаючи на те, що в регіоні низка програм для кривдників передбачає роботу з різними типами кривдників (чоловіками, жінками, які застосовують силу, сексуальними злочинцями, неповнолітніми злочинцями), жодного конкретного підходу чи програми не визначено, за винятком програми для сексуальних злочинців (застосовується у в'язницях у Молдові). Необхідно посилити відповідальність кривдників у регіоні, і Вірменії та Азербайджану це стосується у першу чергу. У регіоні зростає потреба у вирішенні проблеми існування насильства з боку інтимного партнера (НІП) та домашнього насильства, які пов'язані з війною та збройним конфліктом, оскільки в цьому відношенні усталеної практики немає. І нарешті, в регіоні бракує даних про кривдників, їх відповідальність, програми для кривдників та їхні результати.

З метою сприяння ініціативам на регіональному рівні в цих рекомендаціях враховані всі ці спільні тенденції. На основі рекомендацій регіонального рівня, для кожної країни будуть викладені конкретні рекомендації, щоб спрямовувати діяльність на рівні країни.

Рекомендації регіонального рівня наступні:

- **Кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства у Вірменії та Азербайджані та підтримка служб підтримки жінок**, внесення змін до законодавства та підвищення обізнаності щодо масштабів та рівня тяжкості домашнього насильства у відповідних країнах.
- **Підвищення обізнаності про програми для кривдників з приводу наявності заходів, орієнтованих на постраждалих, а не з точки зору заходів зі зміни поведінки.** Існує прогалина в знаннях про програми для кривдників, зокрема про програми забезпечення безпеки та притягнення кривдників до відповідальності. Крім того, в регіоні є досвід, який можна використовувати та поширювати. На регіональному рівні повинна існувати підтримка діяльності з підвищення обізнаності (кампанії, заходи) та заходи з обміну інформацією. Слід взяти до уваги наступні моменти:

- Ці заходи мають бути спрямовані на осіб, які приймають рішення, фахівців/-чинь, які беруть участь у скоординованому реагуванні громади (зокрема, фахівців/-чинь із судової системи), фахівців/-чинь програм для кривдників і служби підтримки постраждалих, а також широку громадськість. Важливо, щоб до цього процесу були долучені служби підтримки постраждалих, оскільки вони можуть бути потенційними постачальниками послуг у багатьох країнах, а також суб'єкти моніторингу, які мають переконатися, що потреби та благополуччя постраждалих перебувають в центрі уваги.
 - Необхідно поширювати наявний передовий досвід Молдови та Білорусі¹⁵⁷.
 - Необхідно поширювати передовий міжнародний досвід. Вибираючи методи роботи, важливо переконатися, що вони відповідають стандартам передового досвіду. Також, щоб почати змінювати уявлення про те, що служби підтримки постраждалих не можуть надавати програми для кривдників або відігравати в них активну роль, як це було виявлено в деяких частинах регіону. Необхідно створити такі методи роботи, які демонструватимуть активну роль служб підтримки постраждалих у роботі з кривдниками. Крім того, важливо, щоб було представлено виконання програм для кривдників у різних контекстах, щоб можна було спостерігати різноманітні застосовувані підходи та навчатися на них.
- **Пропагування посилення відповідальності кривдників на регіональному рівні.** Відповідальність кривдників має бути одним із ключових аспектів забезпечення безпеки постраждалих. Її потрібно розвивати на рівні країни, особливо це стосується Вірменії та Азербайджану. Проте вирішення проблеми на регіональному рівні може максимізувати результативність:
 - Необхідно здійснювати моніторинг ключових показників на регіональному рівні та використовувати їх для цілей адвокації. Слід розробити ключові показники (кількість зареєстрованих актів насильства по відношенню до кількості населення, кількість висунутих звинувачень, кількість вжитих заходів/накладених санкцій...) та встановити їх моніторинг на щорічній основі. Цей процес має відбуватися у тісній співпраці з державними установами. Було б добре, якби в методології було передбачено вимірювання ставлення до домашнього насильства чи насильства з боку інтимного партнера (НІП) серед контингенту ключових зацікавлених сторін (поліції, правосуддя, служб соціального забезпечення). Це має бути такий процес, який дозволяв би не лише відстежувати зміни з часом, а також позиціонувати країни регіону в цих аспектах.
 - Ці дані слід популяризувати, оприлюднювати та використовувати для цілей адвокації.
 - Надання повноважень НУО, які працюють з постраждалими, виступати за посилення відповідальності кривдників. НУО в цьому процесі можуть бути сильними партнерами. Оскільки сектор НУО не є однаково розвинутим у всіх країнах регіону, для деяких країн це, ймовірно, буде довготривалим процесом, однак його слід розпочати.
 - **Сприяння розвитку регіонального потенціалу та обміну досвідом.** Щодо існуючих у регіоні програм для кривдників протягом багатьох років було накопичено надійний капітал знань. Слід організувати та сприяти обміну досвідом.
 - **Підтримка розробки програм для кривдників різних типів і з різним минулим та обмін цими програмами на регіональному рівні.** В регіоні бракує програм для різних типів кривдників (жінок-кривдиць, сексуальних злочинців, неповнолітніх-правопорушників,

157 Стосується лише навчального плану програми, а не впровадження програм для кривдників.

кривдників, які вчинили домашнє насильство). Так само не розроблено спеціалізованих заходів для кривдників з будь-якою залежністю (зловживання алкоголем і наркотиками) та тих, хто бере участь у збройних конфліктах. І потреба в таких заходах існує в усьому регіоні.

І хоча такі програми слід розробляти на рівні країни, регіонального масштабу заходи можуть сприяти обміну знаннями та вивченню міжнародного передового досвіду. Під час розробки таких програм важливо пам'ятати, що програми для різних типів кривдників слід ініціювати лише тоді, коли в країні існують програми для чоловіків, які вчинили насильство щодо інтимної партнерки, і вони узгоджені з міжнародними стандартами.

Єдиним винятком є програми для ветеранів, спрямовані на протидію насильству з боку інтимного партнера у країнах із гострою потребою (Україна), які мають запроваджуватися одночасно з удосконаленням існуючих методів роботи з кривдниками.

- **Робота за чоловіками та хлопцями, а також профілактична робота на ранньому етапі.** У всьому регіоні слід одночасно вживати заходів в усіх країнах, де ведеться робота з чоловіками та хлопчиками і існує сприяння запобіганню вчиненню ґендерно зумовленого насильства та насильства з боку інтимного партнера. Це може відбуватися у формі роботи з молоддю щодо питання зміни ґендерних стереотипів і насильства на побаченнях, використовуючи семінари, кампанії в соціальних мережах та навчання за участю однолітків. Робота з чоловіками, які стануть батьками, щодо ґендерно зумовленого насильства, є корисною, оскільки є дані, що під час вагітності та народження маленької дитини ризик вчинення насильства зростає або ж починається саме в цей період. Ідея інтеграції цих тем у програми шкіл для тат (татохабів)¹⁵⁸ в Україні відповідає потребам, які існують на практиці.

ВІРМЕНІЯ

Боротьба з насильством щодо жінок і забезпечення захисту та підтримки постраждалих – це сьогodenні процеси, що тривають у Вірменії. Незважаючи на суттєві кроки на законодавчому рівні та забезпечення доступності послуг підтримки постраждалих, це нещодавні зміни, які все ще потребують вдосконалення у їх втіленні на практиці.

У суспільстві поширене сприйняття насильства щодо жінок як нормального явища. Кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства немає. Питання притягнення кривдників до відповідальності перебуває на початковій стадії розгляду. Деякі кроки на законодавчому рівні щодо впровадження в країні програм для кривдників зроблено. Однак ці законодавчі рішення на практиці не втілюються (через прогалини в існуючій законодавчій базі). Існуючі у в'язниці заходи не були окремо присвячені питанню домашнього насильства і не можуть вважатися програмами для кривдників відповідно до статті 16 Стамбульської конвенції та Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN).

Впровадження у Вірменії програм для кривдників має бути довгостроковим процесом з деякими кроками, які необхідно зробити негайно. Рекомендації щодо розробки у країні програм для кривдників наступні:

158 Школи для тат у рамках татохабів – це безпечні місця для чоловіків, де вони можуть вивчати обмежувальні ґендерні норми та піддавати їх критичній оцінці, практикувати навички та дії, які допоможуть їм стати більш залученими батьками та партнерами, які надають підтримку, а також сприяти трансформації ґендерних аспектів та запобігати вчиненню насильства щодо жінок і дітей.

- **Посилення захисту та підтримки постраждалих.** Необхідно постійно зміцнювати підтримку постраждалих, а також сектор НУО, як один із стовпів забезпечення безпеки постраждалих. Необхідно зміцнити міжвідомчу роботу та запровадити процедури для скоординованої роботи ключових стейкхолдерів на національному та місцевому рівнях.
- **Кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства.** Домашнє насильство слід визнати кримінальним злочином, оскільки його вчинення є порушенням прав людини. Це сприятиме зміні норм соціуму, які виправдовують насильство.
- **Сприяння притягненню до відповідальності кривдників.** Паралельно з тим, що постраждалі повинні мати захист, кривдники повинні бути притягнуті до відповідальності. Формування відповідальності за вчинення насильства в будь-якому суспільстві – це процес, який має багато рівнів, від того, як домашнє насильство визнається законом, до ставлення відповідальних фахівців до індивідуальної відповідальності кривдників. Заходи щодо сприяння притягненню до відповідальності мають бути комплексними та охоплювати всі існуючі рівні. Рекомендації щодо сприяння у Вірменії притягненню до відповідальності наступні:
 - **Дослідження та інформаційно-роз'яснювальна робота щодо відповідальності** Провести комплексне дослідження, результати якого дозволять виявити наявні прогалини щодо притягнення кривдників до відповідальності та того, як кривдники уникають відповідальності через ці прогалини. Здійснювати моніторинг застосування існуючих заходів та виявляти невідповідності між законодавством та його впровадженням на практиці. Розробити національні кампанії, які підвищуватимуть обізнаність про проблему насильства та безкарності кривдників як загальнонаціональну проблему. Інформувати про існуючий міжнародний передовий досвід. Активізувати роботу НУО, які займаються підтримкою постраждалих, щодо посилення відповідальності кривдників.
 - **Розвиток потенціалу всіх ключових стейкхолдерів у питанні притягнення кривдників до відповідальності.** В рамках скоординованого реагування громади усі заінтересовані сторони (поліція, прокуратура, судді, соціальна служба...) повинні мати належне ставлення та навички для надання підтримки постраждалим та водночас забезпечувати притягнення кривдників до відповідальності. Якщо цього не буде, навіть найдосконаліша законодавча база не буде працювати на практиці. Розвиток їхнього потенціалу має здійснюватися шляхом тривалого та постійного навчання, яке має включати роботу над особистими переконаннями та трансформацію типових традиційних ґендерних наративів, одночасно забезпечуючи навчання щодо впровадження існуючих процедур. Необхідно здійснювати моніторинг роботи всіх фахівців у цій сфері, і також має існувати підзвітність щодо виконання ними своєї роботи. Залучення більшої кількості жінок-професіоналів у цій сфері також може бути корисним.
 - **Підвищення обізнаності та знання про роботу, орієнтовану на забезпечення безпеки постраждалих від кривдників.** Як один із елементів забезпечення притягнення до відповідальності кривдників, ключовим стейкхолдерам та громадськості має бути представлена інформація про програми для кривдників. Більшості працюючих у цій сфері фахівців бракувало інформації з цього приводу. До цього процесу має бути активно залучений наявний потенціал жіночих НУО. Як потенційних постачальників послуг або партнерів їх слід заохочувати до роздумів над їхньою роллю в процесі створення та виконання програм для кривдників.

- **Внесення змін до існуючої законодавчої бази, яка окреслює програми для кривдників.** Існуюча законодавча база щодо програм для кривдників вочевидь не працює.

- **Примирення.** Існує необхідність змінити розуміння роботи з кривдниками як примирення між партнерами. Мета заходів для кривдників полягає у забезпеченні безпеки постраждалих, а не залишати їх у небезпечних для них стосунках.
- **Постачальники послуг.** Існуючі програми для кривдників у службах підтримки постраждалих без додаткових людських, просторових і технічних ресурсів нівелюють можливість забезпечуватися безпеку та якість роботи.

Однак важливо переглянути можливість того, щоб в майбутньому служби підтримки постраждалих надавали послуги в рамках програм для кривдників. Фахівці служби підтримки постраждалих, зазвичай, є експертами в розумінні насильства та його коренів, вони мають компетенцію, необхідну для роботи з кривдниками, і досвід, який часто є гарантією того, що в заходах для кривдника центральне значення надається постраждалим. У цьому випадку послуги кривдникам повинні надаватися окремим підрозділом організації у іншому місці і персоналом, який не займається одночасно роботою з постраждалими та роботою з кривдниками.

Незалежно від типу постачальників послуг, які будуть визначені, програми для кривдників мають бути у вигляді спеціалізованих послуг, а не лише доповненнями до діяльності вже існуючих служб.

- **Обов'язкове направлення для проходження програм.** В законодавстві має передбачатися можливість обов'язкового направлення для проходження програм для кривдників.

- **Розробка національної навчальної програми для чоловіків (у в'язниці та на рівні громади), які вчиняють насильство щодо інтимної партнерки.** Цю діяльність слід проводити з високою обачністю, лише якщо можуть бути виконані наступні моменти:

- Мета полягає у розробці національної навчальної програми на тему програм для кривдників, а не у розробці програм як таких. Оскільки розробка ефективної національної навчальної програми також є процесом, який потребує часу, це може бути підготовчою діяльністю, після якої у майбутньому будуть створені самі програми.
- За підтримки міжнародних експертів/-ок слід розробити спеціалізовані навчальні програми для осіб, які вчинили домашнє насильство. Навчальні програми повинні бути орієнтовані на забезпечення безпеки постраждалих, і включати всі елементи, викладені в розділі 1. Рекомендується розробити одну навчальну програму для контексту в'язниці та одну – для контексту громади.
- Також для виконання кримінально-виконавчої роботи за новим спеціальним навчальним планом необхідно підготувати фахівців. Навчання має супроводжуватися процесом наставництва, який сприятиме його належному впровадженню на практиці.
- Навчальні програми повинні бути апробовані протягом більш тривалого періоду (1-2 роки) в кількох в'язницях і в одній громаді. **Вибрані громади повинні мати потужну службу підтримки постраждалих, яка працювала б у партнерстві з пілотними програмами, а також пройти навчання для виконання цього завдання.** Роль жіночих НУО в програмах для кривдників слід розглядати з точки зору постачальників послуг.

- Пілотний запуск навчальної програми на рівні громади повинен відбуватися лише там, де рівень ризику є низький або середній.
- Навчальний план для в'язниці має бути присвячений питанню домашнього насильства. Рекомендується, щоб усі засуджені пройшли перевірку щодо вчинення домашнього насильства, а виявлені були направлені на проходження програми для кривдників.
- Має бути постійний моніторинг і зовнішня оцінка впровадження, дані яких стануть інформаційною основою процесу. Рекомендується, щоб міжнародні експерти/-ки здійснювали моніторинг пілотного впровадження програм.

Лише коли ці умови будуть виконані пілотне впровадження навчальних програм може здійснюватися безпечним способом. Якщо ці умови не виконуються, їх слід налаштувати, перш ніж почати пілотне впровадження програм. На основі висновків за результатами процесу пілотного впровадження програм слід розробити національну навчальну програму. Однак розгортання цієї програми можливе лише за умови наявності кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства та запровадження заходів підтримки постраждалих.

- **Залучення чоловіків і трансформація ґендерних ролей.** У Вірменії необхідно розвинути і розгорнути первинну профілактичну діяльність. Така діяльність має включати роботу з молоддю над трансформацією існуючих ґендерних ролей та переконань. Також, з метою протидії насильству з боку інтимного партнера, рекомендується проводити профілактичну роботу в школах для тат, які були створені на регіональному рівні.
- **Створення програм для кривдників.** Як уже згадувалося, Вірменії рекомендується, щоб це була діяльність на довгостроковій основі, здійснення якої можливо лише тоді, коли буде покращена ситуація щодо забезпечення захисту постраждалих і притягнення кривдників до відповідальності загалом. Важко вказати критерії, які б визначали достатній рівень розвиненості цих процесів, щоб можна було створити якісну програму для кривдників. Однак, як мінімум, за вчинення домашнього насильства має бути кримінальна відповідальність, основні послуги для постраждалих мають бути доступними по всій країні та працювати стабільно, а фахівці повинні мати відповідну підготовку.

АЗЕРБАЙДЖАН

Азербайджан все ще перебуває в процесі створення системи захисту та підтримки постраждалих від домашнього насильства та забезпечення відповідальності кривдників. Патріархальні норми сильні, за вчинення домашнього насильства кримінальної відповідальності все ще немає, існуючі заходи не застосовуються, скоординоване реагування громади знаходиться на початковій стадії, а послуги для постраждалих недостатньо розвинені та бракує фінансування. І хоча вже існує певна законодавча база, яка визначає програми для кривдників, і зроблено певні кроки на шляху до її розвитку (підготовка низки фахівців та плану пілотного впровадження програми), здається, що цей процес потребуватиме набагато більше часу.

Впровадження в Азербайджані програм для кривдників наразі несе багато ризиків для безпеки постраждалих. У системі з високим рівнем безкарності кривдників їхня участь у програмах, ймовірно, сприяла б лише подальшому маніпулюванню постраждалими та завданню їм шкоди, і унеможливило б забезпечення підтримки, необхідної для досягнення безпеки та відновлення постраждалих.

Створення програм для кривдників у країні має бути довготривалим процесом (ймовірно 5 і більше років). Цей процес має розпочатися негайно та включати заходи, які поєднують розробку системи захисту для постраждалих разом із сприянням притягненню до відповідальності кривдників. Рекомендації щодо цього аспекту наступні:

- **Посилення захисту та підтримки постраждалих.** Це має включати в себе внесення до законодавства змін, подальший розвиток скоординованого реагування громади, розвиток потенціалу відповідних фахівців/-чинь, розвиток послуг для постраждалих на стабільній основі (гаряча лінія 24 години на добу, надання притулку, безкоштовна юридична допомога, безкоштовна психологічна підтримка, розширення економічних можливостей...) та їх доступність по всій території країни. Сектор НУО також потребує зміцнення, оскільки він є одним із стовпів забезпечення безпеки постраждалих, і в багатьох випадках саме ці організації є постачальниками послуг або партнерами в роботі з кривдниками.
- **Кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства.** Домашнє насильство слід визнати кримінальним злочином, оскільки його вчинення є порушенням прав людини. Це сприятиме зміні норм соціуму, які виправдовують насильство.
- **Сприяння притягненню до відповідальності кривдників.** Особи, які вчиняють насильство, повинні нести відповідальність перед суспільством, усіма заінтересованими сторонами та громадою в цілому. Це частина соціальних змін, яка зміщує перспективу зі звинувачення постраждалих і виправдання кривдників на притягнення до відповідальності тих, хто завдає шкоди. Формування відповідальності за вчинення насильства в будь-якому суспільстві – це процес, який має багато рівнів, від того, як домашнє насильство визнається законом, до ставлення відповідальних фахівців до індивідуальної відповідальності кривдників. Заходи щодо сприяння притягненню до відповідальності мають бути комплексними та охоплювати всі існуючі рівні. Рекомендації щодо сприяння в Азербайджані притягненню до відповідальності наступні:
 - **Дослідження та інформаційно-роз'яснювальна робота щодо відповідальності** Провести комплексне дослідження, результати якого дозволять виявити наявні прогалини щодо притягнення кривдників до відповідальності та те, як кривдники уникають відповідальності через ці прогалини. Здійснювати моніторинг застосування існуючих заходів та виявляти невідповідності між законодавством та його впровадженням на практиці. Розробити національні кампанії, які підвищуватимуть обізнаність щодо проблеми існування насильства та безкарності кривдників як загальнонаціональної проблеми. Інформувати про існуючий міжнародний передовий досвід. Необхідно активізувати роботу

НУО, які займаються підтримкою постраждалих, щодо посилення відповідальності кривдників.

- **Розвиток потенціалу всіх ключових стейкхолдерів у питанні притягнення кривдників до відповідальності.** В рамках скоординованого реагування громади усі заінтересовані сторони (поліція, прокуратура, судді, соціальна служба...) повинні мати належне ставлення та навички для надання підтримки постраждалим та водночас забезпечувати притягнення кривдників до відповідальності. Якщо цього не буде, навіть найдосконаліша законодавча база не буде працювати на практиці. Розвиток їхньої потенціалу має здійснюватися шляхом тривалого та постійного навчання, яке має включати роботу над особистими переконаннями та трансформацію типових традиційних ґендерних наративів, одночасно забезпечуючи навчання впровадженню існуючих процедур. Можна розглянути можливість призначення у кожному секторі фахівців/-чинь, які працюватимуть над справами про вчинення домашнього насильства, і яких будуть ретельно вибирати, враховуючи їхню просвітницьку діяльність та навички роботи в цій сфері. Необхідно здійснювати моніторинг роботи всіх фахівців/-чинь у цій сфері і також має існувати підзвітність щодо виконання ними своєї роботи. Залучення більшої кількості жінок-професіоналок у цій сфері також може бути корисним.
 - **Підвищення обізнаності та знання про роботу, орієнтовану на забезпечення безпеки постраждалих від кривдників.** Як один із елементів забезпечення притягнення до відповідальності кривдників, ключовим стейкхолдерам та громадськості має бути представлена інформація про програми для кривдників. Більшості працюючих у цій сфері фахівців бракувало інформації з цього приводу.
 - **Створення основи для розробки у подальшому програм для кривдників.** В Азербайджані розробка програм повинна бути частиною ширшої дискусії, за результатами якої має бути визначено, коли настав час починати, хто буде постачальником послуг, яких стандартів роботи вони повинні дотримуватися та яким чином це буде фінансуватися. Дуже важливо, щоб із самого початку було зрозуміло, що програми для кривдників мають бути у вигляді спеціалізованих послуг, а не лише доповненнями до діяльності вже існуючих служб.
- **Розробка національної програми для чоловіків, які вчиняють насильство в інтимних стосунках.** Цю діяльність слід проводити з високою обачністю, лише якщо можуть бути виконані наступні моменти:
 - Мета полягає у розробці національної навчальної програми на тему програм для кривдників, а не у розробці програм як таких. Оскільки розробка ефективної національної навчальної програми також є процесом, який потребує часу, це може бути підготовчою діяльністю, після якої у майбутньому будуть створені самі програми.
 - Навчальні програми, які існують і плануються до пілотного впровадження, повинні бути проаналізовані зовнішніми експертами щодо їх відповідності міжнародним стандартам безпечної практики. За результатами такого аналізу в ці програми мають бути внесені зміни або, за потреби, створені нові навчальні програми.
 - Фахівці повинні пройти навчання роботі з кривдниками за новою навчальною програмою або тією, до якої були внесені зміни. Навчання має супроводжуватися процесом наставництва, який сприятиме його належному впровадженню на практиці.

- Навчальна програма має бути апробована в одній громаді протягом більш тривалого періоду часу (1-2 роки). Ці громади повинні мати потужну службу підтримки постраждалих, яка працювала б у партнерстві з пілотними програмами, а також пройти навчання для виконання цього завдання. Громада має забезпечити надійну міжвідомчу роботу та створити міжвідомчий орган, який займатиметься справами з високим рівнем ризику.
- Пілотний запуск навчальної програми повинен відбуватися лише там, де рівень ризику є низький або середній.
- Має бути постійний моніторинг і зовнішня оцінка впровадження, дані яких стануть інформаційною основою процесу.

Лише коли ці умови будуть виконані пілотне впровадження навчальних програм може здійснюватися безпечним способом. Якщо ці умови не виконуються, їх слід налаштувати, перш ніж почати пілотне впровадження програм. На основі висновків за результатами процесу пілотного впровадження програм слід розробити національну навчальну програму. Однак розгортання цієї програми можливе лише за умов наявності кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства та запровадження заходів підтримки постраждалих.

- **Залучення чоловіків і трансформація ґендерних ролей.** В Азербайджані необхідно розвинути і розгорнути первинну профілактичну діяльність. Така діяльність має включати роботу з молоддю над трансформацією існуючих ґендерних ролей та переконань. Також, з метою протидії насильству з боку інтимного партнера, рекомендується проводити профілактичну роботу в школах для тат, які були створені на регіональному рівні.
- **Створення програм для кривдників.** Як уже згадувалося, Азербайджану рекомендується, щоб це була діяльність на довгостроковій основі, здійснення якої можливо лише тоді, коли буде покращена ситуація щодо забезпечення захисту постраждалих і притягнення кривдників до відповідальності загалом. Важко вказати критерії, які б визначали достатній рівень розвиненості цих процесів, щоб можна було створити якісну програму для кривдників. Однак, як мінімум, за вчинення домашнього насильства має бути кримінальна відповідальність, основні послуги для постраждалих мають бути доступними принаймні в кожному регіоні країни, а фахівці повинні мати відповідну підготовку.

БІЛОРУСЬ

У Білорусі безпека та благополуччя постраждалих осіб викликає серйозне занепокоєння. У ситуації, коли основні служби підтримки постраждалих припиняють роботу, постраждалим неможливо забезпечити захист, і жодна програма для кривдників не може бути безпечно реалізована. Плануючи процес розвитку в країні програм для кривдників у майбутньому, важливо віддати пріоритет підтримці постраждалих.

Це дослідження в Білорусі було зосереджено виключно на аналізі існуючої навчальної програми з метою надання рекомендацій щодо її подальшого розвитку, а не на реалізації програми на практиці.

Навчальна програма для впровадження у Білорусі програм для кривдників є комплексною, орієнтованою на забезпечення безпеки постраждалих і в багатьох аспектах відповідає стандартам належної практики. Її цільовою аудиторією є чоловіки, які вчиняють насильство в інтимних стосунках. Навчальна програма розроблена з урахуванням ґендерних аспектів та ризиків і є міцною основою для подальшого розвитку у країні програм для кривдників.

Було визначено деякі можливості для її вдосконалення, а саме:

- **Визначення більш чітких процедур для обміну інформацією між органами впровадження програм для кривдників та службами підтримки постраждалих.** В навчальній програмі визначається необхідність в обміні інформацією та передбачається врахування точки зору постраждалих. Однак не було зазначено, як цей обмін інформацією має відбуватися, що особливо важливо для обміну інформацією для виявлення ризику продовження або повторного вчинення насильства. Оцінка такого ризику визначається на етапі оцінювання, а подальший моніторинг ризику здійснюється в процесі оцінювання окремими фахівцями та в схвалених ними рішеннях. Необхідно створити процедури, які визначатимуть регулярні наради (наради з питань управління ризиками/випадками), що допомагатиме забезпечувати безпеку постраждалих. З рекомендаціями щодо передового досвіду в цьому відношенні можна ознайомитись в стандартах Respect (2017 р.)¹⁵⁹.
- **Процедури етапу подальшого супроводу повинні бути розроблені більш детально.** В існуючій навчальній програмі цей аспект роботи не отримав розвитку. Повинна бути інформація про актуальність цього етапу та його основні елементи (як залучається постраждалий, як проводиться оцінка ризику та яка структура зустрічей). Також цей етап має передбачати оцінювання результативності програми.
- **Інтеграція в навчальну програму питань кібернасильства.** Кількість випадків кібернасильства збільшується і цей вид насильства стає одним із ключових елементів роботи з кривдниками. До навчальної програми слід додати знання про кібернасильство, його форми, а також способи його ідентифікації та врегулювання проблеми з постраждалими та кривдниками. З рекомендаціями щодо інтеграції питань кібернасильства можна ознайомитись в посібнику, опублікованому Європейською мережею по роботі з кривдниками (WWP EN) (Барончеллі, 2020 р.)¹⁶⁰.
- **Інтеграція занять, які чітко зосереджені на питанні чоловічих рис характеру та поведінки.** В існуючій навчальній програмі немає теми вивчення та трансформації традиційних чоловічих рис характеру та поведінки. Незважаючи на те, що ця тема розглядається опосередковано (головним чином через зміну батьківської ролі), знаючи, що ґендерні стереотипи та дисбаланс сили є основними причинами прояву насильства, цій темі слід приділити більше уваги. Це можна зробити шляхом підготовки на цю тему матеріалів для 2-3 занять, а також використовувати такі матеріали в існуючих за програмою заняттях на інші теми. Наприклад, говорячи про гнів, розкривати аспекти ґендерних особливостей прояву гніву. Говорячи про батьківство, розкривати аспекти особливостей бути батьком тощо.
- **Переосмислення часу для кожного заняття.** Вміст багатьох занять здається амбітним з точки зору часу його роз'яснення. Більшість занять мають 3-4 заплановані завдання, що може виявитися складним з точки зору часу для їх належного виконання, таким чином, щоб усі члени групи могли брати участь.
- **Вступне слово учасників як частина кожного заняття.** Існуючі заняття зосереджені на самій темі та структуровані таким чином, щоб одразу перейти безпосередньо до теми. Це може обмежити інформацію про нещодавній досвід учасників, у тому числі що стосується потенційного прояву насильства або ризику прояву насильства. Слід розглянути можливість регулярно надавати вступне слово кожному учаснику на початку занять, під час якого вони опишуть свій попередній тиждень, ситуацію вдома тощо.

159 Стандарти А4 та В3. Див. за посиланням: [Respect_Standard_FINAL.pdf \(hubble-live-assets.s3.amazonaws.com\)](#)

160 Baroncelli (2020). Same Violence, New Tools. How to work with violent men on cyber violence [Барончеллі (2020 р.). Насильство те саме, методи нові. Як працювати з чоловіками, які вчиняють кібернасильство]. Див. за посиланням: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Campaign/2020/How_To_Cyber_Violence.pdf

- **Оцінювання результативності програми.** Має бути структурований спосіб вимірювання результативності програми. Також має передбачатися отримання інформації від постраждалого. Слід розробити процедуру та інструментарій для оцінювання або застосувати деякі з існуючих (наприклад, проєкт IMPACT, розроблений Європейською мережею по роботі з кривдниками (WWP EN)¹⁶¹.

ГРУЗІЯ

У Грузії суттєво зростає кількість в країні програм для кривдників, і відбувається багато важливих кроків. Ці програми головним чином існують у секторі пенітенціарної служби та в системі пробації, а також певною мірою на рівні громади, оскільки їх впроваджують дві НУО. Для роботи з кривдниками розроблено законодавчу базу. Грузія розробила навчальну програму для впровадження у в'язницях і у разі застосування пробації, і вклала кошти в забезпечення реалізації програм і навчання фахівців. Існуючі НУО надають послуги на рівні громади за кошти проєктів. Основні виявлені прогалини зосереджені в сфері роботи, орієнтованої на забезпечення безпеки постраждалих, оскільки під час роботи за деякими програмами виникають проблеми в забезпеченні контакту з партнерками та наданні підтримки, а також в структурованій оцінці та управлінні ризиками, тоді як слід зробити подальші кроки по всій країні для забезпечення якості програм для кривдників.

Рекомендації щодо вдосконалення існуючих в країні програм наступні:

- **Забезпечення впровадження програми на загальнонаціональному рівні, особливо на рівні громади.** Програми для кривдників повинні існувати принаймні в кожному регіоні країни, у контексті їх впровадження у в'язниці та у разі застосування пробації, а також на рівні громади. Це передбачає фінансові, людські і технічні інвестиції у всіх секторах, оскільки програми мають діяти на постійній основі.
- **Створення механізмів та стандартів забезпечення якості, моніторинг та оцінювання роботи.** Грузія є однією з країн регіону з передовим досвідом здійснення роботи з кривдниками. Оскільки програм розробляється все більше і більше, важливо, щоб на державному рівні були створені механізми забезпечення якості цих програм. Мається на увазі розробка для роботи з кривдниками національних стандартів, які мають визначити основну структуру, незалежно від сектора впровадження цих програм, і в основі цих стандартів мають бути приклади передових методів роботи (наприклад, елемент контактування з партнеркою і надання підтримки). Стандарти також повинні визначати, як буде здійснюватися моніторинг та оцінювання якості програм. Рекомендується створити національну систему оцінювання програм для кривдників, яка базується на перевірених методах оцінювання, наприклад таких, які опубліковані в проєкті IMPACT, що був розроблений Європейською мережею по роботі з кривдниками (WWP EN).
- **Забезпечення виконання існуючої законодавчої бази.** В Грузії існує законодавча база для роботи з кривдниками, однак її слід запроваджувати по всій країні. Існуючі заходи обов'язкового направлення для проходження програм для кривдників мають бути запроваджені в усіх громадах (і створені служби для їх реалізації).
- **Подальше вдосконалення програм для впровадження у в'язниці та у разі застосування пробації.** В'язниці та органи пробації мають великий досвід і структуру для роботи за програмами для кривдників. Подальше вдосконалення програм у цих секторах має включати наступні елементи:

161 <https://www.work-with-perpetrators.eu/impact>

- **Забезпечення людськими ресурсами для широкого розгортання програм.** В Грузії ці програми повинні бути доступні в усіх пенітенціарних службах і системі пробації. Існуюча практика, коли кривдники проходять програму, навіть якщо вони були засуджені не за вчинення домашнього насильства, а за деякі інші кримінальні правопорушення, відповідає передовому досвіду, оскільки це дає можливість активно працювати над виявленням насильства та запобіганням його повторення. Але для надання послуги всім, хто її потребує, необхідно мати достатню кількість фахівців, що потребує стабільних фінансових вкладень.
- **Удосконалення існуючої навчальної програми в аспектах контактування з партнерками та надання підтримки, оцінка та управління ризиками та вмісту програми.** Існуючі програми, що застосовуються органами пробації, містять багато елементів якісної роботи. Тривалість програми достатня для забезпечення більш глибоких змін, групова робота є модальністю вибору, певна увага в програмі приділена ґендерному аспекту і структурі, яка забезпечує її реалізацію стандартизованим способом. Проте було виявлено кілька прогалин.

Удосконалення програм має включати процедуру контактування з партнерками та надання підтримки як один із ключових елементів, а існуючі проблеми у забезпеченні цього необхідно подолати. За приклади розробки таких методів роботи можна взяти роботу служби в'язниць та пробації Швеції, яка включає контактування з партнерками та надання підтримки¹⁶², а також Каледонську модель у Шотландії чи Англії та Уельсі, яка систематизує посаду співробітника/-ці з питань безпеки жінок¹⁶³. Забезпечення безпеки постраждалих має бути пріоритетом у всіх контекстах. В документі Національної служби Англії та Уельсі з роботи з правопорушниками (2016, сторінка 12) йдеться:

«Не слід припускати, що лише тому, що кривдник перебуває під вартою, ризик для партнерки чи колишньої партнерки в суспільстві низький. Особи, які вчиняють домашнє насильство, все ще можуть намагатися зв'язатися з жертвами прямо чи опосередковано через третю сторону. Поведінка примушення та контролю, зокрема, може тривати і з в'язниці. Як засіб підтримувати контакт і продовжувати жорстоке поводження з (колишньою) партнеркою перебуваючи за ґратами, ув'язнені також можуть використовувати контакт з дитиною... Правопорушники також можуть налагоджувати стосунки під час ув'язнення або з новою партнеркою у суспільстві, або з іншим ув'язненим. У будь-якому випадку персонал має бути пильним щодо можливості прояву жорстокого поводження».

Існуючу та добре розвинену практику з оцінки та управління ризиками слід зміцнити шляхом адаптування існуючого інструментарію таким чином, щоб враховувались всі важливі фактори ризику.

Існуючий контент слід допрацювати, зосередивши більше уваги на проблемах дитини у випадках вчинення домашнього насильства та прояву батьківства, як елементам коригування мотиву поведінки кривдників, прискорення процесу змін та сприяння благополуччю дітей¹⁶⁴. Контент, спрямований на підвищення самооцінки, слід переглянути таким чином, щоб він не сприймався з точки зору причини насильства, а був одним із основних аспектів роботи. Необхідно ретельно розглянути внесок коригування самооцінки в подальший дисбаланс

162 <https://rm.coe.int/greivio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>

163 NOMS Guidance for Working with Domestic Abuse, National Offender Management Service, 2016 [Посібник НСПП щодо роботи з домашнім насильством, Національна служба з роботи з правопорушниками, 2016 р.]

164 З ефективно працюючими прикладами можна ознайомитись за посиланням: https://www.amazon.it/Picking-Pieces-After-Domestic-Violence/dp/184905021X/ref=sr_1_3?__mk_it_IT=%C3%85M%C3%85%C5%BD%C3%95%C3%91&crd=3H3MZPTU2KPYM&keywords=kate+iw&qid=1654090565&s=books&sprefix=kate+iwi+%2Cstripbooks%2C64&sr=1-3

динаміки влади у стосунках. Програму слід посилити в аспекті боротьби з опором кривдників та їхньої протидії механізмам захисту (безпосередньо працюючи з проявами насильства), а також в аспекті прояву сексуального насильства.

- **Подальше вдосконалення програм для впровадження на рівні громади.** Існуючі програми потребують вдосконалення. Також необхідно забезпечити їх застосування програм у масштабах усієї країни. Рекомендується провести зовнішній аналіз навчальних планів існуючих програм, які впроваджуються на рівні громади, та намітити пропозиції щодо їх потенційного покращення. За допомогою навчання, наставництва та розробки процедур та інструментарію, що застосовуються, існуючі програми необхідно посилити в аспекті оцінки та управління ризиками.
- **Розробка спеціалізованих програми для різних цільових груп.** Необхідно розробити спеціалізовані програми для жінок-кривдниць, сексуальних злочинців і тих, хто жорстко поводить з дітьми. Для кожної категорії має бути спеціалізований підхід, програма та тематичне навчання. Прикладом програми для роботи з жінками-кривдницями є «Поворотні моменти: навчальна програма для жінок, присвячена відмові від вчинення насильства» (Пенс та ін., 2011 р.)¹⁶⁵.

МОЛДОВА

Молдова має багаторічний досвід та чималі знання щодо роботи з кривдниками і розробила стандарти впровадження програм для кривдників. Навчальна програма, яка використовується на рівні країни, ґрунтується на стандартах передового досвіду, однак фактичне її впровадження незбалансоване, особливо коли йдеться про роботу системи пробації та НУО. Рекомендації наступні:

- **Визначення чітких процедур контактування з постраждалими та надання підтримки і забезпечення їх впровадження по всій країні.** Необхідно розробити чіткі процедури співпраці між органами впровадження програм для кривдників і службами/фахівцями з надання підтримки постраждалим. В положеннях цих процедур мають міститись рекомендації для обох служб. Особливо важливо, щоб ці процедури впроваджувались в рамках виконання усіх програм, у тому числі в контексті в'язниці та пробації.

За приклади розробки таких методів роботи можна взяти роботу служби в'язниць та пробації Швеції, яка включає контактування з партнерами та надання підтримки¹⁶⁶, а також Каледонську модель у Шотландії чи Англії та Уельсі, яка систематизує посаду співробітника або співробітниці з питань безпеки жінок¹⁶⁷. Забезпечення безпеки постраждалих має бути пріоритетом у всіх контекстах. Як описано в попередньому розділі цього документа, Національна служба Англії та Уельсу з роботи з правопорушниками підкреслює, що ризики слід оцінювати та керувати ними, навіть якщо кривдник перебуває у в'язниці.

- **Визначити чіткі процедури оцінки та управління ризиками.** Поточна практика оцінки ризиків не стандартизована. Для оцінки ризику необхідно створити процедури та інструментарій, в тому числі з точки зору постраждалих у кожному конкретному випадку, і визначити процес обміну інформацією між службами/фахівцями. Програми повинні міститись спеціальний інструментарій щодо оцінки ризику. В усіх програмах можна використовувати інструментарій, яким користуються НУО.

165 Pence, E., Connelly, L., & Scaia, M. (2011). Turning Points. A Nonviolence Curriculum for Women [Пенс, Е., Коннеллі, Л., Скайя, М. (2011 р.). Поворотні моменти: навчальна програма для жінок, присвячена відмові від вчинення насильства]. Див. за посиланням: <https://www.theduluthmodel.org/wp-content/uploads/2017/03/Turning-Points-Curricula-for-Women-Who-Use-Violence-Preview.pdf>

166 <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686>

167 NOMS Guidance for Working with Domestic Abuse, National Offender Management Service, 2016 [Посібник НСРП щодо роботи з домашнім насильством, Національна служба з роботи з правопорушниками, 2016 р.]

- **Вдосконалення існуючої навчальної програми.** Існуюча навчальна програма базується на передовому досвіді та містить усі ключові елементи роботи. З метою подальшого вдосконалення програм рекомендовано врахувати наступні моменти:
 - Навчальний план слід оновити, щоб включити додаткові процедури, описані вище (щодо оцінки та управління ризиками та співпраці між органами впровадження програм для кривдників і службами підтримки постраждалих).
 - До навчальної програми слід додати знання про кібернасильство, його форми, а також способи його ідентифікації та врегулювання проблеми з постраждалими та кривдниками. З рекомендаціями щодо інтеграції питання кібернасильства можна ознайомитись в посібнику, опублікованому Європейською мережею по роботі з кривдниками (WWP EN) (Барончеллі, 2020 р.).
 - Впровадження програми в системі пробації, що вказує на те, що багато кривдників переведені на проходження коротших спеціалізованих програм, не пов'язаних з домашнім насильством, потребує негайного вдосконалення.
- **Забезпечення стабільного впровадження програм на рівні громади та в масштабах країни.** Програми для кривдників для впровадження на рівні громади повинні існувати принаймні в кожному регіоні країни. Для того, щоб існувала можливість надавати послуги на стабільній основі, державі необхідно забезпечувати їх стабільне фінансування.
- **Зовнішній аналіз існуючої програми для сексуальних злочинців.** Існуюча програма, яка реалізується у в'язницях Молдови, повинна бути проаналізована зовнішніми експертами, щоб зрозуміти її відповідність стандартам передового досвіду в цій галузі. Оскільки це єдина спеціалізована програма для цієї цільової групи в регіоні, вона має потенціал для поширення в масштабах регіону.
- **Розробка програм для інших категорій клієнтів/-ток.** Необхідно розробити спеціалізовані програми для жінок-кривдниць, тих, хто жорстоко поводить себе з дітьми та осіб, які вчиняють насильство в інших стосунках (наприклад, насильства у стосунках діти-батьки). Для кожної категорії має бути спеціалізований підхід, програма та тематичне навчання. Прикладом програми для роботи з жінками-кривдницями є «Поворотні моменти: навчальна програма для жінок, присвячена відмові від вчинення насильства» (Пенс та ін., 2011 р.).

УКРАЇНА

Вторгнення в Україну кардинально змінило ситуацію в країні. Оскільки ми отримуємо повідомлення про зростання всіх форм насильства, в тому числі сексуальне та ґендерно зумовлене насильство, структури, які були створені для забезпечення безпеки, захисту постраждалих і притягнення до відповідальності кривдників, мають обмежені можливості для надання своїх послуг або не можуть працювати в окупованих територіях. Ситуація також матиме серйозні та довгострокові наслідки для суспільства, у тому числі що стосується аспекту ґендерно зумовленого та домашнього насильства. Таким чином, аналіз програм в Україні зосереджений на розумінні сильних сторін і прогалин навколо програм для кривдників з ідеєю, що рекомендації можуть бути втілені після війни. Беручи до уваги підвищені ризики вчинення домашнього та ґендерно зумовленого насильства в країні внаслідок війни, цим обставинам необхідно приділити особливу увагу.

Протягом останнього десятиліття в Україні розроблялись програми для кривдників, результатом чого стало створення комплексної законодавчої бази та постачальників послуг у кількох регіонах країни. Україна зробила суттєві кроки в цьому процесі, створивши законодавчу базу, зміцнивши мережу постачальників послуг, розробивши кілька навчальних програм і забезпечивши компетентність фахівців. Програми для кривдників працюють на рівні громади та надаються державними установами і неурядовими організаціями. У більшості випадків не виділяються спеціальні кошти для програм для кривдників, які впроваджуються як доповнення до існуючої діяльності служб надання соціальних послуг, що призводить до серйозних обмежень (наприклад, надання послуг для кривдників і постраждалих в одних і тих самих установах). Спеціалізованих програм у контексті в'язниці та в системі пробації не існує.

Результати дослідження відобразили існуючий передовий досвід та труднощі у впровадженні програм для кривдників. Через нинішню ситуацію в Україні виявлені прогалини неможливо усунути до закінчення війни. Рекомендації щодо розробки в Україні програм для кривдників наступні:

- **Подальше доведення до єдиних стандартів законодавчої бази та її впровадження.** Існуючу законодавчу базу необхідно зміцнити, зокрема, в аспектах, викладених нижче:
 - **Узгодження тривалості застосованих заходів** відповідно до Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Наразі можуть бути застосовані заходи щодо направлення кривдників для проходження програми тривалістю 3-12 місяців. Це не відповідає тривалості програми та часу, необхідному для досягнення суттєвих змін. Тривалість заходу в усіх випадках має становити 12 місяців.
 - **Встановлення терміну реєстрації кривдника в програмі після застосування заходу.** Повинен бути встановлений кінцевий термін, до якого кривдник повинен встановити контакт із службою надання програми після винесення такого припису. Це має бути 7-10 днів.
 - **Моніторинг вжиття існуючих заходів та дії щодо їх вдосконалення, за потреби.** Повинен існувати національний механізм моніторингу вжиття заходів щодо направлення кривдників для проходження програми, щоб забезпечити її впровадження по всій території країни.
 - До наказу Мінсоцполітики №588 від 2021 року необхідно внести відповідні зміни щодо навчального плану (див. розділ, присвячений розробці навчального плану із забезпечення безпеки постраждалих).
- **Зміцнення позицій постачальників послуг.** Слід чітко визначити, хто може впроваджувати програму для кривдників. Визначаючи постачальників послуг, важливо:
 - Розуміти, що програми для кривдників мають впроваджуватись спеціалізованою службою з профільним персоналом і ресурсами.
 - На цей процес мають виділятися кошти (потрібне додаткове фінансування) і обсяг фінансування також має бути з врахуванням навантаження на служби підтримки постраждалих. Конкретні фінансові потоки слід направляти як в державні установи, так і НУО, які надають послуги у цій сфері.
 - Постачальниками послуг мають бути організації (державного чи неурядового сектору), а не окремі фахівці/-чині.
 - Програми для кривдників можуть реалізовувати організації підтримки постраждалих. Однак виконання програми має здійснювати окремий підрозділ організації, який має власне приміщення (або в будь-якому іншому місці, ніж приміщення для заходів підтримки постраждалих) та окремий персонал.
 - Програми для кривдників мають впроваджуватись по всій країні.

- **Подальша розробка заходів із забезпечення безпеки постраждалих від кривдників.** Україна зробила суттєві кроки щодо розробки програм для кривдників. Для забезпечення безпечної та відповідальної роботи існуючі методи роботи слід вдосконалити в кількох аспектах. Це процес має включати перегляд широко використовуваного Методичного посібника (Степанюк і Мельниченко, 2020 р.) або створення нової програми.
 - Слід забезпечити, щоб контактування з партнерками та надання підтримки були невід’ємними частинами всіх програм в Україні. До всіх існуючих навчальних програм мають бути включені та окреслені в них чіткі процедури контактування з партнерками та надання підтримки.
 - Для всіх програм у країні мають бути визначені чіткі процедури оцінки ризиків та їх управління. Оцінка ризику має базуватися на фактичних даних, застосовуватися як постійна діяльність в рамках впровадження програм для кривдників із використанням стандартизованого інструментарію, і вона повинна включати точку зору постраждалих.
 - Необхідно забезпечити, щоб в програмах для кривдників на всіх рівнях їх реалізації враховувались гендерні аспекти. Особливо важливо, щоб навчальні програми були зосереджені саме на чоловіках, які вчиняють насильство щодо інтимної партнерки (тоді як для інших типів кривдників повинні бути окремі, спеціалізовані програми).
 - Необхідно переглядати зміст програм таким чином, щоб віддавати пріоритет трансформації переконанням, які лежать в основі насильства, дати можливість критично аналізувати маскулінну ідентичності, заперечення, мінімізацію та звинувачення постраждалої, а також зосередитися на питанні батьківства¹⁶⁸. Існуючий контент має бути розширений шляхом включення питань про зростаючі форми насильства¹⁶⁹ такі як кібернасильство та насильницькі дії сексуального характеру¹⁷⁰.
 - Перегляд існуючої навчальної програми або розробка нової повинні включати всі вищезазначені моменти.
- **Розробка програм для впровадження у в’язниці та у разі застосування пробації.** В Україні існують програми для кривдників, які розраховані для впровадження на рівні громади.
 - Тож слід розробити програми для їх впровадження у в’язниці та у разі застосування у рамках пробації. Це можна зробити двома способами. Або з існуючими у громаді організаціями може бути укладений договір про роботу з кривдниками, які перебувають у в’язниці, або до яких застосовується пробація, або програма може бути впроваджена у в’язниці та органом пробації своїм персоналом. У цьому випадку для впровадження в пенітенціарній системі може бути адаптована нова навчальна програма для чоловіків, які вчинили насильство щодо інтимної партнерки або програма з внесеними змінами.

168 З прикладами можна ознайомитись за посиланням: https://www.amazon.it/Picking-Pieces-After-Domestic-Violence/dp/184905021X/ref=sr_1_3?__mk_it_IT=%C3%85M%C3%85%C5%BD%C3%95%C3%91&crd=3H3MZPTU2KPYM&keywords=kate+iwi&qid=1654090565&s=books&prefix=kate+iwi+%2Cstripbooks%2C64&sr=1-3

169 З відповідними рекомендаціями можна ознайомитись в документі Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN) Same Violence, New Tools: How to work with violent men on cyber violence [Насильство те саме, методи нові: як працювати з чоловіками, які вчиняють кібернасильство]: [How_To_Cyber_Violence.pdf](https://www.work-with-perpetrators.eu/work-with-perpetrators.eu) (work-with-perpetrators.eu)

170 З відповідними рекомендаціями можна ознайомитись в документі Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN) Good practice in addressing sexualised violence [Передовий досвід боротьби з сексуальним насильством]: https://www.work-with-perpetrators.eu/fileadmin/WWP_Network/redakteure/Resources/sexual_violence_guidelines_final.pdf

- В програмах для впровадження у в'язниці та у разі застосування пробації також повинно передбачатися контактування з постраждалими та надання підтримки, а також конкретні процедури оцінки та управління ризиками.
 - Програми для впровадження у в'язниці та у разі застосування пробації повинні бути тісно пов'язані з програмами, які реалізуються на рівні громади, особливо в період після відбування покарання (для полегшення процесу інтеграції до життя у громаді, оскільки це несе ризик повторення насильства).
- **Розробка спеціалізованих програм для інших категорій кривдників (жінок-кривдниць, сексуальних злочинців, кривдників, які вчинили насильство у стосунках діти-батьки...).** Для кожної категорії має бути спеціалізований підхід, програма та тематичне навчання. Прикладом ефективною програми для роботи з жінками-кривдницями є «Поворотні моменти: навчальна програма для жінок, присвячена відмові від вчинення насильства» (Пенс та ін., 2011 р.).
 - **Встановлення зв'язків із службами допомоги людям з різними видами залежності.** І хоча зловживання алкоголем і наркотиками часто йдуть рука об руку із вчиненням домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера (НІП), це дві окремі проблеми, які потрібно розглядати по-різному. Однак надзвичайно важливою є тісна співпраця служб допомоги людям з залежностями та програм для кривдників.
 - Мінімальна співпраця полягає в забезпеченні взаємного направлення для проходження програм (органи впровадження програми для кривдників можуть направляти кривдників до центрів допомоги людям з залежностями, і навпаки).
 - Рекомендується, щоб служби допомоги людям з залежностями проводили перевірку на вчинення домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера (НІП) і вживали відповідних заходів.
 - Можна розробити та запровадити спеціалізовані програми для кривдників, які вживають алкоголь або наркотики. Мають бути встановлені критерії, коли вони можуть брати участь у програмі для кривдників, залежно від досягнутої стадії лікування залежності. З прикладами спеціалізованих заходів, про які йдеться мова, можна ознайомитись в проєкті ADVANCE (Велика Британія), який зосереджується на підходах до коригування поведінки чоловіків, які лікуються від токсикоманії, і які також вчинили насильство щодо інтимного/-ї партнера/-ки (НІП)¹⁷¹.
 - **Розробка спеціалізованих заходів для ветеранів, які вчинили домашнє насильство або насильство щодо інтимного/-ї партнера/-ки (НІП), або мають ризик повторного його вчинення.** Як показав досвід інших воєн і збройних конфліктів, війна завжди супроводжується високим рівнем прояву сексуального та ґендерно зумовленого насильства, у тому числі насильства з боку інтимного партнера (НІП). Зазвичай ці тенденції тривають навіть і після закінчення війни. Україні варто підготуватися до цього сценарію максимальною мірою. Рекомендації наступні:
 - Забезпечити психологічну та психіатричну підтримку ветеранів/-ок, яка буде зосереджена на психологічних травмах та їхньому психічному здоров'ї.
 - Створити у громаді центри для ветеранів/-ок, у яких надаватиметься підтримка щодо їхньої реінтеграції в суспільство. Важливо, щоб це вбачалося знаком вдячності та поваги до їхнього внеску в суспільство.
 - Розробити профілактичні заходи, зосереджені на питаннях домашнього насильства та насильства з боку інтимного партнера (НІП), які будуть

розгорнуті в ветеранських центрах для чоловіків. Мета має полягати у тому, щоб запобігти цим формам насильства, а також виявити тих, хто вже їх вчиняє. Рекомендується, щоб ці профілактичні семінари проводилися у формі навчання «свій серед своїх» (щоб програму проводив один із ветеранів з відповідним ставленням, повагою та підготовкою).

- Також рекомендується, щоб у ветеранських центрах були співробітники/-ці у справах надання підтримки сім'ям (або щоб такі центри співпрацювали із зовнішньою організацією), які мали б завдання зв'язуватися з родинами та пропонувати їм підтримку. Не слід замовчувати про проблеми існування ґендерно зумовленого та домашнього насильства. Необхідно пропонувати відповідну підтримку.
 - Розробити програми та провести тренінги для фахівців/-чинь, які працюють в існуючих програмах для кривдників, щодо роботи з кривдниками з психологічною травмою.
 - Створити програму для ветеранів, які вчинили насильство щодо інтимного/-її партнера (НІП). Це має бути спеціалізована програма для цієї категорії, в якій увага буде зосереджена на перетині між досвідом перебування на війни та вчиненням насильства з боку інтимного партнера (НІП), а також будуть вивчатися соціальні моделі, які сприяють прояву насильства. Ці програми мають впроваджуватись у тісній співпраці з сектором охорони здоров'я.
- **Створення національних механізмів забезпечення якості програм для кривдників.** Держава несе відповідальність за забезпечення якості роботи з кривдниками і має розробити механізми її моніторингу.
 - Розробка національних стандартів. Слід розробити комплексні національні стандарти. Європейська мережа по роботі з кривдниками (WWP EN) пропонує свої рекомендації щодо їх розробки (2018 р.)¹⁷².
 - Оцінювання програм для кривдників. Цей аспект має бути невід'ємною частиною стандартів і застосовуватися на рівні країни. Рекомендується, щоб усі програми в країні впроваджувалися за однакової методологією та інструментарієм, щоб отримана інформація була стандартизованою та щоб можна було зробити висновки на рівні країни. Прикладом комплексного інструментарію для вимірювання результатів впровадження програм для кривдників є проєкт IMPACT, розроблений Європейською мережею по роботі з кривдниками (WWP EN)¹⁷³.

172 WWP_EN_Guidelines_for_Standards_v3_2018.pdf (work-with-perpetrators.eu)

173 IMPACT | WWP European Network (work-with-perpetrators.eu)

ДОДАТОК

ДОДАТОК I: МІЖНАРОДНИЙ ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД

У цьому розділі описаний передовий досвід роботи з кривдниками, який відповідає положенням Стамбульської конвенції та стандартам передового досвіду, як визначено в Рекомендаціях щодо стандартів Європейської мережі по роботі з кривдниками, які вчинили домашнє насильство (WWP EN, 2018 р.).

Цей досвід було вибрано тому, що він актуальний для контексту країн Східної Європи, або тому, що він містить деякі інноваційні елементи (наприклад, підхід, заснований на досвіді наявності психологічної травми або зосередженість у роботі з кривдниками на захисті дітей).

Інформація про досвід акумулюється в рамках роботи Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN), яка збирає інформацію про існуючі в країнах Європи програми. Збір інформації про програми, представлені в цьому документі, здійснювався Бертою Валл (2022 р.)¹⁷⁴ під час роботи над заходами, вжиття яких здійснюється за підтримки уряду Ірландії, та Сандрою Белотіч і Бертою Валл (2022 р.) у рамках діяльності над проектом STOPP¹⁷⁵. Методологія включала кабінетне дослідження, анкетування та інтерв'ю/фокус-групи з учасниками програми.

У цій публікації згадуються наступні програми:

- Програми для кривдників в Албанії
- Програма заходів для боротьби з домашнім насильством у Великій Британії
- Центр по роботі з чоловіками, які виявляють агресію/Centro Uomini Maltrattanti (CAM); Італія
- Каледонська система в Шотландії

Характеристики цих програм будуть представлені таким чином, щоб відповідати загальній структурі цього документа, щоб забезпечити узгодженість у всьому документі (структури для роботи за програмами для кривдників, постачальники послуг, програми та навчальний план програми). Однак деякі розділи не будуть розглянуті через брак інформації або її неактуальність для цього контексту.

ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В АЛБАНІЇ

Програми для кривдників в Албанії були створені та впроваджуються НУО, які надають підтримку постраждалим. НУО з надійною позитивною репутацією в країні визнали необхідність у наданні підтримки постраждалим шляхом роботи з тими, хто завдає шкоди, і розпочали впровадження своїх програм. Зараз в країні діють 5 програм.

Як країна, що розвивається та має сильні патріархальні переконання, та також в якій система захисту постраждалих все ще на стадії доопрацювання, Албанія є чудовим прикладом того, як організації, що обстоюють права та інтереси жінок, та фахівці можуть сприяти змінам навіть у складних обставинах.

174 Vall, B. (Coord.) (2021). Domestic Violence Intervention Programmes (DVIP) – An International Rapid Evidence Review. Berlin: The European Network for the Work With Perpetrators (WWP EN) [Валл, Б. (координаторка) (2021 р.). Програми заходів для боротьби з домашнім насильством – стислий огляд міжнародного досвіду. Берлін: Європейська мережа по роботі з кривдниками (WWP EN)]

175 STOPP | WWP European Network (work-with-perpetrators.eu)

Структури для роботи за програмами для кривдників

Програми для кривдників в Албанії мають законодавче підґрунтя у вигляді Закону про заходи проти насильства в сімейних відносинах, який передбачає перенаправлення відповідних осіб на проходження програми для кривдників як один із потенційних варіантів застосування припису для забезпечення захисту. Ці приписи проваджуються як у державному, так і в приватному секторі. Закон передбачає обов'язкову участь у програмах для кривдників, а також покарання за недотримання цього положення, за винятком випадків, коли кривдник не може брати участь у цих програмах з об'єктивних причин.

Ефективність програм в Албанії забезпечується самовідданою роботою фахівців і зусиллями організацій, спрямованих на покращення своїх послуг, а також за рахунок коштів, які надходять від донорів. Проте в країні немає ініціатив, які б мали підтримку на державному рівні, що забезпечило б широку розповсюдженість програм та їх впровадження на стабільній основі. У подальшому впровадження програм для кривдників регулюватиметься стандартами роботи з кривдниками, розробленими з ініціативи сектору НУО. Ці стандарти, які в даний час знаходяться в процесі схвалення, є важливим кроком подальшого розвитку програм на національному рівні, які мають бути посилені конкретними протоколами оперативної діяльності.

Характеристика постачальників послуг, персонал і навчання персоналу

Впровадження цих програм розпочалося завдяки ініціативам служб підтримки жінок, діяльність яких показала, що для боротьби з домашнім насильством недостатньо однієї роботи з постраждалими. Ініціативи почалися з інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на громаду та інституції, включаючи семінари та тренінги в школах, судах, поліції та в'язницях, після чого була активна лобістська діяльність. Далі Консультаційний центр для жінок і дівчат у Тирані створив Телефон довіри для чоловіків і хлопчиків (2012-2013). Через рік НУО «Жінка до жінки» в Шкодері започаткувала програму для кривдників і заснувала Центр для чоловіків і хлопчиків. Це дві провідні організації в країні, які пропонують програми для кривдників, після яких вже кілька інших організацій розпочали роботу в цій сфері.

Програми для кривдників в Албанії надаються з боку НУО та одного муніципалітету, і вони реалізуються в найбільших містах країни.

ТАБЛИЦЯ 21: ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В АЛБАНІЇ

НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ	ТИП	МІСТО
Жінка до жінки (Gruaja tek Gruaja) – Центр для чоловіків і хлопчиків (Zyra per djem dhe burra-ZDB)	НУО	Шкодер
Телефон довіри для чоловіків та хлопчиків	НУО	Тирана
Ватра	НУО	Вльора
Інше бачення (Tjeter Vision)	НУО	Ельбасан
Муніципалітет міста Поградец	Державна установа	Поградец

У Тирані телефон довіри для чоловіків і хлопчиків надає консультації кривдникам, а також проводить профілактичні та освітні заходи, щоб допомогти створити спільноту, в якій насильство неприпустиме. Ця організація займається попередженням насильства, працюючи в тому числі з хлопчиками в школах і в місцевій громаді.

Організація «Жінка до жінки» у місті Шкодер працює у сфері захисту прав людини, зосереджуючись на правах жінок і дівчат. У 2014 році ця організація заснувала Центр для чоловіків і хлопчиків (ZDB), щоб сприяти забезпеченню безпеки постраждалих і зменшенню кількості випадків вчинення домашнього насильства, пропонуючи спеціалізовані послуги кривдникам.

У місті Вльора Центр з надання психологічної та соціальної допомоги «Ватра» пропонує послуги та знання для запобігання торгівлі людьми та захисту постраждалих від неї та від ґендерно зумовленого насильства. Організація почала працювати з кривдниками у 2010 році, проте відлік структурованого процесу роботи з кривдниками йде з 2019 року, після якого відбулися тренінги та призначення спеціального персоналу (одного соціального працівника).

Організація «Інше бачення» була створена в 2002 році та пропонує різні соціальні послуги в місцевій громаді в місті Ельбасан, зокрема, послуги підтримки постраждалих і проведення роботи з кривдниками. Муніципалітет міста Поградец організував програму для кривдників як одну із соціальних послуг, які вони пропонують у громаді. Впровадженням програми займається один кваліфікований фахівець в рамках пілотної ініціативи. Це унікальна практика в країні, яка здійснюється завдяки ентузіазму та зусиллям одного прийнятого на роботу фахівця.

Програма та навчальний план програми

Усі програми в Албанії передбачають індивідуальну роботу з кривдниками, які вчинили насильство, при цьому всі залучені фахівці – чоловіки. Це пояснюється сильною патріархальною системою переконань у країні та досвідом того, що чоловіки чинитимуть серйозний опір участі в групах (викривати себе та розказувати про себе іншим), а також із жінками-фахівчинями.

організації («Жінка до жінки» та «Телефон довіри для чоловіків та хлопчиків») ініціювали зміни в цій сфері та у 2021 році розпочали роботу у групах, яку здійснює команда фасілітаторів (чоловіки та жінки). Це вважається передовим досвідом, який слід надалі зміцнювати та застосовувати по всій країні. Проте, програма для груп досить коротка і складається лише з 12 групових занять. Матеріали програми для груп не аналізувались.

В Албанії в програмах для кривдників використовується мультитеоретичний підхід, здебільшого заснований на когнітивно-поведінковій терапії/соціальній підготовці та психоосвітніх заходах. Програму необхідно вдосконалити, додавши аспект врахування ґендерної проблематики.

ПРОГРАМА ЗАХОДІВ ДЛЯ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ, ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Програма заходів для боротьби домашнім насильством¹⁷⁶ – це інтегрований підхід вжиття заходів на рівні громади, який спрямований на підвищення безпеки жінок і дітей, надання жінкам можливості робити безпечніший вибір, надання допомоги кривдникам припинити прояви насильства та контролю, надання більшого спектру послуг, направляючи відповідних осіб до служби захисту дітей та на зменшення кількості випадків повторної віктимізації.

176 <https://dvip.org/>

ОСОБЛИВОСТІ:

- НУО
- Акредитована в рамках національної системи акредитації Великої Британії
- Тісна співпраця зі службами захисту дітей
- Має інтегровану службу підтримки постраждалих

ДОДАТКОВІ ПЕРЕВАГИ:

- регулярний зовнішній нагляд за роботою персоналу

Структури для роботи за програмами для кривдників

Скоординоване реагування громади

«Програма заходів для боротьби домашнім насильством» зосереджується на міжвідомчій роботі. Зі службами у справах дітей, судами, які розглядають сімейні справи, та організаціями підтримки жінок, здійснюється співпраця з питання «насильство щодо жінок і дівчат». «Програма заходів для боротьби з домашнім насильством» працює в різних районах Лондона, і, залежно від районів, вона більш-менш взаємодіє з деякими службами чи організаціями. Наприклад, у західній частині Лондона мережа «Angelou Network», членом якої є Програма, складається в основному зі служб підтримки постраждалих, має дуже сильну присутність і забезпечує скоординоване реагування громади.

Таким чином, залежно від територій і контрактів/договорів, в межах локальної мережі може бути різний рівень участі Програми, але завжди відбувається мінімум щоквартальних нарад з уповноваженими особами та взаємодія з багатьма місцевими закладами та установами. Співпраця зі службами у справах дітей залежить від умов договорів, які часто укладаються зі службами у справах дітей у певній сфері. Якщо зі службою у справах дітей не укладається договір, тоді часто оплачується надання послуг одному конкретному кривднику та особам, яким він завдав шкоди (дуже важливо, що послуга для постраждалої особи також у вартості надання послуг). Потім спілкування та співпраця відбуваються шляхом взаємодії із соціальним працівником, котрий веде цю справу. Якщо із органом місцевої влади укладається договір, Програма стає частиною системи: співробітники Програми перебувають у відповідних службах, сидять поруч із соціальними працівниками, беруть участь у тренінгах один одного та діяльності з підвищення кваліфікації тощо.

Забезпечення якості та оцінювання

Як акредитована організація, діяльність «Програми заходів для боротьби з домашнім насильством» має відповідати національним стандартам Великої Британії¹⁷⁷, що є гарним прикладом забезпечення якості роботи з кривдниками по всій країні.

Щоб оцінити результативність програми, використовуються деякі типові форми для оцінки зміни ставлення. Ці форми заповнюються в рамках виконання програми під час роботи з чоловіками та їхніми (колишніми) партнерками. Вони дещо відрізняються і використовуються в різні моменти часу; для чоловіків вони використовуються на початку (заняття 1; типова форма 1), в середині (заняття 12; типова форма 2) і в кінці проходження програми (заняття 26; типова форма 3). Щодо (колишніх) партнерок, ці форми використовуються на початку та в кінці участі чоловіків у програмі та під час шестимісячного періоду подальшого супроводу.

Результати деяких досліджень, проведених щодо цієї програми, демонструють позитивну результативність у жінок, партнерами яких є кривдники: 70% повідомили про відсутність випадків насильства у подальшому після того, як їхні партнери взяли участь у «Програмі заходів для боротьби з домашнім насильством», а решта повідомили про менш жорстоке насильство або про зменшення випадків його прояву. 65% повідомили, що почуваються безпечніше або набагато безпечніше, а 93% повідомили про покращення якості свого життя.

Характеристика постачальників послуг, персонал і навчання персоналу

«Програма заходів для боротьби з домашнім насильством» – це громадська організація, яка працює на рівні громади.

Співробітники/-ці всіх команд цієї служби щороку працюють з 1500 чоловіками, жінками та дітьми та приймають за направленням осіб для проходження програми приблизно з 30 районів Лондона та 8 сусідніх громад. Спочатку на проходження програми завжди направляється кривдник, а потім вже зв'язуються з (колишнім) партнером. Більшість чоловіків направляються на проходження програми зі служби у справах дітей (здебільшого вони все ще перебувають у стосунках) або судів, які розглядають сімейні справи (після розлучення чи розставання); певна кількість чоловіків приходять на програму добровільно (близько 20%).

Співробітників/-ць приймають на роботу з достатнім рівнем підготовки та досвідом роботи у питанні домашнього насильства та роботою з групами (загальним досвідом персоналу є робота у системі пробації, службі роботи з особами, які зловживають психоактивними речовинами, службі підтримки постраждалих, консультування та соціальна робота) і проходять процес адаптації на цій роботі, який включає обов'язкове навчання кожного/-ї співробітника/-ці, а також проходження спеціального тренінгу, присвяченого методам профілактики домашнього насильства. У перші кілька тижнів після початку роботи нові співробітники/-ці проходять інтенсивне навчання без відриву від роботи, спостерігаючи за заняттями з оцінювання інших колег, індивідуальними та груповими заняттями. Потім під час перших кількох занять досвідчені фахівці спостерігають за роботою нових співробітників/-ць, доки ці фахівці не будуть впевнені, що нові співробітники вже готові працювати за програмою самостійно.

Щодо безперервного навчання, під час роботи всього персоналу досвідчений фахівець/чиня-консультант/-ка здійснює супервізію, без присутності керівництва; це відбувається раз на місяць і лише для професійного розвитку практиків/-кинь. Далі проводяться заняття з управління заходами програми, під час яких досвідчений/-а фахівець/-чиня-консультант/-ка переглядає відеозапис групового заняття (усі заняття записуються) і, використовуючи форму, яка містить конкретні параметри, яких слід дотримуватись, надає практичні коментарі щодо роботи співробітників/-ць.

Програма та навчальний план роботи з кривдниками

Контактування з постраждалими та надання їм підтримки, а також співпраця зі службами підтримки постраждалих.

Програма заявляє, що застосовує підхід, орієнтований на партнерок, відповідно до якого успіх заходів пов'язаний із відчуттям безпеки партнерок. Існує тверде переконання, що надання послуг жінкам є основою роботи за програмою. Таким чином, послуги підтримки жінок, які пропонуються за програмою для кривдників, стосуються не лише обміну інформацією, оцінки ризиків або перевірки достовірності розповіді кривдника про його насильство чи зловживання, також послуг у вигляді заходів, орієнтованих на надання допомоги жінкам, які стали жертвами насильства та жорстокого поведіння, оскільки жінці надається можливість робити безпечніший вибір для себе.

Контактування з (колишніми) партнерками відбувається декілька разів під час і після проходження чоловіками програми:

- 1.** Перший контакт із (колишньою) партнеркою відбувається в момент прийняття направлення на проходження програми. У цей час посадова особа-жінка зв'язується з партнеркою, щоб пояснити, що це за програма, що вона передбачає і який тип підтримки пропонується жінці. Представники Програми активно контактують з (колишніми) партнерками.
- 2.** Після завершення первинної оцінки чоловіка-учасника програми знову зв'язуються з (колишньою) партнеркою щодо результатів оцінки. На цьому етапі представники Програми пропонують їй підтримку, якщо вона хоче. Якщо вона просить додаткової допомоги, співробітник/-ця Програма може її направити до інших служб для вирішення будь-яких її потреб.
- 3.** Коли починається проходження програми, (колишній) партнерці призначають персонального/-ну координатора/-ку зі служби підтримки жінок¹⁷⁸, який/-а буде однією і тією ж особою протягом проходження всієї програми. Цей/-я персональний/-на координатор/-ка інформує (колишню) партнерку про аспекти, пов'язані з ризиком, або про подальший супровід за програмою (наприклад, якщо чоловік пропускає заняття, дає зрозуміти під час занять про існування високого ризику тощо). Жінці надається інформація про те, що для неї може означати його проходження програми, її завершення або невиконання. Крім того, обговорюються її надії та страхи, щоб сприяти реалістичним очікуванням щодо його можливості змінитися. Рівень стосунків, який жінка встановить зі службою підтримки програми, залежатиме від потреб і бажання кожної жінки. Зустрічі можуть відбуватися щотижня, жінку можуть направити в інше місце (до служби психічного здоров'я чи до адвоката/-теси), або вона може брати участь у жіночій групі, яка пропонується за програмою. Жіноча група – це 10-тижневі зустрічі групи, робота з якою зосереджена на темах, пов'язаних із вразливістю жінок і розумінням домашнього насильства. Ця група відкрита для всіх жінок, чий (колишній) партнер проходить програму в чоловічій групі.
- 4.** Після завершення чоловіками проходження програми, їхні (колишні) партнерки отримують додаткову підтримку протягом чотирьох місяців (досвід впровадження програми показує, що деякі жінки більш активно співпрацюють після завершення програми, ніж під час її проведення). Отже, загалом жінки отримують підтримку довше, ніж чоловіки. З жінками робота ведеться 10 місяців, тоді як програма для чоловіків триває 6 місяців (див. розділ про розгортання програми).

Якщо жінка вважає за краще, щоб співробітник/-ця програми не зв'язувався з нею регулярно, з нею будуть контактувати лише в разі виникнення ситуації високого ризику.

Програма має комплексний орієнтований на жінок підхід. У цьому контексті щомісяця проводяться наради з ведення справ, на яких працівник/-ця програми для кривдників і працівник/-ця служби підтримки жінок переглядають процес проходження програми. Під час цих нарад велика увага приділяється становищу дітей, оцінці та управлінню ризиками, а також подальшому супроводу у рамках загальної програми.

Фахівці обох служб ведуть одну пару, тому вони можуть обговорити справу з обох точок зору. Іноді у чоловіків є кілька жінок, визначених як жертви (попередні партнерки, з якими вони можуть мати спільних дітей, поточні партнерки тощо). У такому випадку, щоб запобігти будь-яким можливим ризикам, з кожною жінкою працює окремий/-а співробітник/-ця.

178 Жінки спілкуються лише з працівниками/-цями служби підтримки жінок, а кривдники спілкуються лише з фахівцями з питання запобігання насильству. Потім практики/-ні обмінюються інформацією за потреби, і координатор/-ка, який/-а здійснює нагляд за роботою співробітників обох служб, також може брати участь у цьому обміні. Жінки зазвичай безпосередньо з фахівцями/-чиннями з питань запобігання насильству не спілкуються.

Крім комплексної служби підтримки, в рамках якої ведеться робота з жінками, чії (колишні) партнери направлені на проходження програми, також у деяких районах ведеться співпраця із зовнішніми службами підтримки постраждалих, а не залучаються свої. Це пов'язано з місцевими вимогами до роботи за договором. «Програма заходів для боротьби з домашнім насильством» не надає послуги жінкам, якщо їх (колишній) партнер не бере участь у їхній програмі, тому послуги Програми не поширюються на сферу роботи служб підтримки жінок.

Оцінка та управління ризиками

Ризик спочатку оцінюється на етапі оцінювання на основі інформації про направлення кривдників та оцінювальної співбесіди і формулюється у вигляді статичних та динамічних факторів ризику, а також конкретних питань, на вирішення яких потрібно знайти відповідь. За наявності певних ризиків, таких як кризи психічного здоров'я чи зловживання психоактивними речовинами без лікування, практикуючий/-а лікар/-ка запропонує кривднику вирішити їх перед тим, як брати участь у програмі.

Час від часу використовується дзеркальна версія Контрольного списку індикаторів ризику прояву домашнього насильства, переслідування та домагання, а також насильства «в ім'я честі» (DASH RIC), призначена для використання щодо кривдників, зокрема під час звернення до судів, які розглядають сімейні справи. Під час занять за програмою фахівці/-чині продовжують розглядати та оцінювати коливання ризику, спілкуватися щодо ризиків з персоналом, який забезпечує підтримку жінок, а також додавати на розгляд під час занять ризики, виявлені під час роботи з постраждалими.

У середині та в кінці проходження програми аналізуються первинні дані про статичні та динамічні фактори ризику (і дзеркальна версія DASH RIC, якщо використовується), додаються нові ризики та коментуються будь-які спостережувані зміни.

Якщо справи перебувають у судовому провадженні на етапі направлення кривдника на проходження програми або у разі існування особливо високого ризику, служба рекомендує проведення офіційної надійної спеціалізованої оцінки ризику, яку окремо виконає команда співробітників судів, які розглядають сімейні справи, а також проведення остаточної офіційної оцінки ризику після завершення проходження програми. У разі потреби результати оцінки можуть бути у вигляді спеціалізованих звітів для судів, які можуть бути представлені в суді.

Структура програми, підхід та вміст

Діяльність «Програми заходів для боротьби з домашнім насильством» зосереджена на поєднанні теорій соціального навчання, когнітивно-поведінкової терапії і гуманістичного підходу з сильним корінням екологічної моделі. Також під час роботи приділяється увага теорії сили та контролю щодо вчинення домашнього насильства з сильним феміністичним підходом.

Серед тем, які вивчаються, є розуміння моделі сили та контролю, що лежить в основі аб'юзивних стосунків (походить від Дулутської Моделі), звинувачення партнера/-ки та приниження, вплив на жінок, вплив на дітей, вплив на виховання дітей, вирішення конфліктів, особливості статі і чоловічих рис характеру і поведінки, сексуальні відносини на основі поваги та сексуальне насильство, моральне знуцання та відповідальність за вчинки, приділяючи увагу питанням прояву жінками гніву, ревнощів, випадки припинення стосунків і жорстокого поведіння після розставання, а також, на додаток до спеціальних занять для розбору та обговорення актів насильства у минулому, обов'язково проговорюються аспекти, пов'язані з дитиною (з використанням моделі «айсберг», ведення журналу, присвяченого питанням насильства, інсценування тощо).

Групова робота з кривдниками спрямована на те, щоб критично проаналізувати ставлення та поведінку чоловіків у середовищі однолітків – поставити під сумнів стереотипи, міфи та схвалення

з боку однолітків, а також надати підтримку щодо негативного ставлення та недопущення насильства щодо жінок.

На індивідуальному рівні програма спрямована на зменшення схильності кривдників до насильства шляхом безпосереднього розгляду конкретних індивідуальних факторів, які сприяють їхньому ставленню та насильницькій поведінці, наприклад, випадки домашнього насильства в дитинстві, когнітивні спотворення та/або зловживання психоактивними речовинами.

Підхід з врахуванням ґендерних аспектів є невід'ємною частиною кожного заняття та застосовується протягом всієї програми.

Період проходження програма в повному обсязі розрахований на шість місяців і включає 26 занять по 2,5 години кожне¹⁷⁹. Заняття ведуть фасилітатори чоловіки та жінки та розраховані на групи від 10 до 12 чоловіків. Групи збираються щотижня з постійним прийомом нових учасників, яких направляють на проходження програми різні установи, органи чи заклади. Групи з постійним допуском нових учасників працюють краще, ніж закриті групи, особливо щодо чоловіків, які спочатку не виявляють бажання взаємодіяти і користуються тим, що поряд є більш мотивовані чоловіки.

Заняття напівструктуровані. Вони починаються із вступного слова чоловіків, а потім увага зосереджується на темі обговорення цього дня. Далі йде робота в малих групах та/або у вигляді ролевих ігор, які закінчуються підбиттям підсумків.

CENTRO UOMINI MALTRATTANTI (CAM), ITALY

Centro Uomini Maltrattanti – CAM (Центр по роботі з чоловіками, які виявляють агресію) – це неурядова організація, заснована у Флоренції в 2009 році як експериментальний проєкт за сприяння Асоціації Artemisia (служба підтримки жінок і притулок) і місцевим управлінням з питань охорони здоров'я. CAM був першим центром в Італії, який мав справу з чоловіками, які вдавалися до насильства у стосунках. З 2014 року було відкрито ще чотири офіси: у Феррарі, північній Сардинії, Римі та Кремоні.

ОСОБЛИВОСТІ:

- НУО
- Робота на рівні громади та у в'язницях
- Дотримання під час роботи національних стандартів

ДОДАТКОВІ ПЕРЕВАГИ:

- Наявність терапевтичної групи, робота якої ведеться регулярно відповідно до програм для кривдників, які тривають від 6 місяців до 2 років, для сприяння довгостроковій ефективності і глибоким змінам
- Наявність спеціальних програм для різних типів клієнтів (наприклад, батьків, які вчиняють насильство)
- Спеціальна програма для сексуальних злочинців
- Комплексне оцінювання проходження програми

¹⁷⁹ Груповій роботі передують етапи оцінювання. Після 12-тижнів відбувається аналіз результатів (і для деяких установ, які направили учасників, на цьому етапі складається звіт). Аналіз результатів включає обговорення з чоловіком його прогресу та спрямованість покращення/зосередження роботи протягом наступних тижнів. Після завершення проходження програми (і остаточного звіту, за потреби), справу кривдника закривають. Колись існувала додаткова група супроводу учасників програми у подальшому житті, але її роботу припинили через брак фінансування.

Структури для роботи за програмами для кривдників

Скоординоване реагування громади

У 2014 році, завдяки створенню місцевих представництв у різних областях країни, діяльність САМ дуже швидко поширилась. На даний момент офіси працюють у Феррарі, Кремоні та північній Сардинії. У районі Флоренції Центр був частиною робочої групи Генерального прокурора з переливним досвідом роботи щодо насильства, яке пов'язане з гендерним питанням. Співробітники Центру періодично зустрічались з лікарями/-ками загальної практики та активно спілкувались з педіатрами/-ринями з метою сприяння мультидисциплінарним ініціативам з підвищення обізнаності. З цією метою Центр співпрацює з Професійною асоціацією психологів Тоскани для координування діяльності робочої групи з питань гендерних проблем у сфері охорони здоров'я. Робота в мережі має першочергове значення для Центру і є одним із його фундаментальних стовпів. Тому був створений протокол співпраці зі Службою пробації (UEPE, Ufficio di Esecuzione Penale Esterna) для проведення заходів із ув'язненими, які відбувають покарання, а також під час їх реінтеграції в суспільство. У 2014 році САМ, місцевий орган з питань охорони здоров'я (ASL) Флоренції та регіональна адміністрація Тоскани, у співпраці з міською радою Флоренції, працювали над пропозицією впровадження нової системи інтеграції між державними та приватними службами, і результатом став проєкт «Contrasto alla violenza alle donne, accoglienza, situazioni di maltrattamento, abuso minori ed attenzione agli uomini autori di violenza anche con azioni di formazione» (Подолання насильства щодо жінок, прийом, ситуації насильства, жорстокого поводження з дітьми та увага до чоловіків, які вчинили насильство) з навчальними заходами.

САМ також співпрацює з мережею Codice Rosa (служба екстреної допомоги жінкам, які постраждали від насильства) і є учасником пакту про взаєморозуміння провінції Пістоїя. САМ бере участь у багатоаспектних робочих групах, які є частиною мережі Codice Rosa. Робочі групи складаються з ключових місцевих суб'єктів, робота яких спрямована на боротьбу з насильством. Метою робочих груп є розвиток передового досвіду на рівні мережі (регіон, служби з питань охорони здоров'я та територіальні асоціації) втручання у випадки домашнього насильства.

САМ є членом-засновником Національної мережі Relive та Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN).

Забезпечення якості та оцінювання

В Італії Relive є національною мережею програм для кривдників, яка розробила національні стандарти роботи з кривдниками¹⁸⁰. У своїй діяльності САМ дотримується цих стандартів.

САМ дотримується дуже комплексної процедури вимірювання результатів із використанням Інструментарію для моніторингу результатів дії¹⁸¹. Співробітники САМ аналізують як кінцевий результат, так і процес виконання програми, збираючи інформацію в різні моменти часу. Крім того, збирається інформація з кількох різних аспектів результативності, крім зміни поведінки. Результати показують, що наприкінці програми спостерігається зменшення використання насильницької поведінки та впливу на (колишніх) партнерок як з точки зору чоловіків у програмі, так і їхніх (колишніх) партнерок. Крім того, спостерігається зниження рівня страху (колишньої) партнерки і покращується рівень її благополуччя. Крім того, до кінця проходження програми покращується і становище дітей. І нарешті, протягом усієї програми також оцінюється вмотивованість чоловіків до участі у програмі.

Під час аналізу результативності використовуються різноманітні параметри, у тому числі зміна поведінки, вплив цієї поведінки, благополуччя та безпека (колишньої) партнерки, вмотивованість чоловіків до участі у програмі, ставлення чоловіків до насильства, благополуччя дітей тощо. Крім того, результативність аналізується протягом усієї програми, шляхом збору інформацію про процес змін. І нарешті, інструменти, які використовуються для аналізу результативності, однакові для

180 <https://www.associazionerelive.it/joomla/images/LineeGuidaRelivea.pdf>

181 IMPACT | WWP European Network (work-with-perpetrators.eu)

чоловіків та їхніх (колишніх) партнерок, тому їхні відповіді піддаються прямому зіставленню. Для оцінки результатів не використовуються дані контрольної групи чи групи порівняння (проте збираються дані про учасників, які вибули з програми).

Характеристики постачальника послуг

САМ – це неурядова організація, яка надає програми для кривдників на рівні громади та в органах пенітенціарній системі.

САМ проводить навчання для своїх фасилітаторів, яке триває 9 місяців і включає інформацію про ґендерно зумовлене насильство, ґендерні стереотипи та роботу з кривдниками. Рекомендується, щоб фасилітатори, які працюють з чоловіками, у минулому мали досвід роботи з постраждалими та мали особистий шлях і особисті цінності, пов'язані з ґендерною рівністю. Весь персонал САМ проходить регулярне та постійне навчання (наприклад, попередній тренінг включав теми, пов'язані з насильством в Інтернеті, програмою для сексуальних злочинців, використанням експресивних прийомів тощо). Нарешті, САМ регулярно бере участь у проектах, які отримують фінансування, завдяки яким співробітники набувають нових компетенцій і навичок. Співробітники САМ також проводять регулярні наради у форматі супервізії (щомісяця/раз на два місяця).

Програма та навчальний план роботи з кривдниками

Контактування з постраждалими та надання їм підтримки, а також співпраця зі службами підтримки постраждалих

Під час роботи з чоловіками за програмою співробітники/-ці САМ контактують з (колишніми) партнерками на початку, в середині та наприкінці програми. Процес починається з того, що співробітник САМ проводить з чоловіком первинну співбесіду. Під час цієї зустрічі надання контактних даних своєї партнерки є обов'язковою умовою для початку участі у програмі.

Далі із (колишньою) партнеркою зв'язується співробітник/-ця, який в основному і займається контактуванням з партнерками та наданням їм підтримки і не працює з кривдниками. З партнеркою зв'язуються у певні моменти програми (початок, середина та кінець програми), а також якщо під час програми виникає ситуація високого ризику або якщо чоловік вибуває із програми. Спілкування з партнерками є частиною функціональної стратегії, яка доповнює процес оцінки ризиків. Це допомагає постачальникам послуг зрозуміти вмотивованість чоловіків відвідувати заняття програми (або їхні спроби використати це) і визначити відповідальність кривдника, оскільки жертви часто схильні звинувачувати себе у прояві до них агресивної поведінки.

Цілі контактування з партнерками на кожному етапі наступні:

Перше контактування з (колишньою) партнеркою:

- Надається визначення поняття «насильство» та розташування його в контексті (на відміну від загальних конфліктних питань у подружжя);
- Повідомляється партнерці, що чоловік почав проходити програму, і визначаються критерії зміни чоловіка;
- Пояснюється партнерці про існуючі та доступні служби підтримки в регіоні та пропонується їй зв'язатися з ними;
- Збирання інформації про стосунки, історію насильства, її досвід тощо; і
- З партнеркою обговорюються очікування щодо програми та зміни поведінки її партнера.

Контактування з (колишньою) партнеркою у середині виконання програми:

- Збір інформації про будь-які зміни у стосунках, у тому числі чи були рецидиви проявів насильства або можливі спроби маніпулювання з боку партнера-чоловіка;
- Збір пропозицій щодо тем для роботи;
- Визначається, чи зверталася партнерка до служби підтримки;
- Моніторингові питання прогресу чоловіка та обговорення очікувань партнерки щодо змін, через які пройшов чоловік.

Контактування з (колишніми) партнерами після закінчення програми:

- Інформування партнерки, що чоловік завершує проходження програми (або що він припинив відвідувати заняття);
- Попросити партнерку надати коментарі щодо ситуації;
- Надання партнерці інформації про процес, через який пройшли чоловіки.

Співробітник, який працює з кривдниками, і той/-та, хто працює з постраждалими, щомісячно регулярно зустрічаються для обговорення справ. Між цими двома колегами відбувається постійний обмін інформацією, який особливо актуальний на початку, в середині та наприкінці програми після встановлення контакту з партнеркою. Крім того, вони проводять інші обговорення та зустрічі, коли це необхідно, особливо якщо була виявлена ситуація ризику (наприклад, якщо чоловік пояснює під час психоосвітньої групи, що були епізоди насильства).

Що стосується співпраці зі службами підтримки постраждалих, то в регіоні існують певні труднощі. Незважаючи на це, у контексті експериментального проєкту почалася певна співпраця у тому, щоб контактування із партнеркою здійснювалось постачальником послуг постраждалій особі та через нього. Проєкт також передбачав наради працівників/-ць з кожної служби, під час яких вони обговорювали справи. Це був цінний досвід, коли точки зору обох постачальників послуг могли сприяти процесу ведення справи. Певні зусилля докладаються для підтримки цієї співпраці після завершення проєкту.

Що стосується додавання аспектів врахування інтересів дітей, САМ у своїх програмах має теми, пов'язані з батьківством. Крім того, САМ завершує розробку своєї Політики захисту дітей, і всі співробітники/-ці пройшли навчання щодо жорстокого поводження з дітьми. І нарешті, всі справи обговорюються з особливою увагою до інтересів дітей.

Оцінка та управління ризиками

Оцінка та управління ризиками здійснюється постачальником послуг для кривдника разом з постачальником послуг для постраждалої особи. Зібрана інформація про динамічні та статичні фактори ризику оцінюється та обговорюється за участі обох постачальників послуг. Орієнтиром для переліку контрольних питань з оцінки ризиків, який вони створили, став Посібник з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA). Якщо під час первинної бесіди з кривдником виявляється ситуація високого ризику, використовується Програма Онтаріо з оцінки ризику побутового насильства (ODARA), а також впроваджується план безпеки: активуються служби, які працюють з випадками вчинення домашнього насильства на території, і, якщо це буде визнано за необхідне, інформується поліція. Щодо жінки, то навпаки, під час співбесіди визначаються фактори ризику, зазначені в літературі. Якщо проводиться оцінка високого ризику, активується план безпеки. Аналогічна процедура виконується кожного разу контактування з партнеркою. Таким чином, фактори ризику виявляються під час співбесіди за допомогою переліку контрольних питань.

Структура програми, підхід та вміст

Структура програми базується на екологічній моделі та сильно спирається на стандарти Європейської мережі по роботі з кривдниками (WWP EN).

Протягом всієї програми висвітлюються ґендерні аспекти і вважається, що чоловіки несуть виняткову відповідальність за скоєне насильство. Ґендерна динаміка між партнерами та управління силою та контролем є ключовими частинами програми. У рамках програми переглядаються ґендерні стереотипи та переконання, наприклад, використовуючи відео, щоб поміркувати на цю тему з чоловіками.

Вмотивованість чоловіків щодо участі в програмі має вирішальне значення. Вона оцінюється індивідуально на етапі початку проходження програми і є мінімальним критерієм для початку програми. Однак ця вмотивованість часто зовнішня; дуже мала кількість чоловіків демонструє внутрішню вмотивованість. Щоб оцінити це, аналізуються етапи моделі зміни Прохаски-Діклемента.

Психоосвітня програма триває щонайменше 36 двогодинних занять (приблизно 9 місяців), які проводяться щотижня. Заняття ведуть фасилітатори чоловік і жінка. Після цієї програми, якщо чоловіки набули високого рівня відповідальності, вмотивованості до участі у програмі та навичок самоспостереження, вони переходять до етапу подальшого супроводу/терапевтичної групи, заняття в якій можуть тривати до двох років. У рамках психоосвітньої групи кожне заняття містить тему, що супроводжується практичними та письмовими вправами, які потрібно виконувати в групах. Під час занять психоосвітньої групи розглядаються наступні теми: визначення поняття «насильство» та його форм, кримінальні злочини, пов'язані з жорстоким поведінням, соціальні та культурні аспекти насильства, континуум контрольної поведінки, тайм-аут, щоденник думок, елементи емоційної грамотності, комунікаційні стратегії (наполегливі, пасивні, агресивні), наслідки та вплив насильства на жінок і дітей, стилі виховання та сфери, які потрібно покращити, засоби захисту від прийняття відповідальності (мінімізація, заперечення постраждалої та звинувачення), короткострокові та довгострокові рішення, стосунки та автентичність, маніпуляції та брехня, підтримка позитивних сексуальних стосунків, алкоголь і наркотики та їх зв'язок із насильством.

Надання послуг з боку САМ структуровано наступним чином:

- a.** Консультація та первинна розмова по телефону.
- b.** Індивідуальні оцінювальні співбесіди (3-5 співбесід на початку програми).
У ході цих співбесід здійснюється перше обстеження щодо насильства, оцінка ризику та вмотивованості. Також відбувається контактування із (колишньою) партнеркою.
- c.** Зустрічі в структурованій психоосвітній групі.
Проводиться 36 занять, під час яких вивчається серію заздалегідь визначених тем з метою припинення насильства з боку чоловіків і підвищення рівня обізнаності щодо власної поведінки чоловіків. Наприкінці програми вирішується, чи повинен чоловік повторно пройти заняття у групі цього типу чи йому треба перейти до етапу подальшого супроводу/терапевтичної напівструктурованої групи.
- d.** Напівструктуровані групи (група подальшого супроводу/терапевтична група).

Наприкінці одного або кількох циклів роботи структурованої психоосвітньої групи чоловіків запрошують продовжити навчання у напівструктурованій групі, яка є менш структурованою та більш гнучкою, зберігаючи при цьому увагу до питань насильства. Тривалість занять психоосвітньої групи становить близько 9 місяців; заняття у групі подальшого супроводу/терапевтичній групі можуть тривати до 2 років (залежно від чоловіка).

Групи ведуть двоє фасилітаторів, чоловік та жінка, які пройшли спеціальну підготовку з питань домашнього насильства. До групи постійно приєднуються нові учасники, у кожній групі 8-12 учасників, і робота у групі передбачає період щонайменше 6 місяців.

Додаткові переваги - Спеціальні програми, розроблені для різних типів клієнтів

Програма САМ розроблена для різних категорій чоловіків, які вчиняють насильство. САМ надає можливість взяти участь у наступних групах:

1. Психосвітня група для кривдників, які вчинили ґендерно зумовлене насильство: рівень вмотивованості цих чоловіків від низького до високого та вони можуть відвідувати заняття групи як добровільно, так і обов'язково.
2. Група за терапевтичною моделлю занять: наприкінці програми психосвітньої групи фасилітатори та чоловік вирішують, чи пройти чоловіку знов програму психосвітньої групи, чи завершити її, чи перейти до терапевтичної групи. Терапевтична група не має заздалегідь визначених тем занять, але увага зосереджується на стосунках, насильстві та його наслідках щодо жінок та дітей. Більша увага приділяється питанню психологічного насильства, оскільки на цьому етапі процесу фізичне насильство, зазвичай, переривається.
3. Група для сексуальних злочинців: участь у заняттях цієї групи є обов'язковою.
4. Група для чоловіків, які заперечують вчинення насильства: на відвідування занять цієї групи чоловіків направляє кримінально-виконавча служба (УКРП) та/або суд у справах неповнолітніх. У цій групі розглядаються надзвичайно складні ситуації, в яких існує мінімальне припущення відповідальності, сильна мінімізація та заперечення. Заняття групи проводяться щотижня і кожне триває 2 години. Робота цієї групи не має заздалегідь визначеного закінчення і проводиться співробітником, який проводить співбесіди та групові заняття у в'язницях, а також за участю психіатра.
5. Група на тему усвідомленого батьківства та вдосконалення батьківських навичок: участь у цій групі можуть брати чоловіки, які вже відвідували заняття однієї з попередніх груп, описаних вище, або ті, хто відвідує виключно цю групу. Ця програма включає в себе 10 зустрічей щомісяця, кожна з яких триває три години, які ведуть жінка та чоловік.
6. Групи у в'язницях: Учасниками цих груп також можуть бути і сексуальні злочинці, і особи, які вчинили ґендерно зумовлене насильство.

Ресурси для отримання додаткової інформації:

Pauncz, A. (2019). *Implementation of the Istanbul Convention in Italy Shadow Report on Perpetrator Programmes.* Firenze: Relive [Паунч, А. (2019 р.). Впровадження Стамбульської конвенції в Італії: неофіційний звіт про програми для кривдників. Флоренція: Relive].

Amazzoni, S., Baroncelli, L., Bisciglia, R., Cutini, S., De Maglie, M., Pauncz, A., Levell, J., Harvey, O., Healy, J., Cole, T., Pritchard, C. (2021). *Country Report: Italy. Other Side of the Story: Perpetrators in Change* [Амазоні, С., Барончеллі, Л., Бісілья, Р., Кутіні, С., Де Маглі, М., Паунч, А., Левелл, Дж., Харві, О., Хілі, Дж., Коул, Т., Прітчард, К. (2021) Звіт про країну: Італія. Інший бік історії: кривдники в процесі змін]. (REC-RDAP-GBV-AG-2019 - 881684).

Centro di Ascolto Uomini Maltrattanti (CAM). *Impact Report. Valutazione dell'efficacia dei Programmi per uomini autori di violenza.*

КАЛЕДОНСЬКА СИСТЕМА, ШОТЛАНДІЯ

Каледонська система – це комплексний підхід до боротьби з домашнім насильством. Вона поєднує програму для чоловіків, проходження якої призначено судом, спрямовану на зміну їхньої поведінки, та послуги з надання підтримки жінкам та дітям.

Каледонська система була розроблена в 2007 році на основі досвіду впровадження в Шотландії програм, за якими надаються послуги з 1990 року. Каледонська програма для чоловіків у серпні 2009 року була акредитована Шотландською акредитаційною комісією у справах програм для кривдників. Каледонська система зараз діє в 19 із 32 місцевих органів влади Шотландії, охоплюючи 75% населення.

ОСОБЛИВОСТІ:

- Національна програма, розгорнута майже по всій країні
- Використовується в системі пробації
- Тривалість програми (2 роки)

ДОДАТКОВІ ПЕРЕВАГИ:

- Невід'ємною частиною Каледонської моделі є програма для жінок і програма для дітей
- Підхід, заснований на досвіді наявності психологічної травми
- Комплексне оцінювання

Структури для роботи за програмами для кривдників

Скоординоване реагування громади

Каледонська система є частиною скоординованого реагування громади, яка включає:

- Дворічну програму заходів для чоловіків.
- Службу по роботі з жінками, яка забезпечує планування безпеки, надання інформації, порад та емоційної підтримки (колишнім) жінкам-партнеркам, чоловікам, яких направили на проходження програми. На відміну від програми для чоловіків, співпраця зі службою по роботі з жінками є добровільною; жінки не зобов'язані приймати підтримку, яку їм пропонують.
- Службу у справах дітей, яка має на меті забезпечити задоволення потреб дітей (чий батько або (колишній) партнер матері проходить програму для чоловіків) та дотримання їхніх прав. Ця робота виконується персоналом Каледонської системи, який не обов'язково працює безпосередньо з дітьми, а радше гарантує, що їхні права та потреби враховуються як у рамках програми Каледонської системи, так і в роботі інших служб.
- Розробку міжвідомчих протоколів у поєднанні з навчанням, яка покликана максимізувати безпеку жінок і дітей і зменшити ймовірність повторного вчинення правопорушення чоловіками. Ці протоколи погоджуються на місцевому рівні з усіма залученими суб'єктами, включно з використанням Міжвідомчих заходів громадського захисту (MAPPA). Національна стратегія поводження з правопорушниками посилається на розділи 10 і 11 Закону про поводження з правопорушниками тощо (Шотландія) 2005 року, які запроваджують статутну функцію для поліції, місцевих органів влади та Шотландської пенітенціарної служби щодо встановлення спільних заходів з оцінки та управління ризиком, який становлять сексуальні злочинці та особи, котрі вчинили насильницькі злочини.

Вся система базується на оцінці ризиків і потреб, а також на підході до управління, що об'єднує роботу служб, які призначені вирішувати різноманітні ризики і потреби, пов'язані із можливим вчиненням шкоди щодо жінок і дітей. Ризик, що чоловік вчинить домашнє насильство у майбутньому, знаходиться в центрі уваги програми для чоловіків та супервізії. Фізична безпека та психологічне благополуччя жінок і дітей знаходяться в центрі уваги служб у справах жінок і дітей, а також соціальної і інших служб, і волонтерського сектору. Серед іншого, для управління ризиками, які виникають внаслідок роботи служб, розроблені внутрішньо- та міжвідомчі протоколи.

Фінансування

Незважаючи на те, що уряд надає постійне фінансування для впровадження програми для чоловіків (Департамент громадської юстиції) та надання послуг жінкам і дітям (фонд уряду Шотландії боротьби з насильством щодо жінок), досі фінансування було недостатнім для забезпечення повномасштабного впровадження на рівні країни. Наразі уряд взяв на себе зобов'язання розгорнути впровадження програми.

Забезпечення якості та оцінювання

Оцінювання Каледонської системи здійснюється систематично, з дотриманням підходу використання змішаних методів (включно з кількісними даними, такими як: рівень виснаження, зміни ризику тощо, і якісними даними, такими як: сприйняття результатів і впливу Каледонської системи). Основними джерелами інформації, які розглядалися для оцінювання, були учасники програми для чоловіків, особи, які звертаються до служб підтримки жінок та персонал, залучений до виконання програм Каледонської системи, а також стейкхолдери з інших служб, пов'язаних з Каледонською системою. Таким чином використовувалася різноманітна кількість джерел інформації.

Характеристика постачальників послуг, персонал і навчання персоналу

Програму для чоловіків виконує персонал, який веде конкретні справи (фахівці, які проводять індивідуальні заняття та працюють з окремими чоловіками протягом усього часу програми), а також співробітники/-ці, які працюють з групами (які відповідають за етап групової роботи).

Усі працівники Каледонської системи мають пройти триденний онлайн-курс (або дводенний очний курс) щодо загального підходу та функціонування системи.

Більше того, увесь персонал, який надає підтримку чоловікам, повинен пройти дводенне навчання за Посібником з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) (три дні, якщо онлайн), і це також пропонується зробити і іншим працівникам (жінкам і дітям).

Персонал, який надає підтримку чоловікам і буде вести конкретні справи, має пройти чотириденний курс навчання.

І нарешті, ті, хто виконуватиме групову роботу, проходять п'ятиденний курс навчання. Персонал, який працює з жінками, проходить триденний курс, а то, хто працює з дітьми – дводенний.

Постійне навчання забезпечується, наприклад, шляхом зворотного зв'язку з персоналом за допомогою записів занять, які переглядають керівники. Це також спосіб зберегти цілісність програми.

Програма та навчальний план роботи з кривдниками

Контактування з постраждалими та надання їм підтримки, а також співпраця зі службами підтримки постраждалих

Персонал Каледонської системи працює одночасно у напрямку зменшення заподіяної шкоди, допомагає чоловікам змінити поведінку жорстокого поводження, усуває вразливість жінок і звертає увагу на зовнішні фактори, які впливають на все це. Це неможливо зробити ефективно без створення служб для чоловіків і жінок. Постачальники послуг для жінок і чоловіків працюють разом, щоб створити узгоджену та послідовну стратегію, щоб зменшити кількість випадків правопорушень з боку чоловіків і підвищити безпеку жінок і дітей. У цій системі ціле більше, ніж сума його частин.

Обсяг роботи кожної служби (програма для чоловіків, служба підтримки жінок та служба у справах дітей) ретельно спланований, як і їх співпраця. Ця модель є унікальною, враховуючи те, що вона містить рекомендації та ресурси, зосереджені виключно на проблемах та інтересах дітей, яким часто не приділяють належної уваги у процесі надання підтримки постраждалим.

Послуги для жінок та дітей

І хоча діапазон діяльності різних закладів чи установ може відрізнятися (наприклад, надання підтримки за Каледонською системою, надання притулку, адвокація, робота служби у справах дітей), послуги для жінок і дітей, зазвичай, мають наступні спільні напрями:

- Надання інформації щодо прав, думок та досвіду дорослих і дітей.
- Планування безпеки: яке має включати як стратегії зменшення безпосереднього ризику, так і довгострокові заходи для уникнення насильства, а також стратегії зменшення ризику, наприклад, звернення до суду щодо винесення постанови.
- Розвиток навичок підвищення самоефективності.
- Заохочення, співпереживання та повага: розширення прав і можливостей жінок шляхом надання їм підтримки у визнанні їхніх навичок і сильних сторін.
- Надання підтримки та допоміжне консультування.
- Розширення доступу до ресурсів і можливостей громади.
- Збільшення соціальної підтримки та зв'язків із громадою.
- Робота громади та системи: безпека та благополуччя жінок і дітей є справою громади, тому персонал має взаємодіяти з громадами різними способами, щоб підвищити обізнаність про домашнє насильство, притягнути кривдників до відповідальності за їх поведінку та сприяти справедливості та рівності можливостей.

У такій системі як ця особливо важливим є врахування ризиків, які виникають внаслідок роботи служб. В рамках Каледонської системи це робиться це шляхом розробки ефективних протоколів міжвідомчої співпраці. Інтеграція цих служб відбувається на багатьох рівнях: (i) фінансування надання різних послуг здійснюється урядом Шотландії; (ii) управління персоналом здійснюється через одну структуру лінійного управління; (iii) у більшості районів персонал, який забезпечує підтримку жінок, працює в тому ж приміщенні, що і персонал, який надає підтримку чоловікам; (iv) персонал, який надає підтримку жінкам і чоловікам регулярно проводить офіційні наради для обговорення справ тих сімей, з якими вони працюють; (v) інформація, надана жінками, використовується в роботі з чоловіками за чіткими процедурами, пов'язаними із конфіденційністю та безпекою. Персонал, який надає підтримку жінкам пропонує послуги з планування безпеки, підтримки та захисту прав жінок, які зазнали насильства. Крім того, він надає жінкам інформацію щодо відвідування чи відсутності чоловіків на заняттях програми, а також будь-яку пов'язану з ризиком інформацію про чоловіків, яку персонал вважає за необхідне повідомити жінці. Основна увага в роботі з жінками зосереджена на їх доступі до правосуддя, автономності, реабілітації/відновленні та безпеки.

Центральною складовою взаємодії є координаційні наради у справах клієнтів; співробітники Каледонської системи раз на чотири тижні збираються на нараду для обміну інформацією між персоналом, який працює з чоловіками, персоналом, який працює з жінками, і персоналом, який працює з дітьми. І чоловіки, і жінки знають про цей принцип співпраці та взаємодії, хоча чоловік не знає, чи погодилась жінка співпрацювати зі службою чи ні.

Процедура надання підтримки партнеркам

Коли суд виносить чоловіку вирок, дані (колишньої) партнерки направляють до служби. Інформація про те, як з нею зв'язатися, надається поліцією згідно з угодою про обмін інформацією між Каледонською системою та поліцією. В цій угоді міститься Загальний регламент захисту даних щодо передачі контактних даних (колишньої) партнерки. Процес відбувається наступним чином:

суд надає співробітникам Каледонської системи інформацію про чоловіка та надсилає скаргу (за яке правопорушення чоловіка було засуджено), у якій зазвичай міститься ім'я постраждалої особи. Співробітник Каледонської системи зв'язується з поліцією, щоб з'ясувати контактні дані партнерки, а також отримує будь-яку додаткову необхідну інформацію. Згідно з протоколом про обмін інформацією з поліцією, інформація про жінку обмежується іменем, адресою та номером телефону; не дозволяється поширювати жодну додаткову інформацію. Коли співробітник/-ця Каледонської системи зв'язується з жінкою, їй також повідомляють, що вона має можливість вплинути на зміст звіту, який співробітники Каледонської системи надаватимуть у суди. Жінки-партнерки зазвичай хочуть співпрацювати та висловлювати свою точку зору. Співробітник Каледонської системи запевняє її, що надана нею інформація ніколи не буде передана чоловікові чи судді (співробітники Каледонської системи ніколи не використовують інформацію, яка надходить безпосередньо від жінки). Її рішення зустрітися із співробітником/-цею Каледонської системи або отримати будь-які наявні послуги з підтримки є цілком добровільним.

Перша зустріч з жінкою, зазвичай, відбувається як з членом персоналу, який надає підтримку чоловіку, так і з членом персоналу, який надає підтримку жінці. Якщо суд зобов'язує чоловіка пройти програму, персонал служби надання йому підтримки запропонує жінці зустрічатися через регулярні проміжки часу, навіть якщо вона сказала, що не хоче активно співпрацювати зі службою підтримки.

Надання підтримки дітям

Персонал Каледонської системи тісно співпрацює з соціальними службами у справах дітей, а також службами з питань освіти та охорони здоров'я. Ці служби інформуються про присутність дітей у будинку під час будь-якого виклику поліції з приводу вчинення домашнього насильства. Існують локальні протоколи та процедури передачі цієї інформації співробітникам Каледонської системи.

Коли дитина перебуває на обліку з питань охорони дитинства та після призначення відповідальної особи, розробляється план допомоги дитині. Відповідні фахівці/-чині та члени родини залучаються як «основна група» до процесу «все зробити правильно» для цих дітей. Також можуть бути залучені і чоловіки, які вчинили домашнє насильство, і, зазвичай, у планах допомоги дітям передбачається, що чоловіки візьмуть участь у програмі для чоловіків. Персонал, який надає підтримку жінкам, допомагає жінкам взяти участь у розробці плану допомоги дитини та його здійсненні; цей план також спрямований на визнання та мінімізацію будь-яких ризиків щодо забезпечення захисту дітей, створених співробітниками програми Каледонської системи.

Оцінка та управління ризиками

У Каледонській системі для оцінки ризику використовується 3-я редакція Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA). Цю 3-ю редакцію було вибрано, оскільки вона відрізняється від 2-ої редакції тим, що набагато більше уваги приділяється формулюванню та плануванню сценаріїв; наприклад, у Посібнику цієї редакції міститься аналіз характеру жорстокої поведінки, факторів, пов'язаних із кривдником, і новий розділ про вразливість жінок. Посібник з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) (3-я редакція) також включає планування сценаріїв. Таким чином, можна спланувати, які ризики можуть виникнути в певних ситуаціях. Цей сценарій планування дозволяє планувати управління ризиками. Крім того, це також допомагає визначити, який вид заходів буде найбільш ефективним у кожному конкретному випадку.

Після направлення чоловіка на проходження програми (якщо його визнають винним у суді), протягом наступних 4-6 тижнів співробітник Каледонської системи має написати оцінку чоловіка (щодо придатності участі у програмі та рівня ризику). Для підготовки такої оцінки використовується 3-я редакція Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA), і (колишній) партнерці пропонується зустрітися, і її згода на таку зустріч є добровільною. Таким чином, до Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) звертаються перед винесенням вироку чоловікові та кожні кілька місяців залежно від рівня

ризик (але щонайменше кожні три місяці). Перед тим, як чоловік розпочне групові заняття та коли він їх завершить – матеріали Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) застосовуються на регулярній основі.

Таким чином, оцінка ризику здійснюється за допомогою 3-ї редакції Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) з використанням відповідей чоловіків і (колишніх) партнерок. Крім того, інформація, яку надає поліція та служби захисту дітей, також допомагає розробити цю оцінку ризику.

Співробітники служб у справах жінок і чоловіків разом вивчають положення Посібника з проведення оцінки ризику вчинення насильства у подружжі (SARA) та складають спільний план оцінки ризику та управління ним.

Програма та навчальний план програми

Каледонська система бере свій початок у різних програмах для осіб, котрі вчинили домашнє насильство, розроблених у Шотландії у 1980-х та 1990-х роках, зокрема це стосується проєкту CHANGE, який впроваджувався в центральній частині країни, та програми для кривдників, які вчинили домашнє насильство регіону Лотіан.

Основні принципи:

- «Системний підхід»: поєднання послуг для чоловіків, жінок і дітей. Спільна робота з усією родиною є центральною для досягнення кінцевої мети Каледонської системи – зменшення ризику заподіяння шкоди жінкам і дітям. Системний підхід також передбачає більш широку систему міжвідомчої роботи як передумови успішності заходів.
- Працювати над «хорошим життям»: у роботі з чоловіками увага зосереджується не лише на їхніх недоліках, а й на їхніх особистих цілях щодо «хорошого життя» та способах їх досягнення, як засобу вмотивованості до позитивних змін.
- «Екологічна модель» поведінки: ця модель використовується під час роботи з чоловіками за програмою. Наприклад, вивчаються соціальні стереотипи щодо ґендерних ролей, а також вивчаються конкретні фактори в житті окремих чоловіків, які могли сприяти їх схильності до насильства.

У Каледонській системі є низка детальних посібників, і найбільш детальною та структурованою є програма для чоловіків. Посібник щодо програми для чоловіків містить докладні плани для кожного з 14 заходів, які передують роботі у групі, і для 22 групових робочих занять, які охоплюють 5 тематичних модулів (відповідальність за себе та перед собою, відповідальність у стосунках, сексуальні відносини на основі поваги, чоловіки та жінки, діти та батьківство). Основою програми для чоловіків є профеміністична соціологічна теорія та модель «хорошого життя», теорії соціального навчання, когнітивно-поведінкова психологія та застосування під час планування заходів за програмою підходу «ризик, потреби та швидке реагування». Такою враховується аспект наявності психологічної травми. Це передбачає заходи з когнітивно-поведінкової терапії, зокрема вивчення теорії особистісних конструктів, мотиваційне інтерв'ю та навчання дорослих.

Спираючись на діяльність останніх 15 років, Каледонська система використовує підхід з врахуванням наявності психологічної травми. Незважаючи на те, що послуги, спрямовані саме на психологічну травму безпосередньо не надаються, проте під час роботи з чоловіками, жінками та дітьми аспект наявності психологічної травми завжди враховується. Це питання найбільш актуально в роботі служб підтримки жінок, де користувачі послуг, за визначенням, пережили психологічну травму. Значна меншість чоловіків у програмі зазнали «складної» психологічної травми.

Каледонська система має підхід до психологічної травми з розумінням того, що прояви психологічної травми у кожної особи свої та часто мають ґендерні особливості. Наприклад, важливо знати, що у багатьох випадках реагування, які можуть здаватися неефективними та нездоровими в сьогоденні, є адаптивним реагуванням на травматичний досвід у минулому. Крім того, заходи мають бути зосереджені на зміцненні почуття автономності, усвідомлюючи, що (здорові та безпечні) стосунки мають вирішальне значення для лікування психологічної травми, тому програма має створити безпечне фізичне та емоційне середовище та наголосувати на ідеї, що одужання можливе для кожного. Індивідуальні заняття за програмою для чоловіків є слушним моментом для роботи з психологічною травмою та створення безпеки. Наприклад, під час цих занять навчають вправам на самозаспокоєння (кожне заняття групової роботи починається з цих вправ), які особливо корисні для чоловіків, котрі пережили психологічну травму. У груповій роботі завжди існує баланс між діяльністю, яка може викликати почуття сорому (і це є важливим компонентом роботи), діяльністю, спрямованою на сприяння співпереживанню та відповідальності, та діяльністю, спрямованою на уникнення повторної психологічної травми.

Розуміння впливу травми та теорії прихильності є вирішальними для всіх елементів послуг Каледонської системи, що надаються жінкам, дітям і чоловікам. Під час роботи з дітьми, хоча це і не надає структуровану спеціалізовану орієнтовану на психологічну травму послугу, це розуміння має вирішальне значення. У цьому контексті робота у вигляді гри використовується як ресурс, щоб допомогти дітям сформулювати свою історію, думки та почуття. Отже, персонал, який працює з дітьми, витрачає приблизно половину свого часу безпосередньо на опрацювання психологічної травми з дітьми чи їхніми батьками.

Розгортання програми

Участь у програмі для чоловіків обов'язкова. Чоловіків направляють пройти програму за рішенням суду, якщо вони були засуджені за злочини, пов'язані з домашнім насильством. Також здійснюється оцінювання відповідності кандидатів з точки зору ризику та готовності до змін.

Після завершення процесу оцінювання та винесення судового наказу потрібно щонайменше два роки, щоб пройти три етапи програми для чоловіків за Каледонською системою. Для деяких чоловіків це може зайняти більше часу, але коротшою тривалістю програми ніколи не буває. Програма для чоловіків передбачає:

- a.** Мінімум 14 індивідуальних підготовчих та мотиваційних занять, які тривають приблизно 6 місяців (цей етап передує роботі в групі). Під час цього етапу оцінюється, чи існує необхідність, відповідно до ризику та потреб чоловіка, у додаткових індивідуальних заняттях між груповими заняттями або чи слід направити цього чоловіка до інших установ.
- b.** Етап групової роботи, який складається щонайменше з 22 щотижневих тригодинних занять з додатковими індивідуальними заняттями у разі потреби. Групова робота виконується (коли це можливо) співробітниками у парі однієї статі. До групи постійно приєднуються нові учасники, тому чоловіки починають брати участь із початку наступного доступного модуля.
- c.** Подальша післягрупова індивідуальна або групова робота за потребою для кожного окремо (стадія підтримки). Цей етап триває до завершення їх припису або терміну умов співпраці. Заняття з підтримки проводяться з чоловіками в груповому контексті парою співробітників однієї статі, хоча заняття можуть бути і індивідуально з одним співробітником або з парою фахівців однієї статі, які ведуть конкретну справу. На цьому етапі чоловікам допомагають розвивати особисті плани та зосереджуватися на них, а також реалізовувати стратегії, щоб уникнути жорстокого поводження.

Індивідуальні заходи

Через Covid-19 було розроблено індивідуальні заходи. Для чоловіків, які вважаються нездатними або неготовими для участі в груповій роботі, може бути запропонована індивідуальна робота. Співробітники Каледонської системи розробили посібник для індивідуальної роботи, який був схвалений Консультативною групою Шотландії з питань реабілітації правопорушників (SAPOR) у вересні 2020 року. У деяких частинах Шотландії індивідуальна робота може бути єдиним можливим варіантом, оскільки розосередженість населення робить групову роботу неперспективною. Дуже схожа ситуація і в Ірландії.

Програма для індивідуальної роботи розроблена на основі базової програми, і більшість занять взято безпосередньо з модулів етапу групової роботи, тому багато з вищесказаного однаково застосовується під час проходження програми індивідуально. Аспекти групової роботи, які надають можливість випробувати нові способи мислення, очевидно, в індивідуальній роботі відсутні. Це може відтворити кваліфікований співробітник, який побудував хороші терапевтичні та довірчі стосунки з людиною. Індивідуальна робота може забезпечити надійну базу, в якій чоловік може встановити позитивні стосунки прихильності та може вивчати свою жорстоку поведінку індивідуально, з урахуванням наявності психологічної травми. Працюючи в стилі запрошення до участі, взаємодії та спонукання до роздумів, який притаманний Каледонській системі, співробітник може «сформувати» зміни чоловіка та допомогти йому розвинути ідентичність, яка передбачає, що він буде безпечною, відповідальною та підзвітною людиною, партнером і батьком – людиною такого типу, якою він хоче бути. Якщо чоловіки проходять програму індивідуально, це також має бути частиною програми тривалістю принаймні два роки.

Додаткові переваги

Тип чоловіків, яких направляють на проходження програми, і гнучкість програми

Проходження програми, яка фінансується урядом Шотландії, є обов'язковим за приписом кримінального суду після винесення вироку. Припис також можна вручити у несудовому порядку, що можуть зробити представники обмеженої кількості місцевих органів влади. Участь у програмі можуть взяти кривдники і яких зобов'язали це зробити і які прийшли на програму добровільно (маючи звернення за власним бажанням або за направленням служб захисту дітей) в ті самі групи.

Програма дещо адаптована до потреб кожного чоловіка. Етап роботи з кожним індивідуально є більш гнучким, ніж етап групової роботи, і має набагато більшу терапевтичну спрямованість, зокрема, активне слухання та розуміння чоловіка, його процесу прийняття рішень щодо того, яким він хоче бути чоловіком, і його почуттів щодо наслідків його поведінки. Після завершення цього процесу, якщо чоловіки не готові для групової роботи, з ними продовжують працювати індивідуально (10 занять, які адаптовані з програми для груп). Програма для груп трохи більш стандартизована і передбачає виконання завдань, які дозволяють чоловікам поміркувати про самих себе. Це більше психоосвітній етап і передбачає застосування теорії особистісних конструктів, розвинення практичних навичок та виконання завдань на емпатію.

Певні елементи кожного модуля сприяють цілісності та безперервності програми, наприклад: (а) розробляються індивідуальні особисті плани для структурування оновлень, які є на кожному занятті, зосереджуючись на всіх сферах, а також на конкретних криміногенних потребах, визначених для кожної людини; (b) для посилення вмотивованості кожен план пропагує уявлення про життя, яке є не лише вільним від образ, але й «хорошим» (модель хорошого життя); (c) основні завдання, концепції чи інструментарій повторюються регулярно, наприклад «слухання голосів» жінок і дітей, які зазнали жорстокого поводження (за допомогою рольових ігор та записів на DVD), піраміда влади, модель «айсберг», розмова з самим собою, самозаспокоєння, обговорення питання зловживання алкоголем і психоактивними речовинами та його зв'язок із домашнім насильством; (d) можливості для чоловіків розглянути й оцінити вплив особливостей культури; та (e) заходи між заняттями для чоловіків, спрямовані на спостереження за самим собою та/або за іншими, практикувати нові навички та/або їх розвивати та репетирувати.

ДОДАТОК II: ПЕРЕЛІК УСТАНОВ ТА ЗАКЛАДІВ, З ЯКИМИ ПРОВЕДЕНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

ВІРМЕНІЯ

- Служба пробації Міністерства юстиції Вірменії
- НУО «Центр підтримки жінок»
- Фонд «Ареванюк»
- НУО «Мартунська жіноча громадська рада»
- Кримінально-виконавча служба міністерства юстиції Вірменії
- Поліція Вірменії
- Єдина державна служба надання соціальних послуг Вірменії
- Державна некомерційна організація «Центр правової освіти та реалізації програм реабілітації»

АЗЕРБАЙДЖАН

- НУО «Чистий світ»
- Управління надання соціальних послуг при МПСЗН (Міністерство праці та соціального захисту населення)
- Асоціація адвокатів
- Державний комітет у справах сім'ї, жінок та дітей (ДКСЖД)
- Представництво Фонду ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА) в Азербайджані
- Громадська спілка дітей Азербайджану (ГСДА)
- Гендерний хаб Азербайджану
- НУО «Розширення прав і можливостей жінок для сталого розвитку»
- НУО «Темас»
- Громадська спілка «Допомога жіночим ініціативам та вирішення соціальних проблем»

ГРУЗІЯ

- Кризовий центр Тбілісі-LEPL Управління державної опіки та допомоги жертвам торгівлі людьми
- Національне агентство з питань попередження злочинності, страти, не пов'язаних з позбавленням волі, і пробації
- НУО «Меркурій»
- НУО «Мережа по боротьбі з насильством в Грузії»
- Особлива пенітенціарна служба
- Громадська організація молодих юристів Грузії
- НУО, фонд «Феміна»
- Служба допомоги постраждалим від насильства (притулок і кризовий центр) міста Кутаїсі

МОЛДОВА

- НУО «Центр розвитку та підтримки ініціативи «Резонанс», Тирасполь
- НУО «Центр допомоги матерям «PRO FAMILIA», Кушани
- НУО «Центр консультування та допомоги постраждалим від домашнього насильства «Аріадна», Дрокія
- НУО «Сімейний кризовий центр SOTIS»
- НУО «Центр материнства PRO-Femina», Хинчешти
- НУО «Центр благополуччя жінок та сімей «Стимул», Окниця
- НУО «Центр юридичної допомоги жінкам»
- Комунальна установа «Центр материнства міста Кахул»
- НУО «Ареміда»
- НУО «CNFACEM»
- НУО «Стимулус»
- НУО «Raza of Confidence»
- Національне управління служби пробації
- Служба пробації міста Оргіїв
- Служба пробації міста Хинчешти
- Служба пробації міста Чадир-Лунга
- Центр боротьби з домашнім насильством міста Дрокія
- Центр боротьби з домашнім насильством міста Окниця
- Пенітенціарна установа №11 Бельці
- Пенітенціарна установа №6 Сороки
- Пенітенціарна установа №18 Бранешты
- Пенітенціарна установа №15 Крикова
- Пенітенціарна установа №17 Резина
- Пенітенціарна установа №7 Руска
- Пенітенціарна установа №4 Крикова
- Пенітенціарна установа №3 Леова
- Пенітенціарна установа №11 Бендери

УКРАЇНА

- Відділ у справах сім'ї та молоді Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради, м. Харків
- Центр корекції агресивної поведінки осіб, які вчинили насильство в сім'ї, м. Одеса, Одеська область
- Громадська організація «Центр соціальних служб» Кременської міської ради, м. Кременна, Луганська область
- Комплексна програма корекційної роботи з особами, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення, комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Новоайдарської селищної ради, смт. Новоайдар, Луганська область

- НУО «Центр підтримки громад» та відділ соціального захисту населення Новопсковської селищної ради, смт. Новопсков, Луганська область
- Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Троїцької селищної ради, смт. Троїцьке, Луганська область
- НУО «Осоння», м. Львів, Львівська область
- Миколаївський міський центр надання соціальних послуг, м. Миколаїв
- Ресурсний центр примирення та корекційно-відновлювальних програм, комунальний заклад «Криворізький міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді», м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область
- Центр сім'ї Дарницького району, м. Київ
- Програма для кривдників, Центр у справах сім'ї та жінок Деснянського району, м. Київ
- Центр у справах сім'ї та жінок Голосіївського району «Родинний дім», м. Київ
- Центр у справах сім'ї та жінок Святошинського району «Родинний дім», м. Київ
- НУО «Клуб «Імпульс», м. Павлоград, Дніпропетровська область
- НУО «Посмішка ЮА», благодійний фонд, м. Запоріжжя
- Державна установа «Центр пробації» м. Київ
- Старокостянтинівський міський кризовий центр, м. Старокостянтинів, Хмельницька область
- Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Ярмолинської селищної ради, с. Ярмолинці, Хмельницька область
- Корекційна програма для осіб, які вчинили домашнє насильство, Управління соціального захисту населення виконавчого комітету Нетішинської міської ради, м. Нетішин, Хмельницька область
- НУО «Пані патронеса», м. Дніпро, Дніпропетровська область
- НУО Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка», м. Рівне
- НУО, благодійний фонд «Конвіктус Україна», м. Київ
- НУО «Елеос-Україна», м. Київ
- Жіночий кризовий центр «Мережка», м. Черкаси, Черкаська область
- НУО «100% життя Черкаси», м. Черкаси, Черкаська область
- НУО «Неємія», м. Ужгород, Закарпатська область
- Благодійна організація «Світло надії», м. Полтава, Полтавська обл.
- НУО «Натхнення», м. Шепетівка, Хмельницька область
- Денний центр соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього та/або гендерно зумовленого насильства Миколаївського міського центру надання соціальних послуг, м. Миколаїв, Миколаївська область
- Комунальний заклад «Центр надання соціальних послуг», м. Попасна, Луганська область
- Притулок для жінок та дітей, Центр соціально-психологічної допомоги у Львівській області, м. Трускавець, Львівська область
- Івано-Франківський обласний центр соціально-психологічної допомоги, смт. Верховина, Івано-Франківської область

- НУО, кризовий центр «Ми поруч», с. Вінницькі Хутори, Вінницька область
- НУО «Жіночі перспективи», м. Львів, Львівська область
- Комунальна установа «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги», м. Чернівці, Чернівецька область
- Департамент соціального захисту населення Житомирської облдержадміністрації, м. Житомир, Житомирська область
- Відділ надання спеціальної підтримки особам, які постраждали від домашнього та ґендерно зумовленого насильства – притулок, Рубіжанський центр надання соціальних послуг, Рубіжанська міська рада, м. Рубіжне, Луганська область

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

- Ajdukovic, D. & Pauncz, A. (2015).** How to Start a Perpetrator Programme? Issues and Dilemmas of the “Start Up” Process.
- Akoensi, T. D., Koehler, J. A., Lösel, F., & Humphreys, D. K. (2013).** Domestic violence perpetrator programs in Europe, Part II: A systematic review of the state of evidence. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 57(10), 1206-1225.
- Albuquerque, M., Basinskaite, D., Martins, M. M., Mira, R., Pautasso, E., Polzin, I., (...) and Wiemann, S. (2013).** European manual for risk assessment. Göttingen, Germany: E-Maria Partnership.
- Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013).** The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programmes. *Child Abuse Review*, 22(3), 182-193.
- Amirejibi et al. (2021).** Assessment of the National Perpetrators’ response mechanism in Ukraine. Koroliuk Consulting.
- Baroncelli (2020).** Same Violence, New Tools How to work with violent men on cyber violence.
- Bellini, R. & Westmarland, N. (2022).** Initial Lessons Learned from using Video Conferencing Software to deliver Interventions for Men using Violence in Intimate Relationships.
- Bradley, S. (2018).** Domestic and Family Violence in Post-Conflict Communities: International Human Rights Law and the State’s Obligation to Protect Women and Children. *Health Human Rights*.
- Carney, M., Buttell, F., & Dutton, D. (2007).** Women who perpetrate intimate partner violence: A review of the literature with recommendations for treatment. *Aggression and Violent Behavior*, 12(1), 108-115.
- CoE [Council of Europe] (2011a).** Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.
- CoE [Council of Europe] (2011b).** Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (p.26-65).
- CoE [Council of Europe] (2011a).** Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.
- Di Napoli, I., Procentese, F., Carnevale, S., Esposito, C., & Arcidiacono, C. (2019).** Ending intimate partner violence (IPV) and locating men at stake: An ecological approach. *International journal of environmental research and public health*, 16(9), 1652.
- FRA (2014).** Violence against women – an EU-wide survey.
- FRA (2019).** Violence against women: an EU-wide survey. Main results.
- GREVIO Secretariat (2016).** First Country Report Austria.
- GREVIO Secretariat (2017).** Baseline report by the Government of Sweden on measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence.
- GREVIO Secretariat (2021).** Mid-term Horizontal Review of GREVIO baseline evaluation reports.
- Henning, M. (2020).** Fathering in the context of family violence. Challenges, interventions and collaboration towards child protection.
- Hester, M., & Lilley, S. J. (2016).** Domestic and sexual violence perpetrator programmes: Article 16 of the Istanbul Convention: A collection of papers on the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.
- Jewkes, R. (2002).** Intimate partner violence: causes and prevention. *The lancet*, 359(9315), 1423-1429.

- Jilozian, A. (2019).** Domestic Violence Perpetrator Programmes: A Review of Existing Programs and Recommendations for Armenia. Women Support Center, Yerevan.
- Jovanović, S. & Vall, B. (2022).** Perpetrator Programmes in the Western Balkans; Mapping the Existing Practices and Ways Forward. Berlin: The European Network for the Work With Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN).
- Kelly, J. T., Colantuoni, E., Robinson, C., & Decker, M. R. (2018).** From the battlefield to the bedroom: a multilevel analysis of the links between political conflict and intimate partner violence in Liberia. *BMJ Global Health*.
- Kelly, L., & Westmarland, N. (2015).** Domestic violence perpetrator programmes: Steps towards change. Project Mirabal final report.
- Khotckii, S. (2020).** Online Counselling for Violent Men – Necessary preparations and reflections.
- Kropp, P.R., & Hart, S.D. (2015).** SARA V-3; User guide for the Third Edition of the Spousal Assault Risk Assessment Guide. ProActive ReSolutions Inc.
- Murphy, C. M., Eckhardt, C. I., Clifford, J. M., LaMotte, A. D., & Meis, L. A. (2017).** Individual versus group cognitive-behavioral therapy for partner-violent men: A preliminary randomized trial. *Journal of Interpersonal Violence*, 35, 2846-2868.
- Murrell, A. R., Christoff, K. A., & Henning, K. R. (2007).** Characteristics of domestic violence offenders: Associations with childhood exposure to violence. *Journal of family violence*, 22(7), 523-532.
- Newman, C. (2010).** Expert Domestic Violence Risk Assessments in the Family Courts. *Respect*.
- Ornstein, P., & Rickne, J. (2013).** When does intimate partner violence continue after separation?. *Violence Against Women*, 19(5), 617-633.
- OSCE (2019).** OSCE-led survey on violence against women. Well-being and safety of women. Main report.
- Pauncz, A. (2018).** Who should provide victim support services? A review of documents and working papers on collaboration between perpetrator programmes and women's support, European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence.
- Pauncz, A., Vall, B., & Jovanovic, S. (2021).** COVID-19 Revision of Practice. European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence (WWP EN).
- Pence, E., Connelly, L., & Scaia, M. (2011).** Turning Points. A Nonviolence Curriculum for Women.
- Respect (2017).** The Respect Standard (Third edition).
- Respect (2021).** Responding to the challenges of Covid-19. Guidance for domestic abuse & safeguarding practitioners working with domestic abuse perpetrators.
- Rousson, A. N., Tajima, E. A., Herrenkohl, T. I., & Casey, E. A. (2022, in press).** Patterns of intimate partner violence and the harsh parenting of children. *Journal of interpersonal violence*.
- Rowe, L. S., Doss, B. D., Hsueh, A. C., Libet, J., & Mitchell, A. E. (2011).** Coexisting difficulties and couple therapy outcomes: Psychopathology and intimate partner violence. *Journal of Family Psychology*, 25, 455-458.
- Sardinha, L., Maheu-Giroux, M., Stöckl, H., Meyer, S. R., & García-Moreno, C. (2022).** Global, regional, and national prevalence estimates of physical or sexual, or both, intimate partner violence against women in 2018. *The Lancet*, 399(10327), 803-813.
- Scottish Government (2022).** Domestic abuse- and trauma-informed practice: companion document.
- Sheehan, K. A., Thakor, S., & Stewart, D. E. (2012).** Turning points for perpetrators of intimate partner violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 13(1), 30-40.

- Shortt, J. W., Capaldi, D. M., Kim, H. K., Kerr, D. C., Owen, L. D., & Feingold, A. (2012).** Stability of intimate partner violence by men across 12 years in young adulthood: Effects of relationship transitions. *Prevention Science*, 13(4), 360-369.
- Shreeves, R., & Prpic, M. (2019).** Violence against women in the EU, European Parliamentary Research Service.
- Statistics Canada (1993).** The violence against women survey. *The Daily*.
- Stepaniuk, O. & Melnychenko, O. (2020).** Methodological Manual for Professionals Implementing the Standard Perpetrator Programme. Organisation for Security and Co-operation in Europe and Ministry of Social Policy in Ukraine.
- Stover, C. S., Meadows, A. L., & Kaufman, J. (2009).** Interventions for intimate partner violence: Review and implications for evidence-based practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(3), 223.
- Swaine, A., Spearing, M., Murphy, M., & Contreras-Urbina, M. (2019).** Exploring the intersection of violence against women and girls with post-conflict statebuilding and peacebuilding processes: A new analytical framework. *Journal of Peacebuilding & Development*, 14(1), 3-21.
- UN Women (2018).** National Study on Violence Against Women in Georgia.
- UN Women (2020).** COVID-19 and ending violence against women and girls.
- UN Women & UNFPA (2022).** Analytical brief. Baseline study on stereotypes in Eastern partnership countries.
- UN Women, UNFPA, WHO, UNDP & UNODC (2015).** Essential services package for women and girls subject to violence.
- UNFPA (2011).** Nationwide survey on domestic violence against women in Armenia.
- United Nations (2001).** Violence against women perpetrated and/or condoned by the State during times of armed conflict (1997-2000). United Nations Economic and Social Council.
- United Nations (2014).** Sexual Violence: a Tool of War.
- United Nations (2015).** The World's Women 2015, Trends and Statistics, United Nations Economic and Social Affairs, 2015.- chapter 6.
- Vall, B. (Coord.) (2021).** Domestic Violence Intervention Programmes (DVIP) – An International Rapid Evidence Review. Berlin: The European Network for the Work With Perpetrators (WWP EN).
- Ver Steegh, N. (2003).** Yes, no and maybe: Informed decision making about divorce mediation in the presence of domestic violence. *William and Mary Journal of Women and the Law*, 9, 145-206.
- Ward, J. Marsh, M. (2006).** Sexual Violence Against Women and Girls in War and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources. UNFPA.
- WWP EN [European Network for Work with Perpetrators] (2018).** Guidelines to develop standards for programmes working with perpetrators of domestic violence.

**TOGETHER AGAINST
GENDER STEREOTYPES AND
GENDER-BASED VIOLENCE**
#eu4genderequality